

FETHULLAH GÜLEN'LE

**AMERİKA'DA
BİR AY**

İSMAİL ÜNAL

Amerika'da Bir Ay

"Ben, bu hastalıklı halimle hayatımın son yıllarını yaşadığımı düşünüyorum. Ancak, Nureddin Topçu'nun eserlerinde çok işlediği isyan ahlâkını ruhumun derinliklerinde her zaman duymaktayım. Şahsen, zillete, hakarate, kötü söze asla tahammülüm yoktur. Çocukluğumda bile, değil bu ölçüde, en küçük bir hakarete tahammül edemezdim; yine de edemem. Hiç çekinmeden kalkar, mahkemeye de çıkar, bütün dünyanın duyacağı şekilde bana yapılan hakaretleri, yapanların yüzlerine vurabilirdim. Ne var ki, bugün yapılması gereken bu değildir. Herkesin kavgaya kilitlendiği, ülkemizin ve dünyanın her zamankinden daha çok sulhe, sükûna, iç huzura, devlet-millet kaynaşmasına muhtaç olduğu bir zamanda, nefsimize yapılan ne olursa olsun, katlanmak mecburiyetinde olduğumuz kanaatindeyim.

Bir reh-i sevdaya girmişiz ve bize ar namus lâzım değil demişiz; milletimizin bugününü de geleceğini de düşünmek mecburiyetindeyiz. Eğer biz bize düşeni yapmazsak, nasıl biz, bazen önceki nesiller için söylemeyelim diye dilimizi tutma mecburiyeti hissediyoruz, ama gelecek nesiller, "mazi ile aramızda ne kötü bir köprü oldunuz!" diyeceklerdir. Üzerimizde çiçeklerin bitmesi için gübrelige razı olmalıyız. Hakkımızda herkesin yaptığı iftaraya, suçlamaya, attığı çamura cevap verecek değiliz; biz, muhabbet fedaileriyiz, husumete vaktimiz yoktur."

Yazar İsmail Ünal

"Vicdanım Rahat" Denebilir mi?

Bir insan, herhangi bir konuda "vicdanım rahat" diyebilir mi?

Hangi hususta olursa olsun, "Vicdanım rahat" demek kolay değildir ve çok büyük bir iddiadır. Bir defa, "vicdanım rahat" diyebilmek için, yaptığınız her işte ihlâsınızın, o işte Allah rızasından başka bir gaye gütmediğinizin kesin olması ve bundan emin bulunmanız lâzımdır. Bu ise, peygamberlerin dışında kimse için mümkün değildir. Kimse, "Ben, bu işte Allah rızasından başka hiçbir gaye gütmedim" diyemez, böyle bir iddiada bulunamaz. Çünkü ihlâs, sürekli kazanılan, kazanılması için ömür boyu mücadele verilmesi gereken bir hâldir. Ancak peygamberlerdir ki, onlar 'muhlis', yani ihlâslı, ihlâsı kazanmış değil de, 'muhlas'dırlar; âdeta bizatihî ihlâs üzere yaratılmışlardır. O bakımdan, onlardan başka kimse tam ve kusursuz ihlâs iddiasında bulunamaz. Öyle ise, herhangi bir işte "vicdanım rahat" demek, çok büyük bir iddia, hattâ bağışlayın, küstahlık olur. İmam-ı Rabbânî hz. "Ben, 20 yıldır sağ yanımdaki meleğin bir şey yazdığına sanki hiç şahid olmadım" diyor. İmam-ı Rabbanî gibi bir zat böyle diyorsa, bizim nasıl düşünmemiz gerektiği mevzuunda herhalde fazla söz söylememiz abes olur.

İkinci olarak, "vicdanım rahat" diyebilmek için, yaptığımız her şeyi doğru yaptığımızdan emin olmamız lâzım. Bu da, yine peygamberler dışında kimse için mümkün değildir. Yine, sürekli Allah'ın korumasında ve o muallâ makamlarının birazcık altında bir performans gösterdiklerinde hemen ikaz edilen o insanlardır ki, vazifelerini tam doğru ve bihakın yapmışlardır. Biz ise, doğruyu ve mükemmeli yakalamaya çalışan insanlarız. Kaldı ki, pek çok meselede doğrunun ne olduğunu kestiremiyor, "herhalde böyle yapmak daha iyi" diyor ve öyle yapıyoruz. Şahsen, hayatımda yaptığım hiçbir işin, mutlaka yapılması gereken en doğru iş olduğuna tam kanaat etmedim. Meselâ, bazen arkadaşlar bazı yerlere, bazı toplantılara sürüklediler; onların vicdanî kararlarına saygı gösterdim ve o toplantılara katıldım. Fakat, hiç birinde yapılması gerekeni yaptığım hususunda vicdanen rahat değilim. Belki hata ettim, belki hepimiz hata ettik. Yani, burada maksadım kimseyi, hele bir camiayı sorgulamak değildir. Fakat, her zaman hepimiz, yaptığımız her işten dolayı kendimizi sürekli sorguya çekmeliyiz. En doğru, en halisane yaptığımızı zannettiğimiz işlerde bile, acaba bunda da bir bit yeniği, nefsin bir oyunu, sağdan gelmesi var mıdır? Acaba, böyle değil de, şöyle yapsa idim, daha iyi

olmaz mıydı? Acaba, yapmadan önce bir defa daha düşünse veya daha başkalarıyla bir defa daha istişare etse idim, daha iyi bir netice alınamaz mıydı... şeklinde, mutlaka kendisini sorgulamalıdır. Bu bakımdan, herhangi bir hususta "vicdanım rahat" demek, ancak nefsin ve bencilliğin mırıltısı olabilir."

28 Şubat ve Türkiye'nin Geleceği

28 Şubat, ülkenin daha iyi bir noktaya gelmesi adına Türkiye'de bazı süreçleri geciktirdi mi?

Geciktirmedi; aksine hızlandırdı. Hattâ 28 Şubat, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini de hızlandırdı. Ben, Türkiye'nin de dünyanın da geleceği hakkında çok ümitliyim. Ancak, hepimize biraz daha fedakârlık düşmektedir. Her şeyden evvel, muamelelerimizin müslümanca olması çok önemlidir. Bir insan, çok iyi namaz kılabilir; siz de, ibadetlerine bakarak onun hakkında iyi bir kanaate sahip olabilirsiniz. Ancak o kimse, muamelelerinde aynı derecede dikkat etmiyor ve çarşıda-pazarda muameleleri de müslümanca değilse, o insan, inandırıcı değildir. Zira din, bir bakıma, temelde helâl-haram gibi muamelelerden ibarettir.

ABD'de Mevcut Sistem ve Başarının Sebebi

Hadis-i şerifte, Allah, şekillerinize, sûretlerinize bakmaz, kalblerinize bakar" buyuruluyor. Bu hadisin bir başka zayıf rivayetinde, "kalblerinize ve amellerinize bakar" buyurulur. Bunu destekleyen bir âyet-i kerimede de, "İşleyin: Allah, Rasûlü ve mü'minler yaptıklarınıza bakacaktır" deniyor. Yapılanın itkan şuuruyla güzel ve mükemmel yapılması çok önemlidir.

Bunun dışında, dünya için değerlendirmede, isimden çok sıfatlar da mühimdir. Kişi mü'min de olsa, kâfirdeki müslüman bir sıfat, mü'mindeki müslüman olmayan bir sıfata gâlip gelir ve böylece kâfir, mü'mine galebe çalmış olur. Ayrıca, buradaki sistemin oturduğu medeniyetin güzel yanları var. Farkında olunsun olunmasın, Allah'ın Dini'ne dayanan bu güzel yanlarla, bir de Şeriat-ı tekvîniyeye itaattan gelen üstünlükler birleşince, arkasından muvaffakiyet ve hâkimiyet de geliyor.

Bu sistemin temel dinamiklerinden olan demokrasinin bugünkü za'fları, doğduğu yerden ve kaynağından ileri geliyor. Batı'da bir dönem Kilise'nin gelişmelere karşı geride ve yetersiz kalması, Batı toplumunu tamamen pozitivist esaslara itmiş. Bu da, demokrasinin talihsizliklerinden biri olmuş. Bu bakımdan, ondaki eksiklikleri belli kriterler ve evrensel değerler çerçevesinde gidermeğe ve onu daha insanî, daha ahlâkî temellere oturtmaya çalışmak gerekiyor."

Âfâkta ve Enfüste Allah'a Seyahat

Mesnevî'de Allah ile kul arasında veya kulun, Allah'ın yaklaşması adına da yine böyle çok büyük aşılmaz ve bir de hemen çok yakın bir mesafeden bahsediliyor. "Allah'a ulaşman için, önce terakki etmen, genişlemen, sonra bütün insanlığı kuşatacak bir hâl alman, ardından rakamla yetmiş bin perdeyi aşman gerekir. Bunlarda muvaffak olursan, bu defa karşına, aşılması mümkün olmayan ulûhiyet dairesi çıkar. Halbuki kendi içine döndüğünde, O'nu bulursun.", veya buna yakın bir izah var. Bu hususta ne dersiniz?

Allah (cc), bize bizden daha yakındır. Uzaklık, bizim için söz konusudur. O'ndan nâmütenâhî derecede uzak olan biziz. Bunun için de, meselenin akla, idrake yaklaştırılması, sık sık güneş misaliyle anlatılır. Güneş, ışıyla, ışığındaki renkleriyle, hararetiyle bize bizden daha yakındır. Eğer güneş canlı, şuurlu bir varlık ve ışığındaki 7 rengi onun sıfatları, harareti de şuuru olsaydı, dünyadaki, hattâ kendi sistemindeki her varlıkla tek tek konuşabilir, haberleşebilirdi. Güneşin bu yakınlığına mukabil, biz ondan son derece uzağız. Öyle ki, aradaki bu uzun mesafeyi aşmamız mümkün değildir. Öyleyse, bu mesafeyi güneşi tanıyarak, onunla bize en yakın olduğu yerde, bizdeki tecellileri vasıtasıyla kendi içimizde temasa geçerek, onun yakınlığına ermiş oluruz. Bunun gibi, Cenab-ı Allah, bize bizden daha yakındır. Biz, O'ndan sonsuz derecede uzağız. Aradaki mesafeyi dışarıda aşmamız mümkün değildir; bu mesafeyi ancak içimizde aşabiliriz. Evet, O'nun bizdeki tecellileri vasıtasıyla O'nu bulur ve O'na ulaşırız. Kalbimiz Arş'a denk tutuluyor ve Allah, ahkâmını Arşında tecelli ettiriyorsa, bizi O'na ulaştıracak yolculuğu kalbimizde yapacağız demektir.

Bu yol da çok yakın görünmekle beraber yine de çok uzaktır ve kat'edilmesi zordur. İşte, tasavvufta seyr ü sülûk adıyla anılan yolculuk budur. Bunun seyr ilâllah adıyla Allah'a olan, seyr fillâh adıyla Allah'ta olan kısımları vardır.

Bu yolculukta takip edilmesi gereken yol bir tane değildir. Mahlûkâtın nefesleri adedince Allah'a giden yollar vardır" denmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bunu teyid eden bir âyet vardır: "Bizim uğrumuzda, Bizde (seyr fillâh) cehd edenleri, bu hususta birbirlerine destek çıkıp, işbirliği yapanları Biz, mutlaka değişik yollarımıza erdiririz." Önemli olan, O'na ulaşmak için yolda olmak, cehd etmek; bunu da bilhassa bugün kolektif bir şuurla yapmak; hicretten sonra da mal, can ve diğer değerlerle cihad etmek, yani uğraşmak-didinmek, bu yolun

gereklerindendir. Allah'a ulaştıran bu yolların veya merdivenlerin çokluğu burada karışıklığa yol açmaz. Aksine, çok defa yürümeyi kolaylaştırır.

Büyük cihad, küçük cihad esprisinde olduğu gibi, burada da aynı durum söz konusudur. Bir tarafta hicret-cihad esprisine bağlı yürürken, diğer tarafta evrâd ü ezkârı terk etmemek gerekir. Hz. Ali'nin, Efendimiz (sav)'den duyup, çok kıymet verdiği Mecmau'l-Ahzâb'da yer alan evrâdı vardır. Bir defasında, onu hiç terk etmeden her gün okuduğunu söyler. "Nehrevan günü de okudun mu?" diye sorarlar. "Evet, Nehrevan günü de okudum" cevabını verir."

Âhiret'te Aynı Ailenin Fertleri

Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerinde, Âhiret'te amellerin tartılmasından sonra kişilerin âilelerine memnun veya üzgün olarak döneceğine dair âyetler var. Aile fertleri birlikte mi haşrolacak veya Mahşer Yeri'nde bir araya mı gelecekler?

Bilhassa mü'min olanlar bir araya gelecekler. Tur Sûresi'nde mü'minlerin, Cennet'te yine mü'min olan aileleri ve çocuklarıyla birlikte olacakları buyrulur. Bunların, dünyada iken aileleri için şefkatli oldukları da beyan edilir. Aileleri içinde, onlara şefkatli olmak nasıl davranmayı gerektiriyorsa, öyle davranmışlardır. İnşikak Sûresi'nde ise, bunların hesaplarının kolay görüleceği ve sonra ailelerinin yanına sevinerek dönecekleri anlatılır.

Mü'minlere karşılık, inanmayanlar da Âhiret'te bir araya veya karşı karşıya geleceklerdir. Orada azabı görünce birbirlerine atf-ı cürümde bulunacak ve bazısı bazısına, Bizi Allah'ın Yolu'ndan siz saptırdınız. Siz olmasaydınız, biz hidayet üzere olurduk" derken, diğerleri de onlara, "Size hidayet geldi de, biz mi mani olduk?" şeklinde cevap verecektir. Evet, bu şekilde birbirlerini suçlayacaklar; bu ise, fayda vermek şöyle dursun, azabı artırmaktan başka bir işe yaramayacak; tam tersine, bir başka hicran ve hüsrân ifade edecektir. Abese Sûresi'nde buyurulduğu gibi, orada birbirlerinden kaçacaklar; kişi kardeşinden, anne-babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacak; bir de onların üzerine yüklediği mesuliyetten, onların kendisine atf-ı cürümde bulunmasından, onlarla bir araya gelip yüzleşmekten ve haklaşmaktan kaçacak. Kur'an-ı Kerim, bunun mühim bir sebebini anlatırken, mü'minlerin durumuna tam mukabil gelen ifadede bulunur: "Çünkü onlar, dünyada aileleri içinde şen ve şakraktılar." (İnşikak:13) Dünyada şen-şakrak ve çılgınca bir aile hayatını tercih etmişlerdi; bu, onları Allah'ın yolundan alıkoymuştu. Bir başka âyet-i kerimede buyurulduğu üzere (Vâkıa:45), dünya hayatında mütrefinden idiler; yani, dünya hayatı tek hedefleriydi; yiyip içip eğlenmekten başka bir şey düşünmüyorlardı.

Bir de, kendisi mü'min olup da, ehli içinde mü'min olmayanların durumları vardır. Bu ise, bir hadis-i şerifte şu şekilde ifade edilmektedir: Efendimiz (sav) buyuruyorlar ki: "Kıyamet günü, Hz. İbrahim'in babası getirilir; fakat bir değişikliğe uğrar ve İbrahim, ondan uzaklaşır." Bu hadisten benim anladığım, Cennet hiçbir şekilde üzüntü yeri olmadığı için, Allah, orada mü'minleri, Cehennem'e gitmiş yakınlarından dolayı da üzmeyecektir. Bir âyet-i kerimede

buyurulduğu gibi, iman ve takva dışında orada münasebetler kesilecek ve mü'minlerin mü'min olmayan yakınları herhalde mesh, yani şekil, suret değiştirme gibi bir cezaya da maruz bırakılacak ve mü'min, o yakınlarından tiksinti duyacak, onları daha fazla yakını olarak hissetmeyecek; yani, aradaki yakınlık münasebeti kesilecektir.

Âhiret, bu âlemden her bakımdan çok farklıdır. Dünya ile bir benzerlik arz etse de, bu sadece bir isim benzerliğinden ibarettir. Kur'an-ı Kerim, Cennet'te mü'minlere benzer meyveler verilecek buyurur. Bu benzerliğin, Cennet meyveleri ile dünya nimetleri arasında olduğu beyan buyurulmuş, fakat İbn-i Abbas, bu benzerliğin sadece isim benzerliğinden ibaret olacağını söylemiştir. Yani orada da portakal olacak, elma olacak, muz olacak; fakat adı, belki görüntüsü de böyle olacak, ama her şey, orada farklı bir hâl alacaktır. Orada hanım nedir, evlâd nedir, ırmak nedir, ağaç nedir, bunları ancak, inşa-Allah oraya gidince anlayacağız."

Âhiret'te En Çetin Safha ve Şefaati-i Kübra

Meşhur Şefaati-i Kübra hadisinde, Âhiret âlemleri içinde en çetin safhanın sanki Mahşer olduğu gibi bir imaj var diyebilir miyiz?

O hadis-i şerifte, evet, insanların dirilmeden sonraki durumları anlatılıyor ve Rabbim o anda gazaplandığı ölçüde, ondan önce de, ondan sonra da gazaplanmadı" buyuruluyor. Önce, Allah için gazap nedir, tabii bunu yerine iyi oturtmak lâzım. Gazap, bilhassa yerinde olmadığı zaman, bizim için bir eksiklik ifade eder. Allah (cc), her türlü eksik sıfatlardan münezzehtir. O bakımdan, bu türden ifadelerde, müfessirler olsun, kelâmcılar olsun lâzım-ı murad üzerinde durmuşlardır. Yani, "gazap" lâfzıyla ne murad edilmiştir, ne anlatılmak istenmiştir, bunun bilinmesi lâzım. Yoksa, Allah'ın bizim gibi gazaplanması söz konusu değildir. O'nun için "el, yüz" gibi ifadeler de böyledir. "El" bir insanda neyi ifade eder; "yüz" neyi ifade eder; bunlar, Cenab-ı Allah için birer sıfat olarak aynı veya benzer şeyleri ifade ederler. Yoksa Allah için, bizde olduğu gibi bir el ve yüz düşünülemez.

O Celâli tecelli karşısında, insanlar Hz. Âdem'e, Hz. Nuh'a, Hz. İbrahim'e, derken Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya gidecekler; gidecekler ama, hepsi de, kendi muhasebe ve Allah'la münasebet ölçülerine göre birer hatalarını söyleyip, bu müracaatları kabul edemeyecekler. Bunlar belki birer günah değildir ama, onlar, o anın da dehşeti içinde, bunları Allah ile olan münasebetlerine yakıştıramadıkları için, insanların bağışlanması adına Allah katında şefaatte bulunmaktan haya edecekler. En son Efendimiz'e (sav) gelinecek ve O, başını yere koyup yalvaracak. O'nun o yalvarmaları karşısında, kendisine "İste, istediğin verilecek" denecek ve O'nun oradaki şefaati, bir bakıma o andaki ve o ölçüdeki Celâli tecellinin Cemali tecelliye inkılâbı şeklinde olacak.

Efendimiz (sav) gibi, tevazunun zirvesini temsil eden bir insanın böyle bir ifadede bulunması, bazı kıt düşüncelerce tevazuya aykırı görülebilir. Halbuki bu, onun için çok zor bir şeydir; yani kendisiyle alâkalı büyüklüğü anlatması, esasen ona çok ağır gelmektedir ama, O'na inanmak, imanın olmazsa olmaz en esaslı iki rüknünden biri ise, O, bunu tebliğ etmek ve söylemek zorundadır. Yoksa, risalet vazifesini yerine getirmemiş olur."

Ahsen-i Takvim-Esfel-i Sâfilîn Arası Seyahat

Tîn sûresinde, insanın ahsen-i takvimde yaratıldığı ifade buyuruluyor. Buradaki ahsen-i takvim'den kasıt, bütün husûsiyetleriyle insanın yaratılışına bakıyor gibi. Ne dersiniz?

İnsan, yaratılış olarak mükemmel. Fakat, insan mâhiyetiyle hüviyetini ayırt etmek lâzım. İnsanın, eskilerin heyulâ" dediği bir mahiyet-i mücerredesi var. Bu mücerret mâhiyetiyle o, potansiyel insan. İçinde kin, nefret, gayz, başkaldırma gibi ilk anda menfî görünen husûsiyetler de bulunan bir mahiyet. İşte, bu husûsiyetler onun mükemmeliyeti çerçevesinde değil de, kendi aslî keyfiyetlerine göre işletilirse, insanın esfel-i sâfilîne düşmesi mukadderdir. Şerri işleme, insanda hayrı işlemekten daha ağır basar. Bu bakımdan, esfel-i sâfilîne, sadece mâhiyetindeki bu menfî husûsiyetleri işletmekle değil, onları olduğu gibi bırakmak ve hayra açık husûsiyetleri işletmemek sûretiyle de düşülebilir. Evet, bu husûsiyetler olduğu gibi bırakılırsa, insanda kokuşma olur. Kur'an, buna dikkat çekiyor ve ahsen-i takvîmden sonra hemen esfel-i sâfilîne düşüşü zikretmekle, hem insanın şerre daha çok yönelik yanına dikkat çekiyor, hem de onun nasıl kokuşup, düşebileceğinin ip uçlarını veriyor. Bunun ardından iman edip, sâlih amelde bulunanlar zikredilerek, esfel-i sâfilîne düşmemenin yolu gösterildiği gibi, kimlerin böyle bir düşüşten kurtulabileceği de belirtilmiş oluyor.

Tîn sûresiyle, Asr sûresi, birbirine benzer. Asr sûresinde, asra yemin ederek başlanır. Asr, bazılarına göre ikinci vaktidir. Efendimiz'in (sav), kendi beyanlarıyla, ikinci vakti peygamberi olması da, bu tevcihi kuvvetlendirir. Aynı zamanda Asr, Efendimiz'in Asr-ı Saâdetine işarette bulunur; bunun yanı sıra, insanın ortalama ömrüne telmihle, 100 yıldan ayrı bir asır ölçüsünü de vermiş olur. Gerçi, hadis-i şerifte her 100 yılda bir müceddid geleceği beyan buyrulur. 60 veya 62-63 yıl da bir asırdır; belki, Efendimiz'in ömrüne tekabül eden 60 veya 63 yılda, aynı sistem veya akım içinde bir müceddid gelirken, 100 yılda bir daha büyük müceddidler geliyor olabilir. Sahâbe, Tabiîn ve Tebe-i Tabiîn asırlarını belki böyle 60 senelerle birbirinden ayırmak daha doğru olur. Asr sûresinde bu şekilde zamana ve önemli zaman dilimlerine yemin edilirken, Tîn sûresinde, bir manâda büyük peygamberlerle alâkalı mekânlara yemin edilmektedir."

Allah'ın Dilediğini Hidayet Edip, Dilediğini Dalâlete Sevk Etmesi

Meşîetin ilim nev'inden sayılması açısından, "Allah dilediğini hidayet eder, dilediğini dalâlete sevkeder" âyetini, Allah, ezelî ilmiyle kimin hidayeti talep edeceğini bildiğinden, onun için hidayeti yazmış, kimin dalâleti tercih edeceğini de bildiğinden,

Bir manâda böyledir. Meşîet ilim nev'indendir. Fakat burada çok önemli bir noktanın da gözden kaçmaması lâzım gelir: İnsanın, yeme-içme gibi iradî ve tamamen kendine ait fiillerinde bile rolü son derece az ve sınırlıdır. İnsan, sadece eliyle yemeği ağzına götürür ve çiğneyip yutar. Onun dışında, yemekle ilgili bütün faaliyetler, insanın iradesi dışında bedene aittir. O bedeni çalıştırma bize bırakılmış olsaydı, onu âhenk içinde bir-iki günlüğüne bile devam ettiremezdik. Yeme-içme gibi, tamamen bize ait görünen en basit işlerde bile, şayet irademize düşen (binde bir) denecek kadar az ise, iman ve hidayet gibi, son derece önemli ve kalbî bir meselede irademizin ne ölçüde pay sahibi olabileceği düşünülmelidir. Kur'an-ı Kerim, Sizi ve yaptıklarınızı yaratan Allah'tır" buyuruyor. Evet hidayeti de yaratan Allah'tır, dalâleti de. Kalb, O'nun elindedir ve O, kalbi dilediği gibi evirir-çevirir. Bundandır ki, Efendimiz (sav) günde pek çok defa, "Ey kalbleri evirip çeviren Allah'ım, kalbimi dinin üzerinde sâbit kıl!" diye dua buyururlardı. Bunu o kadar çok tekrar ederlerdi ki, bir defasında Ümm-ü Seleme vâlidemiz, "Yâ Rasûlellah, bunu ne kadar çok söylüyorsunuz!" diye hayretlerini ifade etmişlerdi. O da "Kalb, Allah'ın iki parmağı arasındadır. Dilediği şekilde evirip çevirir" cevabını vermişlerdi.

Hidayette daha pek çok önemli faktörler vardır. Her şeyden önce, bakış zâviyesinin çok iyi ayarlanması lâzımdır. Bakış zâviyesi yanlış olursa, insanı hidayete götürmesi gereken pek çok delil, işaret, onun dalâletine sebep olur. Meselâ Firavun, veziri Hâmân'a, "Bir kule yap da, Musa'nın iddia ettiği Allah nerede bakayım!" der. Onun asırlarca önceki bu sözüyle, bu asırda, Rus astronotu Gagarin'in "Ben gökte baktım, Allah'ı göremedim" sözü arasında hiçbir fark yoktur. İkisi de, aynı yanlış bakış zâviyesinden hareket etmektedir. Gagarin'in bu sözüne merhum Necip Fazıl, kendine has üslûbu ve konuşma şekliyle şöyle cevap verirdi: "A ahmak! Allah'ın gökte bir balon olduğunu sana kim söyledi?"

Bakış zâviyesinin yanlışlığı gibi, zulüm ve kibir de küfrün sebepleri arasındadır ve bunlar, hidayete manidir.

Hidayeti yaratan Allah olduğu içindir ki, günlük namazlarımızın her rekatında, Fatiha sûresinde, "Bizi Sırat-ı Müstakîm'e hidayet et" diye Allah'a dua ediyoruz. Esved ibn Yezid en-Nehâî gibi zatlar, bast-ı zamanda yaşadıkları için ihtimal bu duayı günde bin defa yapabiliyorlardı. Bu da, bize meselenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir."

Allah'tan Gerektiği Gibi Korkma, İstidat Ölçüsünde Korkma

"Allah'tan, O'ndan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korkun" âyetiyle, "İstidadınız ölçüsünde Allah'tan korkun" âyeti arasında nasıl bir münasebet vardır?

Makam ve derece münasebeti var. Yani, bazılarına, Allah'tan, O'ndan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korkun" denilir. O'nun makamı, derecesi, böyle bir emre muhatap olmasını gerektirir. Fakat, bu emrin ifasının sınırı yoktur. Nasıl, Allah'a ne kadar ibadet edersek edelim, en sonunda söyleyeceğimiz, O'na gerektiği gibi ibadet edemediğimiz ve esasen bundan aciz bulunduğumuzun itirafı, yani "Sübhanek mâ abednâke hakka ibâdetike ya Ma'bud (Sübhan'sın Sen, Sana ibadetin hakkını veremedik, ibadet etmemiz gerektiği gibi ibadet edemedik)" ise, O'ndan nasıl korkmak gerekiyorsa öyle korkmanın ulaşabildiğimiz en üst noktasında da söyleyeceğimiz, "Sen'den, korkmamız gerektiği ölçüde korkamadık; takva sahibi olmamız gerektiği ölçüde müttakî olamadık"tır. Çünkü bunun müşahhas bir sınırı yoktur ve olamaz da. Bununla birlikte, böyle bir emri kaldıracak ve onun şuurunda olanlara, "Allah karşısında, nasıl takvalı olunması gerekiyorsa, öyle takvalı olun" denir.

Sahâbe-i Kiram, bu emri alınca, bu onlara öyle ağır geldi ki, sararıp soldular. Çok kıyamdan ayakları şişti; çok secdeden elleri, alınları, dizleri nasır bağladı. Doyuncaya kadar yemek yiyemez, eşlerinin yanına yaklaşılamaz oldular. Bu, bir imtihandı ve onları çıkmaları gereken mertebeye, dereceye çıkarma yolunda, geçmeleri gereken bir yol, bir basamaktı. Bu imtihanda muvaffak oldular ve bu defa Cenab-ı Allah, yükü biraz hafifletti ve meseleyi istitaate havale etti. Zaten, arz etmeğe çalıştığım gibi, O'nun karşısında nasıl titremek, nasıl takvalı olmak gerekiyorsa, öyle takvalı olmaya çalışmanın bir sonu olmadığı için, bu mevzuda varılacak nokta da yine istitaate vâbestedir. Yani herkese düşen, kapasitesi ölçüsünde takvalı olmaya çalışmaktır. İslâm, bir bakıma hanifiye-i semha, yani kolaylık dini olarak, tekliflerini güce ve kapasiteye göre yapar. "Teklif-i ma lâ yütak", yani takat getirilemeyecek sorumluluk yükleme İslâm'da yoktur. İşte, "gücünüz ölçüsünde Allah'tan korkun, kapasiteniz ölçüsünde takvalı olun" demek, takvayı, "teklif-i mâ yütak" olarak emretmemek demektir."

Amerikan Sistemi, Bu Sistemin Geleceği ve İslâm'ın Kaderi

Amerika, sistemini sağlam kurmuş ve bu sistem, şimdilik işliyor. Fakat, zamanla her sistemde sistem körlüğü ortaya çıkar. Artık insanlar yeni şeyler düşünemez hale gelir. Oysa dünya, sürekli değişmektedir. Çok hızlı ve sürekli değişen dünyada, yerleşmiş sistemler içinde kalıp, o sistem çerçevesinde düşünen değil de, düşünce ve aksiyon planında inkılapçı ruhlara ihtiyaç vardır.

Bugün, Amerika olsun, dünyadaki başka devletler olsun, yeni bir ruha muhtaç. Bu ruh için de, içten yanan, kavrulan, ızdırap çeken ve âdeta delikanlıların o yaştaki arzuları gibi, insanlığın kurtuluşu adına içten coşup köpüren ruhlara ihtiyaç var. Acaba bugün kimin ruhuna girebilirim; kendi ruhumun ilhamlarını hangi sineye boşaltabilirim" diye âdeta sürekli şikâr gözleyen insanlara muhtacız. Bu insanlar var ise, dil gibi, başkalarına anlatacakları şeyleri bilme gibi unsurlar bunun ardından gelir ve onlar, sadece birer malzemedir. Malzemeyi kullanacak insan yoksa, malzeme olmuş ne işe yarar? İslâm'ın durumu da bugün böyledir. Evet o, "düşmanlarının husumeti, dostlarının, müntesiplerinin vefasızlığı arasında" bugün gariptir. O, bahsini ettiğim ölçüde deli ruhlar beklemektedir. Bu civanmert ruhlar var ise, siz de dünyanın geleceği mevzuunda ümitvar olabilirsiniz."

Anne Karnında Ruh

Ruhlar, bedenden bağımsız olduğuna göre, anne karnında geçenleri hatırlayabilirler mi?

Bedenin gelişip olgunlaşmasıyla, rûhun kullandığı vasıtalar olan havâs (duyular) da gelişir. Dolayısıyla ruh da, bu zaviyeden tekâmül ettiği gibi, ilim ve imanla bizzat da tekâmül eder. Tam tekâmül etmiş ruhlar, anne karnında olup bitenleri hatırlayabilir.

Kabir de, ruh için bir başka anne karnı gibidir. Orada azap olacağına dair Kur'an, Mü'min Sûresi'nde, Kötü azap, Âl-i Firavun'u sardı. Ateş ki, sabah ve akşam ona arzedilirler; ve Kıyamet koptuğu gün de, 'Âl-i Firavun'u azabın en şiddetlisine sokun' denir" (40:45-46) âyeti bir delildir. Kabir ayrı bir âlem, Mahşer ayrı bir âlem; Mizan, Sırat hep ayrı birer âlemdir. Her birinin kendine has husûsiyetleri vardır."

Ashab-ı Kehf İçin Telattufun Sebebi

Mağarada uyandıklarında, 'telattuf'un sebebi olarak Din'den döndürülmeyi değil de, öldürülmeyi öne almalarının sebebi nedir?

Mağarada uyandıklarında, 'telattuf'un sebebi olarak Din'den döndürülmeyi değil de, öldürülmeyi öne almalarının sebebi nedir? Öldürülmekle sadece dünya hayatları gidecek; Din'den döndürülmekle, kendilerinin de ifade ettikleri gibi, ebedî hayatları mahvolacaktı?

Burada, öldürölme değil de, recmetme" tabiri kullanılıyor, yani taşlama, taş tutma. "Farkınıza varırlarsa, sizi taş tutarlar" deniyor. "Taşa tutma"yı mutlaka öldürme manâsına almamak lâzım. Şeytan da "racîm"dir, taşlanmış, ama öldürülmemiş. O bakımdan, burada mecazî bir manâ da anlaşılabilir. Yani, insanları yalan, iftira gibi yollarla kirletme; bugün yaptıkları gibi, komplolarla, iftiralarla, düzme haberlerle birini halkın gözünden düşürme ve onun tesirini tamamen kırma. Bu da bir "recmetme"dir. Bana göre bu da, göz ardı edilmemesi gereken bir mahmil sayılabilir."

A'zamî Takva, Zühd, İhlâs ve Velâyet İçin Umûmî Prensip

Takva'nın zühdün, ihlâsın, velâyetin a'zamîsi kişiye göre değişir mi, yoksa bu hususlarda umûmî bir prensip var mıdır?

Kişiye göre mertebeleri veya bu hedeflere ulaşma yolları bulunsa da, takva için de, zühd için de, ihlâs ve velâyet için de umûmî prensipler vardır. Takvanın ilk derecesi, farzları işleyip büyük günahlardan kaçınmaktır; daha sonra vacipleri, sünnetleri işlemek ve mekruhlardan kaçınmak, daha sonra da, her türlü şüpheliyi günah olur endişesiyle terketmek ve nafilere müdavemetle bulunmak gelir. Allah'ı görmese de, O'nun kendisini sürekli gördüğü şuuruyla Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etme demek olan ihsan da, bir bakıma takvanın nihaî sınırıyla alâkalı bir mazhariyettir.

İhlâs, insanın her yaptığını Allah için yapması demektir. Bunun ilk mertebesi, ibadetlerde, Allah için hizmet etmede, başkasının görüyor olmasını nazara almadan, sadece Allah'ın hoşnutluğunu düşünmek, yapılanı O emrettiği için yapmaktır. A'zamî mertebesi ise, insanların kendisi hakkında ne düşündüğünü hiç mi hiç hesaba katmamaktır.

Meselâ, bir mertebede, insanların sizi teheccüdde veya Pazartesi-Perşembe orucunda görmesinden rahatsızlık duyabilirsiniz; ama nihaî mertebede, insanların sizi görüp görmemesi, ne yaptığınızı bilip bilmemesi sizi hiç alâkadar etmez ve bu türden mülâhazalar aklınıza bile gelmez. Bu, Allah'ın rızasında fânî olmanın ifadesidir. İnsan, her zaman bu mertebede bir ihlâsa muvaffak olamayabilir. Meselâ, iman hakikatlerinin neşri için ölesiye çalışabilir; fakat bir yandan bunu yaparken, bir yandan da, arkadaşlarım niye bu işte bana destek olmuyor?" gibi düşünceler de taşıyabilir. Halbuki önemli olan, insanın üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirip, ötesinde hiçbir şeyle meşgul olmamaktır.

Bunun gibi, zühdün de, velâyetin de asgarî ve a'zamî mertebeleri vardır. Meselâ, dünyayı kesben değil, kalben terketmek zühdde bir mertebedir. Dünya adına insanın eline geçenlere hiç sevinmemesi, elinden gidenler karşısında ise hiç üzüntü duymaması, zühdün nihaî mertebesidir. Eviniz yanmış, yiyecek bir şeyiniz kalmamış, her şeyinizi kaybetmişsiniz, bunları hiç mesele yapmadan yolunuza ve kulluğunuza devam etme, zühdde nihaî mertebelerdendir."

Basiret Üzere Davet

Kur'an-ı Kerim'de Efendimiz'in, "Ben ve bana tâbî olanlar, bir basîret üzere davette bulunuyoruz" dediği buyuruluyor?

Bu, benim yolumdur. Ben ve bana tâbî olanlar, bir basiret üzere davette bulunuyoruz" diyor. Bu âyetin bir diğer manâsı da, "Ben, bana tâbî olanları bir basiret üzere davet ediyorum" şeklindedir. Bu âyetin geçtiği Yusuf sûresinin mihveri ilimdir. "Her bilen üzerinde bir bilen vardır" âyetinde de hem bir hakikatın ifadesi, hem de bir tembih ve ikaz söz konusudur. Davetin basiret üzere olması gerektiği gibi, davette ilmin önemi de, üzerinde durulmaya değer bir konu. Ayrıca, kimse, ilmine güvenmemeli; ve kendinin üstünde bir bilen olduğunu kabullenmeli. Rivayetlerde, Hz. Musa gibi ülü'l-azm bir peygamberin, Hz. Hızır'la seyahatine sebep olarak, içinden, acaba kendinden daha âlim birinin var olup olmadığının geçtiği belirtilir. Allah da (cc), onu Hz. Hızır'a gönderir ve bulunduğu âlemin ya da buudun dışında, daha başka âlemlerin, buudların, dolayısıyla da ilmî derinliklerin var olduğunu gösterir. İhtimal, Hz. Musa'nın (as) misyonu gereği, böyle bir seyahatten de geçmesi gerekiyordu. Bir kitapçıkta (Kur'an'dan İdrake Yansıyanlar) yer aldığı üzere, Hz. Musa tamamen maddeci bir kavme gönderilmişti. Firavun'un sarayı gibi yine maddeci bir ortamda yetişen bu yüce Nebi, kavminin ruh terbiyesinden geçmesi için, kendisinin de melekûta açılması gerekiyordu. Her peygamber, gönderildiği kavmin bir prototipi gibidir; onun husûsiyetlerini taşır. Kavmine vermesi gerekenleri önce kendinde duyacak, kendinde yaşayıp tecrübe edecek ki, sonra onları kavmine samimiyet ve tam bir itmi'nanla aktarabilsin."

Başarıları ve Neticeleri Allah'a Verme

Başarıları ve müsbet neticeleri Allah'a vermede son derece hassassınız. İzah eder misiniz?

Neden hassas olmayayım ki, her türlü muvaffakiyet ve müsbet netice Allah'a aittir. Hiçbir kul, gücü, bilgisi ve imkânları ne ölçüde olursa olsun, Allah muvaffakiyet vermezse, müsbet hiçbir şey yapamaz. İnsanın yapısı hayra değil, günaha ve tahribe yöneliktir. Müsbet netice ve muvaffakiyetlere gelince, bir defa, bunların tahsili için gerekli mekanizmayı kuran Allah'tır. İnsanın yaptığı, bu mekanizmada bir düğmeye dokunmaktan daha fazla değildir. Ona o imkân ve gücü bahşeden, dokunmasına müsaade eden, o dokunmaya sevk eden de Allah'tır. Eğer Allah izin vermemiş, onu öyle bir donanımla dünyaya getirmemiş, o işi yapmaya sevk etmemiş olsa idi, bir düğmeye dokunmak bile olsa, insanın elinden ne gelirdi? Üstad demiyor mu, insanın ekl ve şürb (yeme-içme) gibi en basit ve iradesine taallûk eden işlerde bile rolü binde bir bile değildir? O halde, hele, sanki Firavunca ve Nemrutça ben yarattım" dercesine, "ben yaptım, ben başardım; bu, bendeki güç ve ilimden dolayı böyle oldu; falan yerde konuştum, işte şu kadar insan müteessir oldu; şöyle yazdım, şu kadar insana tesir ettim" şeklinde hezeyanlar sarf etmek, hattâ bunları düşünmek, akıldan geçirmek, küstahlıktan başka ne manâya gelir? Hiçbir peygamber, "ben yaptım, ben başardım, ben hidayet ettim" dememiştir. "Ben," firavunların ağzından çıkan sözdür. Şirkin en hafifi "nahnü", yani "biz"dir; cemaat, millet, kavim, kabile enaniyetidir. Üstad, bu meseleleri, anlamaktan bile aciz olduğumuz Ene ve Zerre Risalesi'nde ne güzel ifade eder! O'nun dediği gibi, "ene"yi, hattâ "nahnü"yü de yırtıp, altındaki "Hüve"yi ortaya çıkarmak, "Hüve"yi göstermek gerekir.

Kanatlarını açtığı zaman bütün semayı kaplayan Hz. Cebrail (as) bile asla "ben" demez ve her şeyi Cenab-ı Allah'a verirken, bize ne oluyor da, "ben" deme küstahlığında bulunuyoruz!?

Bir kulluk deryasına yelken açtık ki, dalgalar amansız çıktı karşımıza, kenara varmaya koymuyor bizi. İstihdam eden Allah'a binlerce hamd ve senâ olsun; olsun da, nâil kılındığımız lütufların zerresini kendimizden bilmeyelim; bilmeyelim ki, O, lütuflarını sonuna kadar devam ettirsin. Bu lütufların bir tanesini, hattâ bir zerresini bile kendimizden bilsek, bilgimize, tedbirimize

versek, O, vâridât-ı Sübhaniyesini keser ve "haydi yürüyün bakalım, yürüyebilirseniz," der. Allah korusun, âhir ömrümüzde kendi kendimize bırakıldığımız için hizlana uğrarız. O'ndan diler ve dileniriz, bizi göz açıp kapayacak kadar bile olsa, Allah Rasûlü'nün o mübarek dualarından ayırmasın: "Ya Hayyu Ya Kayyûm, bi-rahmetike estağîs; eslah lî şe'nî küllehü, ve lâtekilnî ilâ nefsî tarafete ayn: ... Göz açıp kapayınca kadar bile olsa, bizi nefsimizle baş başa bırakma" Her şey O'ndan; ne veriyorsa, acimize, fakrımıza, za'fımıza merhameten veriyor. Akıldan geçer, "en güzel talebeleri yetiştirdim, tedbirimle hiç birinin kılına dokundurmadım.. onları öyle bir sevk ve idare ettim ki.." mülâhazalarına dalar gider. Neden sonra, o hasta kalbine gelir de, mırıldanır, "Vakıa, bunları Allah yaptırdı ya!" Bir gün sana, "hay, Allah hayrını versin! O kadar becerikli idin, başarılı idin.. Allah dediğin O Zâtı şimdiye kadar bulman gerekmez miydi; hâlâ bir yabancı gibi, başı açık, yalın ayak hayallerinle şaşkınlık çöllerinde dolaşıp duruyorsun" demezler mi?.

Bu türden, eskiden de olsa söylenmiş sözleri hatırlayınca, bende depresyon yapıyor. "Bu zenginlik, bana ilmimden dolayı verildi" diyor, kim?: Karun. Böyle konuşanlar, böyle düşünenler, Karun'dur, Firavun'dur. Kendini yenememiş, benliğinin altında kalmış insanların sözlerine, davranışlarına biraz dikkatle nazar etseniz, hepsinde "ben" davulunun öttüğünü, "kendi kabiliyetim ve istidadımla, irademle, bilgimle, marifetimle.. tesiri nâkâbil olanlara tesir ediyorum, sözümü dinlettiriyorum" sözlerinin çınladığını görür veya duyarsınız. Çok dikkatli de konuşsalar, mutlaka bir yerlerinden sızar o mülâhaza...

Vasiyetim olsun, elinizden geldiğince çevrenizi kendi benliğinden, egosundan uzaklaştırmaya çalışın. Eğer bir gün, o ideal nesil, ütopyalarda resmedilen nesil isbat-ı vucud edecekse, o, bencilliği olmayan, "ben" davasından geçmiş, "ene"yi bırakıp, hattâ şirkin en hafifi olan "nahnu"yu da aşarak, "Hüve"de tevhidi yakalamış, "ene"yi yırtıp, "Hüve"yi göstermiş nesil olacaktır.

İnsan, bir başkasıyla rekabete girebilir, fakat Allah'a karşı rekabet hissi düpedüz saygısızlıktır. O bakımdan, her muvaffakiyet, her güzel iş, Allah'a verilmeli ve, "bunu O yaptı" denmelidir. Yememize, içmemize, hemcinsimize duyduğumuz alâkaya bakınca, hayvandan farklı bir yanımızın olduğunu görüyor muyuz? Hattâ, haram-helâl demeden, açlığımıza-tokluğumuza bakmadan, başkalarının haklarını da üzerimize geçirerek, öyle yiyip içiyor ve hayvanlar, hemcinslerine karşı üreme adına senede bir alâka duyarken, biz, tamamen nefsânî arzuların pençesinde doymak bilmez bir hırsla yaşıyoruz. Bu hâlimizle, hayvanların mertebesinde olduğumuz bile söylenebilir mi bilemiyorum. İki

Nobel ödülü sahibi Alexis Carrel'in başında bulunduğu bir heyet, 20. Asır gençliğini bütün duygu, tavır ve davranışlarıyla inceleyip formüle ettiklerinde, karşlarına "serseri köpek" resmi çıkmıştı.. saldırgan, başıboş, istediği gibi yer, sonra yan gelip kulağı üzerine yatar.. işte böyle bir tip. Evet, çirkin bunlar ve böyle tasvirler bize yakışmaz ama, gel gör ki, nefis çok daha çirkin.. Estağfirullah, sümme estağfirullah.

Allah karşısında insanın kendisini zelil, hakir, hor görmesi lâzım. Evliyaullahtan bazıları var ki, münacatlarında şöyle derler: "Şu hâlimle, kalbimin şu durumu itibarıyla, iman, İslâm gibi hususiyetler müstesna, kâfirler benden çok iyidir; falan hayvan, filan hayvan benden iyidir." Evet, insan bir yandan budur; diğer yandan da Allah'ın insanlığımıza terettüp eden bir kısım lûtufları, ihsanları var. Öyle ise, kimse, bu lûtuf ve ihsanlara sahip çıkmamalı. Mü'min, her halinde mütevazi olmalı, mahiyet ve hacalet içinde bulunmalı. Onun için, Kur'an-ı Kerim'de, "Ezilletin alâ'l-mü'minîn (Mü'minlere karşı tevazu kanatları ve yüzleri yerlerde)", "eizzetin alâ'l-kâfirîn (kâfirlere karşı ise izzetli ve çetin" buyrulur. Hiç kimse, kendisini müzekkâ bilmemeli; böyle bilmek şöyle dursun, hadisteki ifadesiyle, kendini "racül-ü fâcir" bilmeli. Kimse, "ben müfsidim" demez; demez ama, bilmeyerek ifsad etmediği ne malûm? Acaba, vicdanında kendini ikna edecek şekilde, "hakikaten ben bir müfsid miyim?" diye bir mülâhazası bulunmalı değil mi?

Kendisine zerre kadar bile itimat eden insan, İlâhî teveccühleri kaybetmiş demektir. Kimse, nefisine güvenmemeli, âkıbet ve âhireti hususunda emniyette olduğunu sanmamalıdır. Bu manâda mutlak emniyet küfürse, onun en küçüğü de küfre yakınlıktır. Yani, nasıl yeis küfürse, bir insanın âkıbeti ve Âhireti hususunda amelîne güvenmesi, Cennet'e gireceğinden emin olması da küfürdür. Böyle bir emniyetin en küçüğünün bulunması da, küfür istikametinde bir adım demektir.

Rabbi'ğfir ve'rham ve ente hayru'r-rahimîn."

Batı ve Doğu Toplumlarında Ferd ve Ferdiyetçilik

Doğu ve Batı tarihlerine baktığımızda, Batı'daki istihalelerin çok sert olduğunu görürüz. Kilise-bilim, derebeylik-krallık, krallık-burjuva arasındaki mücadeleler, hattâ din ve mezhep kavgaları Batı'da çok sert ve kanlı cereyan etmiş, derebeylikten krallığa, krallıktan cumhuriyete ve demokrasiye geçiş de, çok defa savaşlar ve kanlı ihtilâller neticesinde gerçekleşmiştir.

Doğu'da ise, hem tartışmalar yumuşak ve daha medenî, hem de geçişler, daha çok tepeden ve nisbeten mülayimce olmuştur. Meselâ, bizde gelenekçi denebilecek İmam-ı Gazzalî ile, yenilikçi denebilecek İbn Rüşd arasındaki tartışma yazı ve kitaplar zemininde cereyan etmiş; daha sonra da bu tartışma, Fatih'in sarayında yine medenî ölçüler çerçevesinde devam etmiştir. Orta ve hattâ yeni çağlarda İslâm dünyasındaki fikir hürriyeti, Batı'dakinin çok çok önündedir.

Batı'daki değişimlerin sertliği, tefriti, yani karşı uçta bir aşırılığı doğurmuş, ferd, olabildiğine serbest, serâzâd hâle gelmiştir. Ayrıca, mücadele daha çok dine karşı verildiğinden, ferdi dizginleyecek iç müeyyideler ya kaybolmuş, ya da tesirini kaybetmiş; bu arada ferdler arası ve ferd-toplum arası münasebetler, daha ziyade menfaat temelinde cereyan eder hale gelmiş ve bu münasebetlerin çerçevesini büyük ölçüde menfaat paylaşımları çizer olmuştur. Bu bakımdan, yani, rûhî ve kalbî hayat dinamiklerini kaybetmiş, iç müeyyidelerden mahrum ferdler arasında menfaat temelinde cereyan eden münasebetleri çatışmaya dönüşmeden sürdürebilmek ve toplumun varlığını da devam ettirebilme uğruna kanunlar da bir hayli sert vazedilmiştir.

Bizde ferd-toplum ayrışması yaşanmadığı gibi, ferdler, kendilerine yetecek, ifrat-tefrit arasındaki dengeyi sağlayacak iç müeyyidelerden de bütün bütün mahrum kalmamıştır. Ferd, benliğini kazandığı, ferdiyetini idrak ettiği bir zeminde iç müeyyidelerle desteklenmezse, hem kendine yetmez, hem de problem olur. Eğer onu gerekli iç müeyyidelerle, yani kalbî ve rûhî hayatın dinamikleriyle donatırsanız, problemin en önemli kısmını halletmiş sayılırsınız. Hayatını, dış müeyyidelerle de disiplin altına aldığınızda, ferdin toplum içindeki gayr-i meşrû isteklerinin önüne geçmiş ve ferd-toplum dengesini kurmuş olursunuz.

İç müeyyide, ferdin vicdanî olarak kendi kendini sorgulaması, frenlemesi ve

gayr-i meşrû istek ve temayüllerine iradî had koymasıdır. Bu var olduğu zaman, gelenekçi bir toplumda, eğitime dayalı bir aydınlanma ile ferdî şuurun da doğmasını sağlarsınız. Bu gerçekleşmediği takdirde, toplum veya bir cemaat içinde ferdlerde hazımsızlıklar baş gösterebilir. Kendi olamamış, kendini kontrol ve bir vetirede başkalarıyla birlikte yürüme adına iç müeyyidelerini geliştirememiş ve bu temeller üzerinde ferd şuurunun kazanamamış bir insan, her zaman problem çıkarabilir. Bir gaye istikametinde takip edilen çok sıkıntılı bir vetirede ya ferdler bu seviyeye gelecek veya saygının, örfün, ananenin, geleneğin ve me'hazin kudsiyetinin gereği olarak, itaat edip, yapılanları kabullenecektir. Meselâ, Allah'ın Adı'nın cihanın dört bir yanında şehbal açması için yürünen bir vetirede, ferdler bu gaye istikametinde, makam, mevki ve statülerini hiç nazara almadan icabında kapıcılık veya süpürgecilik yapmayı gönülden kabûl edecek olgunlukta değillerse, geleceğin fikir işçilerine düşen daha çok şey var demektir.

Bazı Şahısların Bekârlığı Tercihi ve Eşya İle Münasebeti

Bugün, bazı insanları, kendilerindeki bir zaafı varamazlarsa, aileleri veya çocuklarıyla vuruyorlar. Bu noktada, bazı önemli şahısların bekâr kalması, güvenilirlik adına da çok mühim değil mi?

Evet, mühim. Benim için olmadık yalanlar yazdılar. 4 evli olduğumu iddia ettiler. Bereket ki, İslâm'ın çizdiği sınırların içinde kaldılar, yoksa 5 de diyebilirlerdi. Edremit'ten Gemlik'e kadar zeytinlerim olduğunu ileri sürdüler. Hattâ, Denizli hapsinde Bediüzzaman'la görüştüler. O zamanlar ben 5 yaşındayım. Hani, maneviyata inansalar, perisprisi gitmiş görüşmüş deseler, iddianın nazara alınacak bir yanı olabilir. Onu da kabûl etmiyorlar. Böylesi yalan ve iftiralar, onların bütün güvenilirliklerini yıkıyor. Bunu öğrenen yabancılar da, katıla katıla gülmekten kendilerini alamıyorlar.

Bazı insanların eşya ile husûsî münasebeti vardır. O insan, her şeyde, her hadisede, bir yaprakta, çiçekte Allah'ı görür; O'nun İsimleri'nin tecellisini görür ve o şeye de o nazarla bakar. Bu türden bir zâtın eşya ile münasebeti çok farklı ve çok derindir. Meselâ, mübarek bir tavuğum vardı" der. Kedinin mübarekliğinden bahseder. İşte bu zat, günde bir yumurta yiyor. O yumurtayı, onu veren tavuğu bir nimet olarak görüyor ve onlardan nimet verme fiiline, oradan Nimeti Veren'e intikal ediyor. Bu sebeple de, yediği yumurtanın kabuklarını atmıyor; kabuklar bir çuvalda birikiyor, sonra da ihtimal toprağa gömecektir. Başka türlü davranmış olsaydı, ben işte ona hayret ederdim. Neyse, kaldığı yere yapılan baskında bu çuval çıkınca, gazeteler yazıyor: "Çok az yemek yediği iddia ediliyordu; halbuki, kaldığı yerde bir çuval yumurta kabuğu çıktı." Bakış farklı..."

Beklentisiz ve Benliksiz Olma

İnsanın kendisine bakış keyfiyeti nasıl olmalıdır?

Kendimizi rükün gibi görmemeliyiz. Size teveccüh olabilir; Allah'ın verdiği kabiliyet, istidat ve bu istidatları kullanmanız ölçüsünde iltifatta bulunulabilir. Fakat siz bu teveccüh ve iltifatı asla beklememelisiniz; ayrıca başkalarından da saygı beklememelisiniz. Başkalarının saygı göstermesi onların vazifesidir. Ne var ki, bu saygı ve teveccüh kat'iyen beklenmez. Hele bir insan kendisini rükün görüyor, ben turnikeye önce girdim, ben rükünüm diyor ve beklentiler içinde bulunuyorsa, bu, en hafif ifadesiyle muzaaf, hattâ mük'ab küstahlıktır. Peygamberler için bile en zor şey, kendilerine inanılması gerektiğini tebliğ etmek olmuştur. Efendimiz (sav) gibi, tevazu, mahviyet ve hacâletin en üstün ve zirvedeki temsilcisi olan bir insan, eğer mecbur olmasaydı, Ben Rasûlüm, bana inanmanız gerekiyor" demezdi. Fakat peygamberler, onlara inanmak iman gereği olduğu için, Musa Rasûlüllah, İsa Rasûlüllah, Muhammedün Rasûlüllah (sav) demek, iman ikinci büyük rüknü olduğu için, kendilerine rağmen böyle bir tebliğde bulunmuşlardır. Fakat görüyoruz ki, şeytan bugün germiş yayını, yerleştirmiş okunu, vuracak sineler bekliyor. Ona av olmamak için, kendimizi hergün birkaç defa sıfırlamalı, bir hiç olduğumuzu nefsimize kabûl ettirmeliyiz. Sıfır (0) çok güzeldir, nokta (.) ondan da güzeldir. İşte, biz de kendimizi böyle görmeliyiz. Gerçi yeni 0 da halka gibi, o da boyna takılabilir."

Bütün Problemlerin Temeli ve Çözüm Noktası

Alvarlı Efe hazretleri, (İnsan için) belâ-yı ekber oldur ki, özünü gaflete salmış" derdi. Günümüzde Müslüman olanlar veya Müslümanlıklarını yeni keşfedenler, ne hikmetse, hemen radikalizme kayıyor; siyasî ve içtimaî sahaya yöneliyor. Halbuki, bütün meseleler "ben"de başlar ve "ben"de biter. Allah, "Ben" dediği zaman, ilk taayyün meydana gelmiş ve yaratılışın kapısı açılmıştır.

İnsan, kendinde bütün İlâhî İsimler'in tecelli ettiği ve dolayısıyla Allah'a en câmi (kapsamlı) bir ayna olarak, O'nun "Ben" demesinden de nasibini almış ve bu, onun "ego"su olarak tecelli etmiştir. Fakat, insanın "ben"i bağımsız, insana ait, bizzat insan tarafından yaratılmış bir "ben" değildir. O, çok ince bir çizgi, görünür-görünmez bir nokta, tabir-i diğerle, bir sıfırdır. Ne var ki, bu 'sıfır'da, Sonsuz'un bütün isimleri, tecellileri akseder durur. Eğer insan, kendisinde vehmettiği her şeyi; güç, hayat, irade, bilgi, güzellik, kısaca, hayır ve kabiliyet adına neye sahipse, Allah'a verir de kendini Yaratan'ın şeffaf bir aynası ve bir sıfır olarak görürse, o zaman, yaratılmış varlıklar hiyerarşisinde en üst mertebeye (âlâ-yı illiyyîne) çıkar. Allah'ın kudretiyle kadîr, servetiyle ğanî (zengin), iradesiyle mürîd (dileyen), ilmiyle âlim olur. Sıfır iken âdeta sonsuzlaşır. Tekrar etmek gerekirse, bütün bunlar, onun kendi benliğinin, egosunun, hiçbir şeye mâlik olmayan şeffaf bir sıfırdan, bir aynadan ibaret bulunduğunu görmesine bağlıdır.

Buna karşılık, insan, özünü gaflete salar ve egosunu Allah'ı tanımada, arz edildiği şekilde bir vâhid-i kıyasî (mukayese birimi, ölçüsü) olarak kullanmak yerine, Allah'ın kendisine vedia olarak yerleştirdiği her şeyi; hayatını, gücünü, servetini, kabiliyetlerini, güzelliğini ve muvaffakiyetlerini, onların asıl sahibinden gaspla kendine mal eder; Allah karşısında "Sen Sen'sin, ben benim" rekabetine girişirse, bu defa ego kalınlaşır; bir cemaat veya kavme, bir mesleğe, bir gruba mensubiyet (aidiyet) hisleriyle şişer ve sahibini yutacak hâle gelir. Sonra, Allah'ın mülkünde, O'nun tasarrufunu başka gerçek veya hayâlî varlıklara da taksime girişir; kendince bir takım ilâh veya ilâheler üretir. Tarihteki pek çok firavunlar, nemrutlar, Ebû Cehiller böylesine şişip, sahibini yutmuş birer ego oldukları gibi; tapınılmış putlar da, bu egonun birer sembolü olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, kendisine âdeta yaratıcılık verilen tabiat ve tabiat kuvvetleri gibi vehmî varlıklar; hattâ bu tavrı, bu yönelişi besleyen bilim de, yine egonun, Allah'ın mülkünü ve mülkündeki tasarrufunu paylaşma adına

rettiği birer tağuttan ibarettir. Netice olarak, hayatın içtimaî, iktisadi, siyasi bütün sahalarında ortaya çıkan problemlerin hem kaynağında, hem de çözümünde, egonun kendi mhiyet ve hüviyetini, sonra da, bu mhiyet ve hüviyet adesesinden Rabbini ve yaratılışı tanıyıp tanıyamaması yatmaktadır."

Cennet'te İmtihana Tâbi Tutulan Hz. Âdem'in Mahiyeti

Cennet'te imtihana tâbi tutulan, şahs-ı Âdem miydi, yoksa insanlığın manevî şahsiyetini temsil eden âdem miydi?

Bu hususta kesin söz söylemekten hep kaçındım. Çünkü bu, bizim âlemimizi alâkadar eden bir hâdise değildir. Bir defa, Hz. Âdem'in konduğu cennet neredeydi? Gerçi Ehl-i Sünnet, el'an Cennet'in varlığında müttefiktir. Fakat bu Cennet, mü'minlerin Âhiret'te gideceği Cennet'in her bakımdan kendisi midir? Mü'minlerin Âhiret'te gideceği Cennet, tam manâsıyla inşâ edilmiş midir? Önce şu hususu arz edeyim ki, o, Allah'ın İlminde, İlm-i Ezelisinde son haliyle de, sâbit bir ayn olarak vardır. Fakat, Âhiret'te alacağı şekil, daha çok mü'minlerin amellerine göre inşâ olunmaktadır.

Mü'minlerin buradaki salih âmelleri, tesbihleri, hamdleri, tekbirleri, dîn-i mübîn-i İslâm yolundaki hizmetleri, o Cennet'in yapı malzemesini teşkil edecektir. Üstad'ın namazın çekirdeği olarak tavsif buyurduğu, Sübhanellâh, el-hamdü li'llâh, Allahü ekber, söylenmesinde çok büyük sevap olan ve hadiste mizanı dolduracağı ifade buyurulan, bilhassa sübhanellahi ve-bihamdihî sübhanellahi'l-azîm, mü'minlerin cennetini inşâ için Allah'ın kullandığı malzemelerdir. Üstad, burada bir el-hamdü li'llâh dersiniz, orada bir meyve-i Cennet yersiniz" buyuruyor. Demek ki, burada bir el-hamdü li'llâh demek, Cennet'te bir elma ağacının dikilmesine vesile olmaktadır. Fakat, bir âyet-i kerimede ifade buyurulduğu gibi, bu tür kelimât-ı tayyibeyi yükselten amel-i salihdir. Amel-i salih olmazsa onlar yükselmez; ağızdan çıkan birer söz olarak kalır.

Demek ki, Cennet çekirdek olarak varsa da, onun açılması, genişlemesi mü'minlerin dünyadaki salih amelleriyle olmaktadır. O bakımdan, Hz. Âdem'in başından geçen o hadise, berzahî bir hadise miydi; imtihana tâbî tutulan, Âdem'in berzahî vücudu ve mahiyeti miydi; bu konuda kesin bir söz söylemek zor...

"Kalû belâ" Vak'ası

- Bu açıklamanız, "Rabbin, Âdem oğullarının sırtından zürriyetlerini aldı ve kendilerini kendilerine şahit tutarak, 'Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?' dedi, 'Evet' dediler âyetine de tam açıklık getiriyor.

O hadise de, berzahî bir hadise olmak ihtimali büyüktür. Bazı, ruhları çok gelişmiş, maneviyata ve başka âlemlere tam manâsıyla açılmış olan insanlar, o hâdiseyi ve Allah'ın Rubûbiyetini tasdiklerini hatırlayabilirler.

- Mahiyeti her ne olursa olsun, Cennet'te henüz acıkma, yorulma, yanma nedir bilmeyen bir insanın bu türden şeylerle ikaz buyurulmasını nasıl anlamak lâzım?

Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmiş olması, buna açıklık getirebilir. İsimlerden kasıt herhalde onların müsemmalarıydı; eğer isimlerin ona öğretilmiş olması, onun, kendisine meleklerin üzerinde bir rüçhaniyet kazandıran mucizesi ise, bu takdirde onun, bizim gibi, hayat şartlarını öğrenmesi için doğduktan sonra üzerinden pek çok seneler geçmesi gerekmez. Biz, Üstad'ın da işaret buyurduğu hayat şartlarını doğumdan itibaren 10-15 yılda ancak öğreniriz. Ama Hz. Âdem, bir mucize olarak bunu hemen almıştır. Bir isim olarak açlığı, yorgunluğu, susuzluğu öğrenince, onların müsemmalarını, yani açlık nedir, yorgunluk nedir, susuzluk nedir, üşüme yanma nedir, bunları da öğrenmiştir."

Depremiň Çağrıştırdıkları

En büyüğünden en küçüğüne her şey, Allah'ın emir ve meşietini dahilinde cereyan eder. Başa gelen büyük-küçük her musibeti ikaz kabûl etmek gerekir. Kimseyi suçlamaya gitmeden, herkes kendisine yönelmeli ve ikazı kendi üzerine almalıdır.

Şurada bardağınızı bile devirseniz, boşuna değildir. Uğursuzluk mülâhazasına girmeden, her ters hareketten ders çıkarmasını bilmeli, ikazı görüp, dua etmeli ve sadaka vermelidir. Ayağınız mı kırıldı, hemen bunun bir sinyal olduğunu idrakle, kazâsına karşı çıkacak atâsına yönelmeli ve atâsını harekete geçirecek davranışlarda bulunulmalıdır.

İnsanlarda, biraz yaşama sevdası var. Bilim adamları da araya girip, şu zaman deprem olacak, şu şiddette olacak, şundan oldu veya olacak" gibi güya açıklamalarda bulunup, insanlardaki inanç ve teslimiyeti de sarstılar. Bir şey olacaksa, arzın bir yerinde bir kırılma meydana gelecekse, bunları bilmek, onu durdurmaz ki! Allah, dilerse, fark etmediğiniz bir yerden arzı kırar; yıkmak isterse, depremin şiddetini artırır. Bunlar, binaları sağlam yapmaya ve arzın dayanıklılığını ölçmeye mani değildir. Fakat, hiçbir tedbirin Allah'ın kazâsı önüne de geçemeyeceğine, başa gelecek belâları ancak O'nun savabileceğine de içten inanmak lâzımdır. İnsanlardaki bu inanç ve Allah'a yönelme sarsılmamalıdır. Fakat ne yazık ki, onu da sarstılar."

Diğer Peygamberlerin ve Hz. Musa'nın Hicreti

Diğer peygamberlerin hemen hepsinin misyonlarının bir noktasında hicret olmasına mukabil, Hz. Musa'da (as) risaleti öncesi bir hicret var. Bunun hikmeti nedir?

Hicret'in temel esprisi, temel manâsı, bir misyon sahibinin, doğup büyüdüğü, çocukluğunu geçirip tanındığı yerden, tanınıp bilinmediği bir başka yere göç etmesi ise, bütün hicretleri bu manâ zaviyesinden ele alabiliriz. Bir insana, doğup büyüdüğü yerde fazla itibar edilmez. Çocukluğundaki bir kusuru, gençliğindeki bir hatası göze batar; ayrıca, o orada, bizim falanca"dır. Fakat bir misyon ve o sahada hizmet aşk ve şevkiyle bir başka diyara giden insan, orada yepyeni biri olarak karşılanır. Hz. İbrahim, (as) doğup büyüdüğü Irak'tan Kenan diyarına gelmiş; Hz. Lût (as), Sodom ve Gomore'ye gitmiş, Efendimiz (sav) ise, Medine'ye hicret buyurmuşlardır. Hz. Musa ise, kendisine risalet verilmeden önce Medyen'de 10 yıl kadar kalmıştır ki, bu, onun için sanki bir eğitim ve risalete hazırlık dönemi olmuştur. Daha önce de bahsi geçtiği gibi, Firavun'dan firarla, Cenab-ı Hakk'a mülâkî olma dönemi geçirmiş ve 10 yıl önce geldiği yerden, hüküm sahibi bir rasûl olarak dönmüştür."

Dinde Kolaylaştırma ve Lâubalilere Ruhsat Kapısını Açmama

Gerçek mürşitin özellikleri nelerdir?

Bir müfessir tefsirinde, Mısır'da İsrail Oğulları'nın ruhlarına sinen köleliği yok edip, onlara hürriyet ve insan onurunu yeniden kazandırmak için Hz. Musa'nın âdeta şok tedavi uyguladığından ve bunun için Tevrat'taki bazı emirlerin sert geldiğinden bahseder. Üstad bir zat da, Dini yaşamada lâubalî olan insanlara ruhsat kapısı gösterilmez" buyuruyor. Dini, insanlara anlatırken, yumuşak anlatma, en geniş daire içinde kolaydan başlama da bir esas. Bu hususları birbiriyle nasıl te'lif edebiliriz?

Bu husus, mürşidlere bırakılmış bir husustur. Gerçek mürşid, terbiyesine aldığı insanları, karakterleri, ruh yapıları ve idrak seviyeleriyle çok iyi bilen insandır. Başta, peygamberler bunu çok iyi bilip, ona göre bir yol takip etmişlerdir. İşte Hz. Musa da, o kavmi kölelikten kurtarmak için ona göre prensiplerle gelmiş. Bu maddeci kavim, daha sonra maddeye ve dünya hayatına çok fazla inhimak gösterince, bu defa da Hz. İsa bunu ta'dil için, daha çok ruhu esas alan bir kısım düsturlar getirmiştir. Her peygamber de, vazife ve sorumluluğuna ait bir donanımla gelmiştir.. öyle ise, bu asırdaki mürşidler de, muhatabı olan insanlara nasıl davranmaları gerekiyorsa, o donanıma sahip olmalı ve ferasetleri ile, kime nasıl davranmaları gerektiğini çok iyi bilmelidirler. Çağımız, disiplin ve tertipli olmanın yanında, yumuşak davranma çağıdır. İstibdad ve sertlik, temel disiplinler açısından mahzurludur. Mürşid, doktor olmalı; önce hastalığı çok iyi teşhis etmeli ve ona göre tedavi uygulamalıdır."

Dîni Hizmetlerde Yeni Bir Endülüs Tecrübesi mi?

Bugün dünya, eskiye nazaran çok küçülmüş görülüyor. Eskiden bir yerden diğerine üç ayda ulaşan haberler bugün anında ulaşıyor; aylarca süren seyahatlerle varılan yerlere, bugün bir-iki saat zarfında varılabiliyor. O bakımdan, artık hiçbir ülke bugün diğer ülkeleri nazara almadan, onlarla şu veya bu şekilde münasebete girmeden, müessir ve müteessir olmadan devam edemez.

Bu bakımdan, dîn-i mübîn-i İslâm adına yapılacak hizmetlerde de, bütün dünyanın alacağı tavırlar çok önemlidir ve mutlaka dikkate alınmalıdır.

Efendimiz (sav) zamanında, bir zincirin halkaları gibi bir seyir takip edilmişti. Fakat bugün, manzara farklıdır, şartlar farklıdır. Hiç kimse, kölesinin, işçisinin, hizmetçisinin dinini, düşüncesini merak etmez. İkinci olarak, din adına başkalarına anlatacağınız hususlarda, en azından onlardan önde olmanız gerekir. İctimaide, ekonomide bugün için ortaya koyabileceğiniz misaller yoksa, başkalarına teklif edeceğiniz modeller yoksa, onlar üzerinde asla müessir olamazsınız. İnsanlar, sözden çok, davranışa bakarlar. Bugüne kadar, kendi misalini ortaya koyamayan hiçbir hareket muvaffak olamamıştır. Dolayısıyla, Batı ülkelerinde muvaffak olmanın yolu, onların arayışta olduğu hususlarda, onlara modeller teklif edebilmektir. Bugün, Amerikasıyla, Avrupasıyla Batı, gücünün zirvesindedir. Meselâ Amerika, Osmanlı Devleti'yle mukayese ettiğimizde, sanki Kanunî dönemini yaşıyor gibidir. Burada hayat dopdoludur, insanlar meşguldür; dünyayı kazanma tutkusu, herkesin vaktini bütünüyle doldurmaktadır. Önce, onlarda dine ihtiyaç duygusu uyarmak lâzım; ruhlarında âhiret endişesi hasıl etmek lâzım ve onların, manevî açlıklarını hissetmeleri lâzım. Oysa ki modern hayat, âdeta bunların hissedilmemesi üzerine dizayn edilmiş gibi. Fakat, hiç şüphemiz olmasın; bir gün burada, hem de bütün Batı'da da büyük manevî sarsıntılar yaşanacak. İşte o sarsıntılar döneminde insanlar arayışa geçecek; tutunacak manevî dallar arayacak. Eğer tam bu dönemde önlerinde İslâm'ın altın düsturlarını, Kur'an'dan nebean eden Nurları görürlerse, hiç tereddüt etmeden ona sarılabilirler. Bir yanda, bütün parlaklığıyla ortaya konan, kendisini ispatlamış düsturlar, diğer tarafta onları arayan sarsıntı içindeki insanlar, milletler.. İşte bu kaderdenk noktasında dîn-i İslâm, bütün haşmetiyle bir güneş gibi tulû edebilir.

Bütün İzdırabım, İnsanların Allah'ı Bulması Yolundadır

Bütün duam, bütün ızdırabım, insanların Allah'ı bulması, O'na inanması yolundadır. Her gün, yana yakıla dua ediyorum: Allah'ım, ne olur, bahtına düştüm" diye sızlanıyor ve "ne olur Allah'ım, insanlar Seni tanısin, Sana inansın!" diye dua ediyorum. O kadar ki, bunun için her gün birkaç defa ölüp ölüp dirilmeye razıyım. Bunu anlamayanlar, imanın ne olduğunu bilmeyenler, onun hasıl ettiği zevk-i ruhanîyi tatmamış olanlar, Cennet'in lezzetini, Cehennem'in işkencelerini ruhlarında hissetmeyenler, insanlığın ızdırabını bir defa olsun ruhlarında duymamış olanlar, kalkıyor, sizin ızdırabınızı, derdinizi, çabanızı başka mecralarda görmek istiyorlar.. Devletmiş, hükümetmiş, siyasetmiş... maksatları bunlar olup, bütün hayatlarını bu yolla elde edecekleri menfaate bağlamış bulunanlar, iman adına, Kur'an adına çekilen ızdırapları da aynı kategoride değerlendiriyorlar. İççisiyle, çitfçisiyle, bir nahiyede vazife yapanından Cumhurbaşkanına kadar her seviyedeki memuruyla, hakimi ve savcısıyla, dünyanın sultanı da olsa, herkes imana, herkes Kur'an'a muhtaçtır; dünyası adına muhtaç olduğu gibi, bundan çok daha ötede âhireti adına muhtaçtır. Nasıl camide, hacda insanlar arasında hiçbir ayırım yoktur, ölüm de, insanlar arasında hiçbir ayırım yapmadan herkese gelmektedir ve herkes, Allah'ın huzurunda, dünyadaki makamına bakılmaksızın sorguya çekilecektir. Hattâ dünyada ferah-feza yaşamış olanların sıkıntısı orada çok daha fazla olacaktır. Bu bakımdan, himmet elimizi herkese uzatmak mecburiyetindeyiz. Bu, bizim herhangi bir makamda, herhangi bir mevkide gözümüz olduğu manâsına gelmez. Aslında, ülkemizin, milletimizin geleceği gibi, dünyanın ve bütün insanlığın da geleceği, iman ve Kur'an adına sergilenecek samimi ve doğru gayretlere bağlıdır. Yarının neler getireceğini bilmiyorlar; insanlığı bekleyen dehşetli hâdiseleri, felâketleri bilemiyorlar. Bunu bilmedikleri gibi, dehşetli inkılâpların peşi peşine sökün edeceği Âhiret'i de bilmiyorlar, bilemiyorlar.

Asılsız Suçlamaların Sebebi

Bize ne yapılırsa yapılsın, Allah adına ortaya koymaya çalıştığımız hizmetlerden vaz geçecek değiliz. Bizim, hiçbir zaman terörle, anarşiyle, yolsuzlukla, gayr-ı kanunî herhangi bir işle alâkamız olmamış. Beni, Türkiye'yi ele geçirmeye çalışmakla suçluyorlar. Ben, dünyevî hiçbir şeye talip değilim; dünyanın sultanlığını teklif etseler, gözümü o tarafa çevirip bakmam. Bu türden suçlamalar karşısında, "Yâ Rabbi" diyorum, "acaba Sana kullukta, Sen'in rızan istikametinde bir şeyler yapmaya çalışırken hata mı ettim; ihlâsta kusurum mu oldu da, hayatımda hiç düşünmediğim, rüyalarım bile girmemiş, ve hülyasını

bile kurmadığım gayelerle beni suçluyorlar?!" Fakat, bu suçlamaların arkasında, böylesi ithamlarla resmî makamları aleyhimize kışkırtanların arkasında, cinnî şeytanlardan ders alan bir takım insî şeytanlar var ki, onlar, hem İslâm'a düşmanlar, hem de yolsuzluklardan sıyrılmış, meselelerini halletmiş ve dünya muvazenesinde gerçek yerini almış bir Türkiye istemiyorlar. Türkiye'nin şu an içinde bulunduğu durumda olması, kendi maksatlarını gerçekleştirmede onlara daha muvafık geliyor. Fakat, İslâm'ın getirdiği rahmet o kadar engindir; evet, Hz. Muhammed (sav), bütün âlemlere gönderilmiş öyle bir rahmet peygamberidir ki, yarın Âhiret'te şeytan bile o rahmetin enginliğinden ümide kapılacaktır. Bu sebeple biz, bize en büyük düşmanlığı yapanların bile kurtuluşunu istiyor ve onların kurtuluşu için dünyamızı feda edecek ölçüde bir hasbîlik ve diğergâmlığa sahip değilsek, kendimizi samimiyetsiz kabûl ediyoruz.

Neyi Yapabilirim ve Yapılması Gereken

Ben, bu hastalıklı halimle hayatının son yıllarını yaşadığımı düşünüyorum. Ancak, Nureddin Topçu'nun eserlerinde çok işlediği isyan ahlâkını ruhumun derinliklerinde her zaman duymaktayım. Şahsen, zillate, hakarete, kötü söze asla tahammülüm yoktur. Çocukluğumda bile, değil bu ölçüde, en küçük bir hakarete tahammül edemezdim; yine de edemem. Hiç çekinmeden kalkar, mahkemeye de çıkar, bütün dünyanın duyacağı şekilde bana yapılan hakaretleri, yapanların yüzlerine vurabilirdim. Ne var ki, bugün yapılması gereken bu değildir. Herkesin kavgaya kilitlendiği, ülkemizin ve dünyanın her zamankinden daha çok sulhe, sükûna, iç huzura, devlet-millet kaynaşmasına muhtaç olduğu bir zamanda, nefsimize yapılan ne olursa olsun, katlanmak mecburiyetinde olduğumuz kanaatindeyim. Bir reh-i sevdaya girmişiz ve bize ar namus lâzım değil demişiz; milletimizin bugününü de geleceğini de düşünmek mecburiyetindeyiz. Eğer biz bize düşeni yapmazsak, nasıl biz, bazen önceki nesiller için söylemeyelim diye dilimizi tutma mecburiyeti hissediyoruz, ama gelecek nesiller, "mazi ile aramızda ne kötü bir köprü oldunuz!" diyeceklerdir. Üzerimizde çiçeklerin bitmesi için gübrelige razı olmalıyız. Hakkımızda herkesin yaptığı iftiraya, suçlamaya, attığı çamura cevap verecek değiliz; biz, muhabbet fedaileriyiz, husumete vaktimiz yoktur."

Dini Önce Kendimize Anlatma ve İstişare

Muhatabımız kimse değil, fakat herkes. Dini anlatırken, önce bizim yaşamamız gereken kaideler bütünü olarak kendimize anlatmalıyız. İsteyen de, alacağını alır. Her adımda O'nun elini görmemiz lâzım. Ne var ki biz, kendimizi asla suçlu görmeyiz. 50 defa çamura batsak, çamura düştük" demeyiz de, "üzerimize çamur sıçradı" deriz. Ne işin var çamurun içinde?

Osman Yüksel anlatmıştı. Üstad Necip Fazıl, elinde çanta koşa koşa istasyona gidiyor. Fakat tam varırken, tren hareket ediyor. "Üstad" diyor Osman Yüksel, "Ne o, treni mi kaçırdın?" Üstad, kendi kabiliyetinin farkında biri. Yenilgiyi hazmedemez; "Ne kaçırmayı? Kovdum gitti!" diyor. Necip Fâzıl gibi, Sezai bey de kendinin, üstün yanlarının farkındadır. Ama, dâhî olmaktansa, orta zekâlî olup, meşverete, dayanışmaya önem vermek, bence çok daha mühimdir. Evet, başkalarının düşüncelerine müracaat edenler, dâhîlerden daha başarılı olurlar.

İnsan, kendisinin farkında olsa da, güneşe ayna olmaya bakmalıdır. Ay güneşe ayna olmasa idi, ışık verebilir miydi? Görmez misiniz Tahirî Mutlu'yu, Hasan Feyzi'yi, Hoca Sabri'yi, Hulûsî Efendi'yi? Bunlar ne engin ruhlardır! Ne derin mehâbettir o öyle! Öyle bir dünya-ukbâ muvazenesi kurmuşlar ve o kadar derin bir inanç, teslimiyet ve tevekkül içindedirler ki, onları Sahabîlerin izdüşümleri sanırsınız. Onların, günümüzdeki iz düşümleri. Allah'ı anlatma, daima birinci işleri olmuş. Bütün dünyanın karşılarında durduğu bir dönemde bile, ümitlerini hiç yitirmemişler; Allah'a güvenlerinde asla sarsıntı yaşamamışlar. Bence şimdi de ye'se gerek yok. Şer, şerliğini, şirret şirretliğini hep yapmış. Dolaştığı yerlerde meleklerin başına gül saçtığı insana nâdânlar kum atıyor, çakıl atıyor, yoluna diken döküyorlardı. Siz, insanların gönlüne talip olmuşsunuz. Gönüllere Allah'ın sevgisini aşılayacak, O'nu gönüllere duyuracak, hep bu yolda koşup duracaksınız. Dökülenler de olacak. İş büyük, gönüller sultanlığı. Önemli olan, yapılması gerekeni yapıp, neticeyi hiç düşünmemek, yarın ne olacak diye hiç hesap etmemek ve O'nun işine karışmamak..."

Dini, Kâinat Gerçekleri Çerçevesinde Anlatmak

Allah'ın insanların hayatı için koyduğu din ile, sosyolojinin kanunları ve Şeriat-ı Tekviniye dediğimiz, kâinat kanunları arasında mutabakat var. Bundan sonra dini, bilhassa bu mutabakat ve bunun prensiplerini nazara vererek anlatmak daha tesirli olmaz mı?

Allah'ın insanların hayatı için koyduğu din ile, sosyolojinin kanunları ve Şeriat-ı Tekviniye dediğimiz, kâinat kanunları arasında mutabakat var. Bundan sonra dini, bilhassa bu mutabakat ve bunun prensiplerini nazara vererek anlatmak daha tesirli olmaz mı?

Bu mevzunun üzerinde yeri geldikçe durmaya çalıştım. Bu iş, evleviyetle ilâhiyatçılara düşüyor. Çok söyledim: bugün iyi bir ilâhiyatçı, kendi sahasını çok iyi bilmesi gerektiği gibi, fiziğin, kimyanın, biyolojinin, astrofiziğin kanunlarını da, en az genel kültür seviyesinde bilmesi lâzım. Çünkü bu saha da hakim olan, Allah'ın 'Şeriat-ı Tekviniye' adını verdiğimiz kanunlarıdır. Bunlar ile, dinin prensipleri arasında tam mutabakat vardır. Aynı prensipler, iki farklı sahada o sahaya göre şekil ve ifade almışlardır. İlimlere açılmış ve ilimlerle birlikte aklın söz sahibi olduğu günümüzde ve daha da fazla olacağı gelecekte, bunu başarmak mecburiyetindeyiz.

Onlara, âyetlerimizi âfâkta ve enfüste göstereceğiz âyeti, bu konuda bir müjde sayılabilir mi?

Sayılabilir; ve inşa-Allah bu olacaktır da. Yetişen insanımız, ilmin kanunları ile Kur'an esasları arasındaki mutabakatları bulacak ve kaynak birliğini kavramış olmanın hasıl edeceği iz'anla, dönüp dinine sımsıkı sarılacaktır.

Duhâ Sûresi'nde Çile, İltifat ve İnşirah Sûresi

Duhâ sûresi bir çile suresi gibi görülüp, öyle yorumlanmış fakat, içindeki "Rabbin seni terk etmedi; sana küsmedi de" âyeti, çok büyük bir iltifat ifade etmiyor mu?

Duhâ suresi, bir çile sûresi olmasına bir çile sûresidir. Zira onda, Efendimiz'in (sav) ızdırap ve endişelerine telmih vardır, atıf vardır. Aynı zamanda, bu ızdırap ve endişelerin büyüklüğü nispetinde bir de iltifat ve müjde vardır: Evet, Rabbin seni terk etmedi; sana küsmedi de" âyetinde büyük bir iltifat olduğu gibi, "Rabbin sana verecek ve sen razı olacaksın" âyetinde de büyük beşâret vardır. Bu sûre, temelde bir çile suresi olduğundan, esasen müjde ifade eden "duhâ", yani kuşluk vaktiyle başlar. Efendimiz'in vazifesinin kuşluğunu müjdeler. Ardından geceyi zikreder. Bundan önceki Leyl sûresi ise, karanlığın her yeri kapladığı gece ile başlar, ardından gündüze geçer. İkisinin neticesinde de rıza vardır.

Geceden sonra gündüzün, kuşluktan sonra gecenin anılması ile, Duhâ suresinden sonra gelen İnşirah suresindeki "Her zorlukla birlikte kolaylık" ayeti arasında aynı münasebet söz konusudur denebilir mi?

Evet, zaten güçlüğü kolaylık takip eder. Duhâ'dan sonra İnşirah sûresi, ferdî inşirahı anlatır. Çile ve zorluğun ardından kolaylık ve muvaffakiyetin geleceğini, geldiğini müjdeler. Kur'an'ı iyi okumak ve anlamak lâzım. Kur'an, baştanbaşa bir haz ve bir zevktir; bu zevke ermek de bir bahtiyarlıktır."

Endülüs'ten Rönesans'a ve Geleceğin Medeniyeti

Batı, Rönesans'ı Endülüs'ten, Sicilya'dan etkilenmeler yapıyor, Fakat, sonunda tamamen kendine ait ve bambaşka kriterler, değerler üzerinde bir medeniyet kuruyor. Bugün böyle bir şey mümkün mü?

Toplumların kültürleri, aldıklarını yoğurup şekillendirmede çok önemlidir. İhtiyaçları, karakterleri, inançları, hep kullandıkları malzemeyi şekillendirir ve kendilerine ait yapar. Batı'nın Doğu'dan aldığı malzemeyi kendine maletmesini garipsemem. Onlar, aldıkları her şeyi, faydalandıkları ilim adamlarının isimlerini değiştirmeğe varıncaya kadar kendilerine maletmişler ve Biz, sizden bir şey almadık" diyorlar. Aldıklarını aldıkları gibi bırakmamışlar. Kendilerine göre yoğurup, şekillendirmişler ve kendilerine ait blokajlar üzerine bina etmişler.

Biz de, aynı şeyi yapabilir miyiz? Bu, çok zor değil. Önemli olan, kendi dinamiklerimizin çok sağlam olması; kendi aslî dokumuzun muhafaza edilmesi, kendi değerlerimizin korunmasıdır. Bunları başardığımız takdirde, buradan aldığımız şeyleri kendi millî blokajımız üzerinde şekillendirir, kendi kalıplarımıza ifrağ edebiliriz.

- Rönesans döneminde, Avrupa'da toprağa göre nüfus fazla, ihtiyaçlar çok idi. Yani, yeni bir medeniyetin oluşması için o günkü şartlar daha müsait bir manzara arz ediyordu. Bugün için ise, yeni bir medeniyet için şartlar bu derece elverişli mi? Farklı dünyalar arasında sanki bir yakınlaşma var gibi görünüyor.

Üçüncü dünya, tek milletten, tek ülkeden ibaret değil. Rönesans dönemindeki farklılığa benzer farklılıklar, sözü edilen ayrı dünyalar arasında yine var. Bugünkü medeniyetin sahibi olan dünya karşısında, bu medeniyetin bedevî sayacağı toplumlar var. Onların şartları, yeni bir medeniyetin teşekkülünü zorlayacaktır. Medeniyet tarihçilerinin tesbitine göre, insanlık tarihinde 30'a yakın medeniyet kurulmuş ve bunların 20'den fazlasını bedevî kavimler kurmuştur. Bugüne kadar gelen-geçen medeniyetler gibi şu andaki medeniyet de çökecektir. Fakat bu çökme birden olmaz. Şu anda, gelişmiş teknoloji ve iyi işleyen bir sistemin sağladığı rantabl bir yürüyüş var gibi. Ama bu durum, insanları sistem körü eder. Böyle bir durumda insanlar, fazla alternatifli düşünemez. Mevcud sistem üzerinde yürürler ve yenilenemezler. Bu faktörler, çöküşü getirir. Diğer dünya ise, bulunduğu durumdan kurtulma adına çok daha

alternatifli düşünür; farklı sistemler üretebilir. Bu ise, yeni medeniyetlerin teşekkülü demektir."

Evliyânın Sözlerini Tefsir

Muhyiddin-i Arabî'nin Fütuhât-ı Medeniyye değil de, Mekkiyye demesi, gerçi tartışılmış ama, acaba neye binaen olabilir?

Üstad, Muhyiddin-i Arabî gibi evliyânın söylediklerini, yollarını, hepimizin anlayacağı şekilde çok rahat tefsir etmiş. O evliya ve daha başkaları, hâşâ anlamamışlar değil de, acaba misyonları mı kendilerini sınırlamış da, aynı derecede kolay ifade edememişler?

Evvelâ, Üstad'da yüksek bir isti'dat da var. Gerçi misyona göre isti'dat verilir ama, misyonu da yine isti'dat tayin eder. Bir de, herkesin bir arş-ı kemalâtı vardır; oraya ulaşınca, ötesini göremeyebilirler. Işığa boğulmuş bir odada bulunanın güneşi görememesi gibi, kendi makamlarının nurları kendilerini bütünüyle kuşatır da, artık ötesini göremezler.

Muhyiddin-i Arabî'nin Fütuhât-ı Medeniyye değil de, Mekkiyye demesi, gerçi tartışılmış ama, acaba neye binaen olabilir?

İmam-ı Rabbânî (ra), Medeniye der ve onun üzerinde durur. Muhyiddin-i Arabî, Hakikat-ı Ahmediye ile daha çok alâkalı. Efendimiz'in temsil ettiği bir Hakikat-ı Ahmediye var, bir de Hakikat-ı Muhammediye var. Dünyayı teşriflerinden önce O, Hakikat-ı Ahmediyesi ile vardır ve Kâ'be hakikatı ile tev'emdir. Bu sebeple O, İncil'de Ahmed ismiyle anılmıştır; Kur'an'da da geçtiği üzere, Hz. İsa (as) O'nu, Ahmed ismiyle müjdelemiştir. O, dünyayı teşrifleri ve risaletleriyle birlikte Hakikat-ı Muhammediye'yi temsil etmiştir. Vefatından sonra da, yine Hakikat-ı Ahmediye'nin tecellisi söz konusudur. Muhyiddin-i Arabî'nin cvelan sahası ise, daha çok âlem-i misâl olduğu ve kendisi, mülkten çok melekût ile ilgilendiği için, Fütuhât-ı Mekkiye demiştir. Fakir, şahsen, ikisinin te'lifinden ve tevhidinden yanayım, hem Mekkiye, hem Medeniye.

Firavun'un Hz. Musa'ya "Kâfir" Sözü'nün Manâsı

Kur'an-ı Kerim'de, Firavun'un Hz. Musa'ya, "Yaptığın o işi yaptığın zaman kâfirlerdendin veya yaptığını yaptın, sen kâfirin birisin" dediği, buna karşılık Hz. Musa'nın, "O zaman dalâlette idim" cevabını verdiği anlatılıyor. Buradaki kâfirden kasıt nedir?

Kâfirin bir manâsı da nankör demektir. Aslında kelime manâsı örtmek anlamına gelen küfür, bir diğer yaklaşımla kalbin inanma kabiliyetini kaybetmesi veya insandaki inanma istidadının baskı altına alınması demektir. Bahis mevzuu âyette Firavun'un kullandığı kâfir kelimesi nankör" manâsınadır.

Malûm, Hz. Musa Firavun'un sarayında büyümüş, güçlenip, belli bir yaşa gelince de, bir gün şehirde İsrail Oğulları'ndan biriyle kavga eden bir kıptîye vurduğu yumrukla, kıptî ölüvermişti. İşte Firavun, bunu hatırlatıyor ve "Sen nankörsün, nankörlük yaptın" diyor. Hz. Musa ise, yaptığının nankörlük olmadığını, o zaman, kendisine henüz risalet verilmediği için, risalet verildiği andaki durumuna nispeten, henüz çizgisini bulmamış olduğunu, kendi zaviyesinden bir değerlendirmeye ifade buyuruyor...

Efendimiz için "Duhâ" sûresinde, "Rabbin seni dalâlette bulup da hidayet etmedi mi?" denir. Buradaki dalâlet de aynı manâdadır. Yani, "sen peygamber değildin, kitap nedir bilmezdin; henüz şu andaki çizgini bulmamıştın. Böyle iken Rabbin seni seçti ve sana risalet verdi" demektir."

Gecelerde Izdırap

Gurbet şiiirinde, gecenin gündüze tercihi var. Halbuki, pek çok şiiirinizde gecelerdeki ızdırabınızdan ve gecelerin bitmezliğinden bahsediyorsunuz?

Gecenin gündüze tercihi, kabzın basta tercihi gibidir. Gece de, kabz da elinizde değildir. İkisi de yukarıdan gelir. Günaha girmez ve sabrederseniz, kabz gibi "gece" de bir açılma rıhtımıdır. Karanlık sıkıştırdıkça, ruh başka âlemlere menfezler arar. Bu, yalnızca rüyalar yoluyla olmaz. Rüya, bu menfezlerden sadece biridir. Ağarmayın ey geceler, isterseniz bundan sonra... Burada bir şey daha söyleyecektim ama, rızâ-yı İlâhî'ye münafî olabilir diye vazgeçtim...

Göksün Daralması ve Hamd, Tesbih ve Secde Edenlerden Olma

Kur'an-ı Kerim'de Efendimiz'e hitaben, "Onların söylediklerinden dolayı göksünün daraldığını biliyoruz. Sen, Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol" buyurulmaktadır. Göksünün daralması ile, hamd ile tesbih ve secde edenlerden olma arasında nasıl bir münasebet vardır?

Meselenin bir vazife buudu var. Yani, hepimize düşen Allah'ı tesbih, hamd ve O'na secde etmektir. Bu, herkes gibi, Efendimiz için de bir borçtur. Hamd, tesbih ve secde, ibadetin ve bilhassa en büyük ibadet olan namazın özüdür. Bu emirde kıyamı da, rükûyu da, secdeyi de görürsünüz. Yani, bu emir bir bakıma Sabır ve namazla yardım iste" demek gibidir.

İkinci olarak, tesbih, Allah'ı her türlü noksanlıktan, eksiklikten, İzzet, Azamet ve Kibriyası'nda, Ulûhiyet ve Rubûbiyeti'ne uygun düşmeyen sıfatlardan tenzih etmek demektir. Şirk karşısında mü'mine düşen de budur ki biz, namazın rükû ve secdelerinde bu tesbihi yaparız. Yani bu emirde, aynı zamanda tevhide davet, onda ısrar da vardır. Hamd ise, Cenab-ı Allah'ın kemaline ve şükür buuduyla nimetlerine bakar. Gerçi biz de, "Sübhanellahi ve-bihamdihi" deriz; ama bu, belki de en büyük bir makam meselesidir. Ancak makam-ı cem'in sahibi olan Efendimiz gibi büyükler, peygamberler, asfiya ve mücedditler, asıl manâ ve muhtevasıyla "sübhanellahi ve-bihamdihi" demeye muvaffak olurlar. Bunda Celâl ve Cemal tecellilerine aynı anda ma'kes olma, âlem-i mülk ve melekûtu aynı anda müşahede edip, aynı anda ikisinde de yolculuk yapabilme, ikisini de aynı anda temsil edebilme, "mülteka'l-bahreyn"de bulunma manâsı vardır ve arz ettiğim gibi bu hâl, cem' makamına dair bir hâldir.

Secde ise, insanın Allah'a en yakın olduğu vaziyettir. O bakımdan Efendimiz (sav), secdede kesretle dua edilmesini tavsiye buyururlar. Kişi, başı ile ayağını aynı noktada birleştirip de, Allah önünde secdeye kapandığı, kendi acz u fakrını, noksan ve ihtiyacını duyduğu, mahviyet, tevazu ve hacalet tavrına büründüğü bu noktada, Allah'ın sonsuz büyüklüğünü de idrak eder ve kulluğun zirvesine ulaşır.

İşte mü'min, İslâm'ı anlatıp, onu kitlelere tebliğ ederken, onun alay, iftira, karalama gibi en âdî reaksiyon ve işkencelerle karşılaştığı zaman sığınıp, yardım dileneceği hâl; tesbih, hamd ve secde hâlidir.. ve âyet, bize bunu talim

etmektedir."

Hâdiselerdeki İlâhî Hikmetler

Uhud savaşı münasebetiyle gelen, "O günler ki, biz onları insanlar arasında döndürür dururuz." diye başlayan âyette, önemli tarihî hâdiselerin, iman edenleri ortaya çıkarmak, Allah'ın şehitler veya şâhitler edinmesi ve müminleri temizleyip, kâfirleri mahvetmek" şeklinde üç hikmet beyan buyuruluyor. Bütün hâdiselerde bu üç hikmeti mi aramak lazım?

Daha başka hikmetler de olabilir.. bu tür hâdiseler âdetâ birer arınma kurnasıdır ve mü'minler onlarla temizlenirler; temizlenirler ve temiz, kirliden; samimî mü'min de münafıktan ayrılır.

Allah, herkese inancının, samimiyetinin derecesini ve müslümanlığının keyfiyetini gösterir. Allah'ın imtihanları, bize ne olduğumuzu bildirmek içindir; bilme-bildirme, meçhul bir şeyi ortaya çıkarmak için olur; Allah için meçhul hiçbir şey yoktur. O bakımdan, bu âyette olduğu gibi, Kur'an'da Allah bilmek diliyor" şeklinde geçen ifadeleri, "Allah, size bildirmek istiyor, göstermek istiyor" şeklinde anlamak daha uygun olur zannediyorum.

Bu âyetlerin arkasında, küçük bir serzeniş de var; "Allah, içinizden cihad edenleri ve gerçek sabır sahiplerini ortaya çıkarmadıkça Cennet'e girivereceğinizi mi sanmıştınız?" Sonraki iki âyette de yine böyle bir serzenişten söz edilebilir. "Önceden, onunla karşılaşmadan ölümü temenni ediyordunuz; şimdi o karşınızda fakat sadece bakıyorsunuz. Muhammed (sav) bir rasuldür. Ondan önce de rasuller geldi, geçti. Şimdi O, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üzerine gerisin geriye mi döneceksiniz?" Seçilen kelimeler, düşündürücüdür. Bunlardan biri de, topuklar üzerinde gerisin geriye dönme kelimesidir."

Hâkim Kültüre Kapılmadan İslâm'ı Anlatabilme

Batı'da felsefe ve analitik düşünce çok zengin görünüyor. Bu da, bilhassa dıştan gelenler için baskın ve boğucu bir kültür ortamı oluşturuyor. Buna kapılmadan İslâm nasıl anlatılabilir?

İslâm'ı anlatmada felsefeyi bulaştırmamak lâzım. O, en azından ilk planda bizim sahamızın dışında tutulmalı ve saha değişikliğine hiç gitmemeliyiz. Temsil planında davranışlarımız ve İslâm'ı yaşayışımızla kendimizi kabûl ettirdikten sonra, İslâm adına konuşmalı ve İslâm'ı bir din olarak anlatmalıyız. Eğer herhangi bir sistemle paralellik arayacak, mukayesede bulunacaksak, Hristiyanlık ve Yahudilik'le paralellik aramalı veya gerekirse mukayesede bulunmalıyız. Dinin karşısına felsefeyi koyar veya ikisini birbirine muarız gibi ele alacak olursak dini, felsefenin seviyesine indirmiş oluruz.

İmanın Hristiyanlık'ta ve Batı'daki algılanışı, malûmunuz, çok değişik. Onu, takliden, doğruluğunu, yanlışlığını araştırmadan bağlanma olarak anlıyor ve bilgi ile yanyana getirmiyorlar. Halbuki İslâm'da, bilgi ile iman birbirine hiçbir zaman zıt şeyler değil; belki, biri diğerini gerektiriyor ve birbirine destek veriyor. Bu ikilemi nasıl aşmak lâzım?

Felsefe, önceliği ilme ve bilmeye verir. Bu, bir ifrattır. Hristiyanlık, imana önceliği verir; bu da, bir tefrittir. İmanı, icmalî bilgiye bina etmek lâzım. Tafsilî bilgiyi ise iman üzerine yüklemek gerekir. Gelen malûmatı tasdik için kalbde bir musaddık olmazsa, o bilgi, ilme dönüşmez, imana da kapı açılmaz. Burada arı-petek misali veriliyor. Arı, çiçeklerden nektarı toplar; bunu bala dönüştürmek için, petek gerekir. İşte kalbdeki musaddık tıpkı bu petek gibidir.

Hatalı Yaklaşımlar ve Yapılması Gerekenler

İnsana düşen, egonun gerçek mahiyetini tanıyarak, zâtında âciz ve fakir bir varlık olduğunu idrakle, hakîkî kudret ve servet sahibine yönelmek ve her şeyin O'nun tasarrufu altında olduğuna inanmaktır. Fakat, gerek eğitim sistemimizle, gerekse depremden sonra yapılan yayınlarla, kalblere tam bir tabiatperestlik (natüralizm) aşıladık.

Depremi, sadece bir tabiat hadisesi olarak görüp, fayların kırılmasına bağladık. Oysaki Allah, hikmetinin gereği, dünyevî icraatine bazı sebepleri perde yapar. Fakat bu sebepler ince birer perde olmaktan çıkarılıp, hadisenin müsebbibi, yaratana haline getirilirse, artık bu hadiseler karşısında insanın yapacağı hiçbir şey kalmaz.

Çünkü, meselâ depremi, kesin bir ilmî gerçek olmamakla birlikte, fay hatlarındaki kırılmaya bağlayarak, tamamen tabîî bir hadise olarak izaha kalkıştığımızda, insanın deprem ânında yapacağı hiçbir şey olmayacak; o anda her şeyin bittiği vehmi içinde bir boşluğa yuvarlanan böyle biri, depremde sağ çıksa bile, artık her an deprem olabileceği korku ve endişesi içinde, düştüğü bu boşluktan bir daha çıkamayacaktır.

Oysa, insanı hayata bağlayan, her türlü felâket karşısında ümit ve azminden hiçbir şey eksiltmeyen, onun rûhunda hissettiği nokta-i istinad ve nokta-i istimdad (dayanma ve yardım isteme merkezi) kaynağı olarak Allah inancıdır. Geldiği zaman karşısında hiç bir şey yapılamayacak herhangi bir felâket ânında, yani bütün sebeplerin, bütün çarelerin tükendiği noktada insanın yöneleceği işte bu kaynaktır ki, ondaki korkuyu alıp götürecektir. Evet, hakîkî imanı elde eden insan, yeryüzü bir bomba olup patlasa hiçbir endişe duymaz; aksine onu, bir icraat-ı İlâhiye olarak hayranlıkla seyreder.

İnsan, böyle bir felâket karşısında hayatını kaybedecek bile olsa, bu onda bir korku meydana getirmeyecektir; getirmeyecektir çünkü, bu hayat, ebedî hayatın sadece bir tarlası ve onu kazanma yeridir. Sonsuz değildir ki, bizatihî gaye olsun. O, ister bir hastalık, ister bir felâket, musibet, isterse bir başka sebeple mutlaka bitecektir ve onun bitme zamanı da, insan daha hayata gelmeden kararlaştırılmıştır. İnsan için, bu dünya hayatına gelişi gibi, buradan ayrılış tarihi de önceden takdir edilmiştir ve asla değişmez.

Asıl hayat, Âhiret hayatıdır. İşte, bu inançtaki bir insan, dünyada başına gelen musibetleri, günahlarına keffarettir veya derecemi artıracaktır" diyerek, sabrın ötesinde hattâ şükürle karşılar ve: "Ecelim seninle ise, Âhiret'e gidiş biletim sen isen, hoş geldin; benim şehid olarak gitmeme ve dolayısıyla ebedî saadeti kazanmama vesile olacaksın; yoksa, sen benim canımı alamazsın" diyerek, kalb huzurunu seslendirir.

Hakikat bu olduğu halde, ateist bir güruh, yayınları ve meseleye yaklaşımlarıyla, zaten "inançları" gereği Allah'ı hiç gündeme getirmezken, inananların pek çoğu da, tamamen tabiatperestlik düşüncesine bağlı olarak Allah'ı, sanki kâinatı yaratıp bırakmış, ona hiç müdahalesi olmayan, hattâ sözü geçmeyen, fay hatlarının mahkûmu bir ilâh gibi takdim etti. Halbuki, kâinatta yeryüzü sadece bir zerreden ibarettir. Dün "atom" derken, bugün "zerre (partikül)" diyoruz. Yarın, belki esirin ispatıyla, ölçülemeyecek, laboratuvara sokulamayacak maddelere, anti-maddelere inecek ve Allah'ın İlmi, Kudreti ve icraatı önünde hayret ve hayranlıkla iki-büklüm olacağız. İşte, Allah'ın Kudreti karşısında, kâinatta, kâinatın büyüklüğüne nisbetle âdeta görünmez bir zerrecik olan yeryüzü nedir ki!? O, onda dilediği gibi tasarruf eder; fay hatlarını kırar, tekrar oluşturur, yeryüzünü bir başka şekle çevirir.. İşte, her varlığın, her hâdisenin O'nun tasarrufunda olduğuna inanan insan, bilhassa felâketler karşısında, tecelli-i Ehadiyet'i duyacak ve daha bir içtenlikle O'na yönelecektir. Bu ölçüdeki bir Allah ve Âhiret inancının kalblerde yıkılması, insanımızı ister istemez ümitsizliğe, yarınlarından endişeye ve hayatı manâsız görmeye sevk etmektedir. Öyle ise, kalblerde Allah ve Âhiret inancını yerleştirmeye ve bir yakîn haline getirmeye ihtiyaç vardır ve bu mutlaka yapılmalıdır.

Bir yanda bu hatalar işlenirken, diğer yanda daha başka hatalar yapıldı. Hz. Musa (as), bir kuraklık zamanında, kavmiyle yağmur duasına çıkar, fakat yağmur gelmez. Bunun üzerine, Allah'a yönelir ve bunun sebebini sorar. Cenab-ı Allah (cc), "Ya Musa, içinizde bir günahkâr var, o yüzden yağmur vermedim" der. Hz. Musa, onun kim olduğunu sorunca da, "Ben Settâr'ım, günahları örter, günahkârı açığa vurmam. Hepiniz tevbe edin" buyurur.

Umûmî gelen musibetler, umumun günahı ve ihmali üzerine gelir. Bu ihmal ve günah, dinde olabileceği gibi, şeriat-ı tekviniye dediğimiz, hayat kanunlarında da olur. Hakikat bu iken, günahkârı biliyormuşçasına, günahı bazılarına yüklemek ve nefsimizi temize çıkarmak, günahı ikileştirmek demektir. Felâkete uğramış bir insana, o anda, "Bu, günahlarından dolayı oldu" demek, çok defa onu tamamen küfre itmekle aynı manâya gelebilir. Efendimiz

(sav), birinde bir hata gördüğünde, onu, onun yüzüne söylemek yerine, umuma konuşurlardı. Kaldı ki, arz edildiği üzere, umûmî felâketler, umumun günahları üzerine geldiğinden, herkes, bilhassa mü'minler, Hz. Ömer tavrıyla, "Bu, benim hatalarımdan dolayı oldu" demeli ve kimseyi suçlama cihetine gitmeden, tevbeye yönelmeli ve davranışlarımız bir ıslah gayesi taşımalıdır. Hem dînî sahada, hem de şariat-ı tekviniye sahasında ıslah hareketine girişmek, ferd ferd muhasebede bulunarak, hatalarımızı tamir etmek, bu türden musibetlerin önünü alabileceği gibi, onları istismar etmek isteyenlere de fırsat vermeyecek ve toplumumuzda daha başka yaralar ve ayrılıklar açmak yerine, açılmış bulunan yaraların ve ayrılıkların kapanmasına hizmet edecektir."

Helâke Mani Islah Edicilik

Allah'ın, ıslah edici bir kavmi helâk etmeyeceğine dair ayetteki ıslah edici olmayı da aynı çerçevede mi değerlendirmek lâzım?

Helâk olmamak veya dünyada da azaptan kurtulmak için, dar manâda Din'e ittibâın yeterli olabileceğini ümid ederiz; Cenab-ı Hak'tan recâmız bu çerçevededir. Ancak, Şeriat-ı tekvîniyenin de emirlerine uymamanın cezası, ekseriyetle dünyada veriliyorsa, ıslah edici olmanın şümûlüne, bu emirlere uymak da girecektir. Yani hayat kanunları neyi gerektiriyorsa, muhtemel ve mümkün musibetler için nasıl tedbir almak gerekiyor, önceden nasıl davranmak, neyi nasıl yapmak gerekiyorsa, öyle davranmak ve öyle yapmak, ıslahçı olmanın gereğidir.

Her İnsan İçin Ağrı Eşiğı ve Duyarlılık Seviyesi

Bazı insanlar vardır ki, sinir sistemleri çok fazla gelişmiştir; onlar, olabildiğince duyarlıdırlar. Aynı baş ağrısının birinde yaptığı tesiri, böyleleri, derecelerine göre onun 10 katı, 15 katı duyarlar.

Meselâ Efendimiz (sav), çok şiddetli hissederlerdi. Başının ağrıdığı çok olurdu. Bu durumda mübarek başlarını çok defa sararlardı. O'nun vefat hastalığı da çok ağır olmuş, bir başkasının belki hafif hissedeceğı o hastalığı, çok şiddetli hissetmiştir. Bu, fazla duyarlı olmaktan kaynaklanmaktadır. Kim ne kadar duyarlı ise, onun acıyı, ağrıyı, sevinci hissetmesi de o ölçüde olur. İnsanların Cennet'ten istifadeleri de, duyarlılıklarıyla paralel olacaktır. Bu dünyada da, meselâ çok güzel bir san'at eseri karşısında herkes farklı derinlikte bir şeyler hisseder. Bunun gibi, Cennet'te de aynı şeyler söz konusudur. Diyelim ki Efendimiz'le (sav) aynı sofrada oturuyorsunuz; işte böyle bir beraberlik, Cennet'ten aynı derecede istifade edeceğiniz manâsına gelmez. Herkesin istifadesi, hislerinin inceliğı, gelişmişliğı, duygularının keskinliğı nispetindedir.

Hicret mi, Kalıp Dine Hizmet mi?

Herhangi bir yerde kalıp, Allah rızası için hizmet görme ile, o yerde ibadetleri yapamamayı nasıl te'lif edebiliriz?

Herhangi bir yerde kalıp, Allah rızası için hizmet görme ile, o yerde ibadetleri yapamamayı nasıl te'lif edebiliriz? Göreydin, melekler kendi kendilerinin zalimi olarak canlarını alırken, 'ne işle meşguldünüz de, ibadetlerinizi yerine getirmediniz?' diye sorarlar. Onlar da, 'biz ezildik, zayıf bırakıldık' der. Melekler, 'Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret edeydiniz?'' diye karşılık verirler" âyeti, imanın gereklerinin yerine getirilememesi durumunda hicreti emrediyor.

Herhangi bir yerde dîn-i mübîn uğrunda hizmet vermek mümkünse, oradan ayrılmamak lâzım. Eğer orası terk edilirse, o yer, bütünüyle ilhada ve helâke bırakılmış demektir. Arzın tamamı Allah'ındır ve dolayısıyla her yerde Allah'a ibadet edilmelidir. Bunun için çalışmak, Müslüman'ın vazifesidir. Fakat, Mekke'de Efendimiz'e yapıldığı gibi, artık o yerde kalıp, hizmet vermek mümkün olmazsa, böyle durumlarda, oradan ayrılma olabilir; fakat bu ayrılma, ebediyen orayı terk etmek demek değildir; geçici ve maksatlı bir ayrılımdır. Bazıları da vardır ki, o yerde bir şey yapması mümkün değildir. Bu mümkün olmadığı gibi, bırakın inancını yaşamayı, iman etmesi bile güçleştirilmektedir. Bu durumda, bu insanların, imanlarını korumaları ve ibadetlerini serbestçe yapabilmeleri için, bir başka yere hicret etmeleri üzerlerine borç olur. Habeşistan hicreti, buna bir misaldir. Herhalde mesele bu ölçüler çerçevesinde ele alınırsa, problem kalmaz."

Hicret ve Dil Bilme

Sahabe olsun, öncekiler olsun, gittikleri yerlerin dilini bilmiyorlar mıydı?

Dil, o zaman çok problem değildi. Sahabe içinde başka dilleri öğrenenler olmuştu. Efendimiz (sav), Zeyd ibn Sabit'e, Süryanice'yi öğren" deyince, hem de o dilde diplomatik mektup yazacak ölçüde onu 15 günde öğrenebiliyordu. Übeyy ibn Ka'b için de aynı şey söz konusudur. Yani dil öğrenmek, şimdi olduğu gibi o zaman problem değildi. Bununla birlikte, dini tebliğde dilin ikinci derecede bir önem taşıdığını defalarca arz etmeğe çalıştım. Önemli olan, hal dilidir ki, bu dil, evrenseldir. Her yerde geçer ve anlaşılır. İnsanlar, size, davranışlarınıza, ahlâkınıza, ilim ve irfanınıza, ortaya koyduğunuz işe baktıkları zaman, "İşte bunların tâbî olduğu din, hak din olabilir" diyorlarsa, o zaman dil, aradaki boşlukları doldurmada bir hizmet görebilir. Biz, cihan çapında geriler ve yıkılırken, bütün İslâm âlemi, hâlâ belini doğrultamadığı bir hezimetini yaşarken, belki her evde Kur'an-ı Kerim vardı; çok güzel daha başka kitaplar da vardı... Fakat, Kur'an-ı Kerim mehcür olmuş, arkaya atılmışsa, Kur'an'la insanlar arasına mesafeler girmişse; bir hadis-i şerifte buyurulduğu gibi, Kur'an bir vadide, insanlar bir başka vadide ise, dil bilerseniz dahi ne işe yarar ki?"

Hicret'te Mebde'den Muntehaya Mesafe

Mebde'den muntehâya mesafenin insafsızlığı, yoldaki gulyabaniler... Buradaki mesafe, hicretin başladığı yer ile bittiği yer arasındaki mesafe midir, yoksa hicretten nihaî hedefe uzanan mesafe midir?

Çekilen ızdırap ve sıkıntı, hedefin büyüklüğü ile mebsûten mütenasiptir (doğru orantılı). Meâlîye ulaşmak için, kalbî ve rûhî hayata açılmak gerekir. Orada ifade edilmesi gereken bir husus daha vardı: Hadis-i şerifte, Muhacir, günahlardan hicret edendir" buyrulur. Nefisten rûha, cismânî hayattan kalb ve rûhun derece-i hayatına hicret. Böyle kalbî ve rûhî seyahatle maddî hicret arasında zorluk ve keyfiyet bakımından herhangi bir fark yoktur. Her ikisinde de, mebde' ile muntehâ arasındaki mesafe çok uzundur; yolculuk da çok zordur ve çok meşakkatlidir. Ama kalbinde böyle bir yolculuğu duymayan, böyle bir yolculuğa hiç çıkmamış insan, hep düz bir Müslüman olarak kalır ve hadis-i şerifte belirtilen hicretin ne olduğunu asla anlayamaz.

Hicret, insanlık tarihinin en önemli realitelerinden biridir. O, Sahâbe-i Kirâm ve Havârî efendilerimizde en üst seviyede temsil edilmiştir. Bugün de onlara yakın seviyede bir hicretin yaşandığı söylenebilir. Ne var ki, bir sahada yaşanan böyle bir hicretin, yaşanması gereken başka sahalarda da aynı noktaya ulaşıldığını söyleyemeyeceğim. Meselâ, Türk işadamları dünyanın her tarafına bu ruh ve bu manâ ile açılmalıydı. Bugün Türkiye, ekonomisi açısından da, içindeki nüfus ve işadamları ağırlığını artık kaldıramamaktadır. Kaldı ki, hemen her yeni medeniyet bir hicret neticesinde kurulmuştur. Bu bakımdan, hicretin ehemmiyeti çok iyi kavranmalı ve onu da böyle yeni bir medeniyet adına ciddi bir cehd ve gayret takip etmelidir."

Hidayet ve İman Aynı Şey midir?

Hidayet ile iman aynı şey midir? Yoksa ikisi arasında bir öncelik, sonralık var mıdır?

Bir bakıma hidayet iman, iman da hidayet demektir. Fakat, hidayet in de, iman gibi dereceleri vardır. İnanmayan bir insan için hidayet, imana ilk adımı atma demekken; avam bir mü'min için imanda nisbî bir derinleşme; seyr ila'llah çizgisindeki bir mü'min için seyr fi'llâh, seyr fi'llâhtaki için seyr maa'llah manâsına gelir. Yakîn noktasında ilme'l-yakîn'den ayne'l-yakîn'e, ondan da eğer dünyada mümkün ise, hakka'l-yakîn'e geçme de hidayet in mertebelerindendir. İmam-ı Rabbânî, dünyada hakka'l-yakîn'e ulaşamayacağı görüşündedir. Ancak, bu yakîn mertebelerinin de kendi içinde dereceleri vardır. İlme'l-yakîn'in hakka'l-yakîn'i, ayne'l-yakîn'in de kendi içinde hakka'l-yakîn derecesi vardır. İşte bunlara ulaşılabilir.

Hidayette insanın rolü nedir, Meşiet-i İlâhî'nin fonksiyonu nedir; bu konu, kader mevzuuyla doğrudan alâkalıdır. İman, Seyyid Şerif Cürcanî'nin tarifiyle, Kulun iradesini kullanması karşılığında Allah'ın kalbde yaktığı bir ışıktır." Maturidîler olarak, kulun iradesinin iman ve hidayetteki rolünü inkâr edemeyiz. Fakat bu rol ne kadardır? Kur'an-ı Kerim, Allah dilemedikçe bir şey dileyemeyeceğimizi ve O'nun dilemediği hiçbir şeyin de olmayacağını açıkça belirtir. Kalbleri evirip çeviren de Allah'tır. Öyle ise insana düşen, Allah'ın Meşietine sığınmak ve ister meyelan, isterse meyelanda tasarruf olsun, iradesini iman ve hidayet istikametinde kullanmaktır."

Hizmet Modellerindeki Farklılıklar

Hiz. Musa, Hiz. Yusuf ve Ashab-ı Kehf, bir saray ortamında büyüyorlar, fakat her birinin ortaya koyduğu hizmet modeli farklı gibi görünüyor. Bu farklılık, zaman ve şartlardan kaynaklanan bir farklılık mıdır?

Ashab-ı Kehf'in bizzat sarayda doğup büyüyen gençler olduğu anlaşılıyor. Mü'min-i Âl-i Firavun da, bir saray mensubu. En kritik bir noktada Hiz. Musa'yı koruma adına ortaya atılıyor. Ya-Sin Sûresi'nde geçen ve aksa'l-medine", yani şehrin öte ucundan geldiği beyan buyurulan, bazı rivayetlerde isminin Habibü'n-Neccar olduğu anlatılan zat da, herhalde ona benzer bir saray mensubuydu. Hiz. Musa'ya, sarayda hakkında yapılan öldürme planlarını da, ona "aksa'l-medine"den gelen bir kişi haber vermişti. Anlaşıldığı kadarıyla, "aksa'l-medine"den kasıt, şehrin en yüksek yeri, yani idare konağı, saray demek oluyor. Mü'min-i Âl-i Firavun'la Habibü'n-Neccar'ın fonksiyonu aynı gibidir. İkisi de, Allah'ın peygamberlerini korumak için kritik bir noktada ortaya çıkmışlardır; bir farkla ki, Habibü'n-Neccar şehid edilirken, Mü'min-i Âl-i Firavun'un kurtulduğu, hattâ muvaffak olduğu anlaşılıyor. Mü'min-i Âl-i Firavun'un, Firavun'un ordularının başkumandanı, Hiz. Âsiye'nin ağabeyi olduğu da söyleniyor.

Hiz. Musa (as), sarayda büyümüşse de, gençliğinde orayı terk etmek zorunda kalmış, 10 yıl sonra risalet vazifesiyle geri dönmüştür. İsrail Oğulları'na gönderilmiş bir peygamber olması hasebiyle, misyonu Hiz. Yusuf'ukinden farklı bir keyfiyet arz etmektedir. İsrail Oğulları'na, unuttukları Hak Din'i hatırlatacak, onları Mısır'dan alıp, Firavun'un zulmünden kurtaracak ve bir başka diyara götürecektir. Hiz. Yusuf (as) ise, bilindiği gibi, Mısır'da saraya bir köle olarak girmiştir. Sarayda önemli bir kadın kendisine tutulunca, bu musibetten korunmaya çalışmış; o kadar ki, "belki onların ısrarlı davetleri ve tahrikleri karşısında bir kapılma emaresi gösterebilirim" korkusuyla zindanı tercih etmiştir. Diğer tarafın onu baştan zindana atma niyeti yoktur; ancak iş ortaya çıkınca, eğer Hiz. Yusuf zindana atılmazsa, Hiz. Yusuf'un masumiyeti bütün bütün tebarüz eder ve töhmet tamamen üzerlerinde kalır endişesiyle, onu zindana atmaya karar verirler, Hiz. Yusuf da, günahattan korunma adına zindanı tercih eder. Tebliğine de burada başlar. İlmi, irfanı, basiret ve firaseti ve değeri burada, zindan arkadaşları arasında anlaşılır ve Allah, daha sonra bütün kapıları ona ardına kadar açar.

Ashab-ı Kehf, sarayda doğup büyümüş gençlerdi. Ülkede putlara tapılmasının karşısında güröl güröl bir sesle ortaya çıktılar, kıyam ettiler; Nureddin Topçu'nun egzistansiyalistlerden alarak çok işlediği 'isyan ahlâkî' diyebileceğimiz bir tavırla baş kaldırırlar: "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz; aksi halde, gerçek dışı, pek saçma bir şey söylemiş oluruz." İdarenin üzerlerine gelmesiyle de, saraydan uzaklaşıp, bir mağaraya sığınırılar. Onların, böyle yapması gerekiyordu. Sarayda büyümüş gençler; suçları sadece "Rabbimiz Allah" demek; bu suçla sarayı terk etmek zorunda bırakılınca, sarayda ve aileleri arasında, mazlumiyetlerinden gelen bir duygu hareketlenmesi, kalb hareketlenmesi ortaya çıkar. Onların, esasen sarayda duramamalarına sebep olacak hiçbir kötü davranışları, suçları olmamıştı. Tamamen inançlarından dolayı bir sürgüne maruz bırakılıyorlardı. Bir süre sonra o sarayın da, onun bulunduğu memleketin de Hak Din'e teslim olması, onların mebde'deki bu hareketlerinin, başkaldırımlarının ardından gelen mazlumiyetlerinin neticesidir."

Hoşgörünün Anlamı

Müsamaha," güzel ve yerinde bir kelime. Karşılıklı birbirine hiss-i semâhat gösterme, iyilikte bulunma manâlarına geliyor. Aslında, hoşgörü de güzel. Fakat bazıları zorlamalı te'villere gidiyorlar.

Sanki daha üstte birinin, daha alttakilerin hatalarını görmezlikten gelmesi, kusurlarını hoş görmesi gibi anlıyorlar. "Siz böyle bir yaklaşımla karşı tarafı eziyorsunuz." diyorlar. Halbuki, biz "hoşgörü"yü kullanırken, ne kastedtiğimizi belirttik. Herkesi, bulunduğu konumda, inancında, görüşünde kabûl etme; kabûlün de ötesinde herkese saygı duyma" dedik. Diyalogda karşılıklı münasebette olma, tek başına konuşma yerine, karşılıklı konuşup uzlaşma manâları da var."

Hız. Âdem'in İkaz Edildiği Şekavet ve Kur'an'ı Tebliğde Karşılaşılan Şekavet

Tâhâ Sûresi'nin sonunda Hz. Âdem'e, kendisi ve Hz. Havva validemiz için yasaklanan ağaca yaklaşmaması için ikazda bulunurken, "Aksi halde, şekavete düşersin" deniyor. Buradaki şekavetle, sûrenin hemen başında, "Sana Kur'an'ı, şekavete düşesin diye indirmiyoruz" buyuruluyor. Bu iki şekâvet arasında bir münasebet olabilir mi?

Hız. Âdem'e bir nehyde bulunulmuştu. Böyle bir nehyi işlemenin akabinde gelecek şekavet, daha çok manevî bir sürçme ve düşme olabilir. Gerçi o ikazın devamında, "bu ağaçtan tatmadığın sürece, açlık çekmeyecek, çıplak olmayacak, susamayacak ve güneşe maruz kalmayacaksın" deniyor. Hz. Âdem (as), ağaca yaklaşmakla acıkacağı, susayacağı, yorulacağı, pek çok zorluklara maruz kalacağı bir hayata mahkûm oldu. İşte, onunla alâkalı olarak sözü edilen şekavet, bir nehyi işlemek neticesinde husule gelen bir şekavetti. Efendimiz'inki ise, "Bu söze inanmıyorlar diye, nerdeyse kendini onların peşinde helâk edeceksin" âyetinde ifade olunan, kendi kendini mahvetme, yorma, üzüntü ve ızdıraptan perişan olma manâsına bir lâzım-ı şekavetti.

Hz. Hızır'ın Görev Sahası

Hz. Musa ile olan kıssasından hareketle; Hz. Hızır'a (as) Kader dairesinde görevli olarak bakılabilir mi?

Kader dairesi değil de, melekût dairesi demek daha uygun. Bu, varlığın iç buudunu teşkil eden bir daire. Kader dairesi de bunun içinde mütalâa edilebilir ama, Hz. Hızır'ın vazifeli bulunduğu daire melekût dairesidir.

Kur'an-ı Kerim'in kıssayı takdiminden çıkan sonuç şudur: Bu seyahat, Hz. Musa (as) için Efendimiz aleyhissalâtü vesselâm'ın miracına benzer bir seyahattir. Hz. Musa'nın yanında balığın dirildiği noktaya kadar, fetâsı Hz. Yuşa da vardır. Balığın dirilmesi, Hz. Hızır'ın sahasına girildiğinin işaretidir. Orada her şey diridir. Seyahati anlatırken Kur'an-ı Kerim hep tesniye (ikil) zamiri kullanır. Bu da göstermektedir ki, artık bundan sonraki seyahatte Hz. Yuşa yoktur. Bu seyahat, maddî âlemde bir seyahat olmayıp, anlaşıldığı kadarıyla, misal veya melekût âleminde bir seyahattir. İhtimal, Hz. Musa Hz. Yuşa ile oturup, yemeklerini yer, yol ahvalinden konuşurken bu esnada seyahat başlamıştır. Bunu şöyle açabiliriz:

Meselâ, bu yemekhanede hepimiz otururuz; ancak içimizden bazıları aynı anda başka âlemlerde, başka buudlarda seyahat ediyor olabilir. Başkaları bunun farkında olmayabilir. Zaten, bütün âlemler, içinde yaşadığımız şehâdet âleminin ötesinde veya üzerinde, hattâ onunla iç içe birer farklı buuddan ibarettir. Âhiret'te gideceğimiz Cennet de yine bu âlemin, Âhiret'e göre alacağı şeklin bir buudu, bir başka ifadeyle, semâlar kadar genişleyecek olan yeryüzünün Âhiret'e göre alacağı şekilden ibaret olacaktır. Ama, bu âlemin mikyaslarıyla Âhiret âlemlerinin tartılmayacağı da bir gerçek.

Hz. Hızır'la olan bir başka buud veya melekût âlemindeki seyahatinde Hz. Musa'nın bedeninin de olmadığı söylenemez. Arz ettiğim gibi, bu seyahat, Efendimiz'in miracına benzetilebilir. Dolayısıyla, bu seyahatte Hz. Hızır'ın yaptıkları, melekût âleminin hükümlerine göredir. Hz. Hızır, bu dünyadaki işlerin iç yüzünü göstermiştir. Burada bizim yanlış veya hakkımızda şer gördüğümüz pek çok şeyin, aslında doğru ve bizim için hayırlı olabileceği vurgulanmıştır. Ne var ki, bu âlemdeki davranış kriterlerimiz bellidir ve biz, bu kriterlere göre davranır ve hükmederiz. İşin melekût yönünü bilemeyiz. Dolayısıyla, Hz. Musa'nın karşı çıkışları, bu âlemin ahkâmına göre yanlış

değildir.

Hz. Musa'nın, Yanında 10 Yıl Kaldığı Zat

Hz. Şuayb (as), Kur'an-ı Kerim'de malûmunuz, arkası olan bir rasûl olarak geçiyor. Hz. Musa'nın Medyen suyu başında karşılaştığı iki kız ise, kavmi içinde böyle arkası olan bir zatın kızları gibi görünmüyor. Buradan hareketle, o zatın Hz. Şuayb olmadığı ...

Peygamberler, içlerinde vazife yaptıkları topluluğa hitaben, daha çok Yâ kavmi (ey kavmim)" diye sesleniyorlar. Demek ki, bunun, bir kavim içinden çıkmanın veya bir kavme gönderilmiş olmanın bir ehemmiyeti var. Hz. Şuayb (as), gerçekten Eyke'de mi doğup büyümüştü, yoksa oraya hicret mi etmişti, bilmiyoruz.

Şuarâ Sûresi'nde bazı rasullerin kıssaları anlatılırken, kavimleriyle olan münasebetleri açısından, meselâ, "Kardeşleri Salih...", "Kardeşleri Hûd..." "Kardeşleri Lût..." ifadeleri kullanılır. Yalnızca Hz. Şuayb için, "kardeşleri" ifadesi geçmez; sadece "Şuayb onlara dedi" ile iktifa buyrulur. Demek ki, bir arkası da olsa, Hz. Şuayb ile kavmi arasında bir kardeşlik yoktu; ya onların içinden çıkmamıştı, ya da onlar, kardeş olarak anılacak sıcaklık ve yakınlıkta insanlar değildi; tam bedevî idiler. Gerçi, Hz. Musa'nın Medyen'de yanında kaldığı zatın Hz. Şuayb (as) olduğu kesin değildir. Fakat, kavmi içinde Hz. Şuayb'ın dayandığı güçlü bir topluluk da bulunsa, o kavim, bedeviyeti gereği, onun kızlarına iyi davranacak, çobanları, koyunları sulamada bir kuyu başında onlara öncelik verecek bir insaniyet ve medeniyet seviyesinde de bulunmuyordu. Yani ortada bir ahlâk, bir karakter meselesi söz konusu idi."

İçtihad Teşebbüsleri ve Asıl Yapılması Gerekenler

İçtihad bahsinde, fırtınaların olduğu bir zamanda kapıların, pencerelerin kapanması lâzım deniyor. Bugün böyle, ikinci derecedeki meseleleri öne çıkarıp, onlar üzerinde imal-i fikir etme ve bunları birinci derecede önemliymiş gibi tartışmaya açma, bu pren

Bir tarafta, içtihad kapısı tamamen kapalıdır" demek bir ifrattır. O, her zaman açıktır; fakat oradan girmenin şartları vardır. Biraz önce arz edildiği gibi, içtihadın bir temeli olmalı. İçtihad, İslâmî bir tabir ve İslâmî bir mesele olarak, İslâm fıkhiyla alâkalıdır. Bu da tabii İslami şartlar, İslâmî bir zemin gerektirir. Meselâ, bugün toplumumuzda bir problem halini alan başörtüsü, hicretin 5'inci veya 6'ncı, yani Risalet'in 18 veya 19'uncu yılında farz olmuştur. Faiz, kademe kademe yasaklanmış, ama tamamen ortadan kaldırılması, Veda Haccı'nda gerçekleşmiştir. Bütün bunlar üzerinde iyi düşünülmeli ve gerektiği gibi durulmalıdır.

Burada bilhassa şu hususu arz etmekte yarar var. Bugün için, İslâm fıkıh tarihini yeterince araştırdığımız ve bildiğimiz söylenemez. Kur'an'daki ahkâmın illetlerinin bile tam olarak ortaya çıkarıldığı ve bu manâda sağlam bir tenkih-i menat yapıldığı iddia edilemez. Kaldı ki, selefin içtihadlarında dayandığı deliller nelerdi; o devasâ fıkıh okyanusunda neler vardı, bunları tam olarak bilemiyoruz. Kanaatimce, içtihad medar meseleler bile, selef döneminde %90 nisbetinde halledilmiş gibidir. Öyle ise, bugün yapılması gereken, işte bunlar üzerinde çalışmak ve bu konuda araştırma yapmak olmalı; hususiyle de Din'in usulü üzerinde durulmalıdır. İnsanlara Allah'ı nasıl anlatabiliriz; onları Kur'an ve imanla nasıl tanıştırebilir, Allah'ı insanlara nasıl sevdirebiliriz; evet, gayret ve düşünceler, öncelikle bunlar üzerinde teksif edilmelidir. Kaldı ki, bugün içtihad gibi mevzular üzerinde uğraşanlar, bunu biraz da isbat-ı nefis için yapıyorlar. Zaman ve şartlar tam müsait olmadığından, serdedilen fikirler, varılan neticeler de semavî değil, arzî oluyor. O bakımdan, Din'in usûlünü tam tesbit etme, akıllara ve kalblere yerleştirme çalışmalarına hız vermenin dışında, diğer meselelerde insanlara belli ölçülerde genişlik gösterilmeli, onların üzerine, mevcut şartlar açısından altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemekten kaçınılmalıdır. Aksi halde, bugün vardığınız bir neticeyi, ulaştığınız bir hükmü çok geçmeden gözden geçirme, değiştirme durumunda kalırsınız ki, bunun da zararı, her şeyden daha çok Din'in kendisine olur."

İlmî ve Manevî Terakkinin Neticesi Hayret midir?

Tasavvuf'ta en son makam olarak "hayret" makamı gösteriliyor. İlim için de aynı şey söylenebilir mi?

Hayret olduğu gibi dehşet, heyman, kalak da var; ama bunların hepsi hayrete irca edilebilir. İlim, gerçek zeminine oturacağı, gerçek ilim ve ahlâk aşkı yerleşeceği âna kadar, ilimden manâ adına bir şey beklemek oldukça zor. Bazı ilim adamları çok bencil; her biri bir Firavun gibi. İlimlerde terakkî ile Cenab-ı Hakk'ın muhîl ilmini kavradıkça hayret yaşanabilir ama, ilim adamlarının şimdilik bu husustaki mülâhaza daireleri kapalı. Batı'da ilim adamları din deyince Hristiyanlığı anlıyor ve yaratılış gerçeklerine Tekvin kitabı zaviyesinden bakıyorlar. Bu da, din adına onları tatmin etmiyor. Halbuki, bunların ellerinde Kur'an olsaydı, zannediyorum pek çok meseleler çözülecekti. İslâm dünyasında ise zikre değer bir ilim adamı yok. Bir Abdüsselâm'la da iş bitmiyor. Kur'an, ileride çok daha iyi anlaşılacak. Pek çok gerçekleri 20-30 sene sonra ortaya çıktıkça, o zamanki insanlar, 20 sene, 30 sene önce insanlar acaba bunlardan ne anlıyorlardı; bunların muhatabı bizmişiz diyecekler. Şu anda tamamen anlaşıldığı sanılan anne karnında ceninin geçirdiği safhalarla ilgili bile, ileride daha ne gerçekler ve ne sırlar ortaya çıkacak! Fakat unutulmaması gereken bir nokta var: O da, Kur'an'ın temelde dört ana esas -bütün şubeleriyle Tevhid, Nübüvvet, Âhiret, İbadet-Adalet- üzerinde döndüğüdür. Kur'an, ele aldığı bütün meseleleri bu dört ana esas çerçevesinde ayrı ayrı televvünlerle örgüler, ki, buna 'tasrif' diyoruz.

İmam-Hatipler Üzerine

İmam-Hatipler, gerçi orta kısımları kapatıldı ama, tamamı kapatılmadı, ama kendiliklerinden kapanma merhalesinde. Bu konuda, İmam-Hatipler ve İmam-Hatipliler bir imtihan geçirdi. Eğer bu okullarda dini yaşama, yaşatma, anlatma ve hayata hayat kılma; hayatın gayesi kılma en ön planda olmuş olsaydı, bir-iki sene içinde İmam-Hatipler boşalmazdı.

Bu olmadı ve üniversite kapısı da açılmıyor diye, imam-hatipler boşaldı.

İmam-Hatip okulları ve ilâhiyatlar, bugüne kadar yüz binlerce mezun verdi. Ancak toplumumuza bekleneni verdi mi, vermedi mi? Bu yüz binlerce insandan kaçını kendini dini anlatmaya hasretti ve bu konuda hırz-ı canda bulundu? Acaba bunlar kendilerini daha bir yetiştirip, Asya'ya, Afrika'ya, Amerika'ya açılmazlar mıydı? Din adına buralara gidip, bir iş tutup, icabında çöpçülük yapıp, taş kırıp, dinlerini anlatamazlar mıydı? Bu yapılmayınca, Allah da bu nimeti aldı. Bence meseleye böyle bir muhasebe şuuru içinde yaklaşmalıyız..

İmam-Hatiplerin ilk dönemde müfredatları iyi idi. Fakat hoca yoktu. Rahmetli Mahmut hoca, Hüsrev hocanın, ilk dönemde İstanbul İmam-Hatib'in müdürlüğünü de yapmış olan rahmetli bir zâta, Bu okullar, kendi hocalarını yetiştirdikleri zaman, ancak asıl fonksiyonlarını eda edecekler" dediğini nakleder, sonra da, "Bu okullar, kendi hocalarını yetiştirdi, ama..." der, sözünün arkasını getiremez...

Halk, İmam-Hatiplere yönelirken ve onlara destek olurken, liseler ihmal edildi; âdeta boşverildi. Burada halkın bir suçu yoktu; halk, kendince bir hayrın peşindeydi. Keşke bu samimi himmet milletin geleceğine yönlendirilebilseydi..! Ancak nedendir, bu hiçbir zaman yapılamadı.

Osmanlı'nın son döneminde, ülkede 1000'den fazla lise seviyesinde yabancı okul varken, bize ait 100 tane bile yoktu. Bu yabancı okulların, Türkiye'nin yakın tarihindeki rolleri çok iyi incelenmelidir. Aslında, bütün bunları anlatmanın, hattâ hatırlamanın bile gereği yok. Bir zaman bir resim değerlendirmesinde dendiği gibi, "Karanlığa sövmektense, tek bir mum yakmak daha iyidir." Bence yapılması gereken de işte budur. Karanlığa sövmekle hiçbir şey olmaz, beyhude enerji tüketilmiş olur."

İman ve Amel-i Salihin İnsana İzafesi

Bütün hayırlar Allah'tan, şer ise bizzat insan nefsinden kaynaklandığı halde, burada esfel-i sâfilîne düşmeme veya ondan çıkmanın yolu olarak iman ve amel-i sâlihın insana izafe edilmesini nasıl anlamak lâzım?

Hayırları da, şerleri de yaratan Allah'tır. Nefis mekanizmasını yaratan Allah olduğu için, yaratmayı da Allah, Kendine nisbet ediyor. Esfel-i sâfilîne sürükleyebilecek şeyleri, Allah (cc) insanın mâhiyetine dercetmiş. Ne var ki, insanın düşmesi için bütün şartlar hazır olsa da Allah onu yine de düşürmeyebilir. İnsanın iradesi var; iman edip sâlih amel işlemenin insana nisbet edilmesi, onun iradesine değer atfetme manâsınadır.

İmtihanda Kaybetme Sebebi Olarak Tefekkuhta Bulunmama

Kaybetme sebebi olarak, meselâ Tevbe sûresinin sonu ve Fetih sûresinde görüldüğü üzere, bazı âyetlerde tefekkuh sahibi olamama zikrediliyor. Bu hususta ne dersiniz?

Tefekkuh, işin özünü kavrama, illet-malûl, sebep-netice arasındaki münasebeti görme, kozaliteye göre düşünme demektir. Mülâhazalarını günöbirlikçiliğe bağlayanlar, küllî bakıp, küllî düşünemeyenler, küll-cüz', yani bütün-parça arası gidip gelmesini bilemeyenler, neticeyi de göremezler.

Kur'an-ı Kerim'de tefekkuhun yanısıra, teakkul, tefekkür gibi kelimeler de geçer. Teakkul, akıllı kullanma demektir. Kur'an-ı Kerim'de, felsefedeki gibi, başlı başına bir fakülte, âtıl bir lâtîfe olarak akla yer verilmez. Akıl, hep fiil olarak kullanılır. Tefekkür ise, bilme, bildiğini bilme ve bir de bilgiyi kullanma gibi üç buudlu bir faaliyettir. Tefekkürî bir bakış, aynı zamanda tecessüsî bir bakıştır. Bunun zirvesi ise, te'vîl-i ehâdîstir. Te'vîl-i ehâdîs, sadece rüya yorumu demek değildir. Hayatını şuurla yaşayan, her hadiseye sebep-netice çerçevesinde bakabilen, her şeyden bir manâ çıkarmasını bilen ilhama açık ruhlar, te'vîl-i ehâdîsin üveykleridirler. Batı düşüncesinde tarihe ve hadiselere tek yönlü bir akış olarak bakılır; su akıp gittiği için, bir ırmakta ikinci defa yıkanılmaz denilir. Hadiseler akıp gitmektedir. Fakat, ayniyete yakın bir misliyet içinde akıp gitmektedir. Bu bakımdan, her hadisenin bir de perde gerisi, hikmeti, birbiriyle münasebeti, sebep ve neticesi vardır. Meselâ, şu masada, kim nereye oturuyor, nasıl davranıyor, sürahiler, termoslar nasıl diziliyor, bunları tefahhus ve tecessüsle gözleyen, hayatını duyarak yaşayan bir insan, bir-kaç günlük bir müşahedeyle, bunlardan bile yanıltmayacak manâlar çıkarabilir ve kesin denebilecek neticelere varabilir. Bu da, bir çeşit firâsettir.

İnanç ve Düşüncelerde Dönem ve Şartların Tesiri

İbn Haldun, cinlerle ilgili Kur'an âyetlerini de müteşâbih âyetlerden sayıyor. Anlaşıyor ki, cinlerin varlığına çok inanmıyordu. Onun yaşadığı dönem de, İslâm dünyası adına karışık bir dönemdi. Acaba insanlar böyle dönemlerde daha mı çok pozitivist oluyorlar?

İbn Haldun önemli bir ilim adamı olmasına mukabil, pek çok yanlış görüşleri de olan biridir. İnsanlık tarihiyle ilgili yazdığı tezlerde de önemli hatalar vardır. Kendi dönemindeki ahvâlden hareketle bir takım neticelere varmaya çalışmış, bazılarında isabet ederken, bazılarında da hata etmiştir.

İnsanlar, işlerin sarpa sardığı zor dönemlerde, inançlarında sarsıntılar yaşadıkları bir gerçek. Kur'an-ı Kerim'in de parmak bastığı gibi, Allah, insana ikramda bulunduğu, nimetler verdiği zaman insan, Rabbim bana ikram etti" der; ama bir de rızkını daralttığı ve onu bir takım zorluklarla başbaşa bıraktığı zaman ise, döner, "Rabbim bana ihanet etti" diye sızlanır.

Zor dönemlerde insan, arayışa geçer; bu arayışta, bizzat kendisini sorguya çekmesi, kendi muhasebe ve murakabesini yapması gerekirken, bazen kendi değerleri hakkında şüpheyne düşer, onları tenkide yönelir ve daha çok galiplerin düşüncelerine yakınlık duyar, onları araştırır. Bu araştırmasında çok defa objektif de olamaz. Mevcut şartları tek done kabul eder ve öyle yürür. Halbuki iyi bir araştırmacı, hakikatı bulmak için şartlardan tecerrüt etmesini bilmelidir. 19. asrın sonlarından itibaren, İslâm dünyasında pek çok kimsede kendi değerlerinden uzaklaşma olmuştur.

Mustafa Sabri Efendi, bir eserinde Abduh'un İslâm'ı müdafaa adına yazdıklarının okuyucu üzerinde hiç tesir bırakmadığını söyler ve ekler: "Çünkü Abduh, yazdıklarına kendisi de inanmıyordu." Bu, Mustafa Sabri efendinin değerlendirmesidir. İnanıyor muydu, inanmıyor muydu, bizim bir şey söylememiz zor."

İnsanların İhtilâfı, Günahlar ve Peygamberlerin Gönderilişi

İnsanın, yeryüzündeki hayatı bir imtihan hayatıdır. Peygamberler, insanlar bu imtihanda muvaffak olsun, dünya hayatlarını da cennetasâ bir hayata çevirsin diye gönderiliyor ve bunun kaidelerini getirip, tebliğ ediyorlar.

Kur'an-ı Kerim'de, insanların ihtilâfı üzerine peygamberlerin gönderildiği buyuruluyor. Pavlos'un da Hristiyanlık'ta yaptığı ilk devrim", bu mantığa oturuyor; yani Din'in ahkâmı yokken günah yoktu; ahkâm geldi, günah ortaya çıktı" diyor. Peygamberlerin gelişini bu açıdan ele aldığımızda, gönderilişleri mahza rahmet olduğuna göre, onlar, fitne ve fesadın önü alınamaz noktaya ulaştığı anlarda gönderilmişlerdir diyebilir miyiz?

Suç veya günah, Din'le, peygamberlerin gönderilişiyle ve Din'in ahkâmının, Pavlos'un kullandığı tabir olarak, Şeriat'ın tebliğiyle ortaya çıkmıyor. İnsanlar, aralarında ihtilâfa düşüyor; bu ihtilâf, hem kullanılan kelimenin, hem de bulunduğu kipin karakteristiğinden de anlaşılacağı üzere, birbirlerine girme, birbirlerinin adeta boğazlarına sarılma şeklinde bir ihtilâf. Bir takım önü alınmaz suçlar işliyorlar ve peygamberler, bunları önleyip, hakkı, hakikatı hâkim kılmak için geliyor. Onlar, vahye dayanarak, insanların yaptıkları kötülükleri, dînî bir tabirle "günah" olarak tavsif ediyorlar; yoksa günah, onların gelmesiyle ortaya çıkmıyor. Aksine onlar, işlenen günahları önleyecek reçetelerle geliyorlar.

İnsanın, yeryüzündeki hayatı zaten bir imtihan hayatıdır. Peygamberler, insanlar bu imtihanda muvaffak olsun, dünya hayatlarını da cennetasâ bir hayata çevirsin diye gönderiliyor ve bunun kaidelerini getirip, tebliğ ediyorlar. Onların gelmesiyle, pek çok kötülüğün önü alınıyor, pek çok kötü insan melek-nümun hale geliyor. Ayrıca, bir insan olarak nötr durumda bulunsalar bile, hani meşhur misalle, bu nötr hallerinde birer tavus yumurtası gibi olsalar, peygamberlerin gelmesiyle bu yumurtalar kuluçkaya bırakılmış oluyor. Yumurta olarak kalsalar, değerleri o kadar olacak. Fakat, bunlardan pek çoğu, hattâ milyonlarcası birer tavus oluyor ve semâlarda pervaz ediyorlar. İçlerinden peygamberler çıkıyor, asfiyâ çıkıyor, evliyâ çıkıyor, hakkı bulan ve müdafaa eden, kâinatın sırlarını çözen ilim adamları çıkıyor; haktan, adaletten ayrılmayan büyük devlet adamları, gerçek san'atkârlar ve kahramanlar çıkıyor.

Ne var ki, bu arada bazıları da çürüyor. Allah, bu şekilde onlara nasıl çürük bir ruha sahip olduklarını bizzat göstermiş oluyor ki, Âhiret'te karşısına geldikleri zaman mazeretleri olmasın. Din terazisinde tartılan herkes, ne kıymette olduğunu bizzat müşahede ediyor. Bu bakımdan da, peygamberlerin gelişi, insanlar için mahza rahmettir. Onlar olmasaydı, belki insanların hepsi çürüyecek, yeryüzü yaşanmaz hale gelecekti."

İslâm'ı Amerika'da Anlatma

Buradaki Müslümanların, herhalde en fazla karşılaştığı soru, kadın meselesi ve İslâm ceza ve miras hukukunun serrişte edilen bir-kaç meselesi olsa gerektir. Bu bakımdan, İslâm'ı burada anlatırken nereden başlamak lazım?

İslâm'ı, hey'et-i umumiyesi içindeki cüz'lerini, bunların birbirleriyle olan münasebetlerini ve her birinin bütün içindeki yerini nazara alarak anlatmak lazımdır. Belki önce, imanî meseleleri anlatmak gerekir. Ne var ki, İslâm'ı sadece bir inanma meselesi olarak görüp öyle anlattığınız zaman, ona, hayatla alâkası olmayan bir din imajı vermiş de olabilirsiniz. Buna mukabil, onu sadece muamelat yanıyla anlatmak da, onu beşerî bir sistem gibi algılamaya yol açar.

Kur'an-ı Kerim'de, Efendimiz'e (sav) sorulan pek çok sorulardan bahsedilir ve bunların cevapları verilir: Sana soruyorlar..." diye başlayan bu âyetlerde, meselâ, "Sana ruhtan soruyorlar... Sana hilâllerden soruyorlar..." denir. Cevap da, her zaman mutlaka sorudaki maksada göre değil, sorana faydalı olacak şekilde gelir. Meselâ, Efendimiz'e, "Neden bu ay böyle büyüyor, küçülüyor? Dolunayken, her gün bir yanı âdeta kemiriliyor, iyice görünmez hale geldikten sonra tekrar büyümeye başlıyor?" diye soruyorlar. Efendimiz (sav), buna bugün bilimin yaptığı gibi, "ay, dünyanın bir uydusudur. O, dünyanın etrafında, dünya da güneşin etrafında döner. Bu dönüşte, güneşin ışığı aya derece derece yansır. Bu yansımaya göre de o, her gün değişik büyüklükte görülür" diye cevap verseydi, bu bilginin onlara hiç faydası olmayacaktı. Hattâ, kafaları karışacak, belki inanmayacaklardı da. Kur'an-ı Kerim, bu soruya, ayın hareketlerinin hayatımızdaki yeri, önemi ve ifade ettiği manâ açısından cevap verir ve "Ayın o halleri, insanlar ve hacc için bir takvimciliktir" buyurur. Yani, "Ayın hareketlerine göre zamanı, ayları, yılları ayarlar; hacc günlerini bilirsiniz" der ve meseleyi, o hareketin faydası ve fonksiyonu nokta-i nazarından ele alır. Ruh konusunda da, "Ruh nasıl bir şeydir? Yer kaplar mı? Ağırlığı var mıdır? Niye görülmüyor?" mülâhazalarıyla sorulan ve bu yanıyla da insanı çok ilgilendirmeyen bir soruya da, Üstad'ın tefsiriyle, "Ruh, zîşuur bir kanun-u emrîdir" diye cevap verir. İslâm'ı anlatmada bunlar da bize ışık tutmaktadır.

İslâm'ın usûlü vardır; bir de bu usûle dayalı fûrûu vardır. İman esasları usûldür, bunların üssü'l-esası da Allah'a imandır. Diğer iman esasları, Allah'a imanın lâzım-ı gayr-ı müfârıkı, yani onsuz düşünölemeyecek levâzımıdır. Bu

noktada, meselâ, haşir akîdesini anlatırken, 10. Söz'de olduğu gibi, meseleyi Allah'a bağlayarak, O'nun isimlerinin tecellisine oturtarak anlatmak, hem gerekli hem de faydalı olan bir yoldur. Bu da, tabîî ki önce Allah'a inanmayı ve O'nu isim ve sıfatlarıyla tanımayı gerektirir. O halde önce, her bakımdan ağırlık verilmesi gereken Allah'a iman, O'nu tanıma ve belli bir marifet noktasına ulaşmadır.

Allah'a iman, arz etmeye çalıştığım gibi, diğer iman esaslarına inanmayı da gerektirir. İman esaslarına göre, İslâm'ın şartları fûruâta girer. İslâm'ın şartlarına göre, diğer ahkâm fûruâta girer. Bir örnek: Henüz başını örtmeyen bir kadın, bir müftüye gidip, "ben başımı örtemiyorum; hacca gitmek istiyorum, ne yapayım?" diye sorar: Müftü efendi, "boşuna yorulma; başını kapatmadıkça, haccın kabul olmaz" diye cevap verir. Halbuki, hac ayrı bir ibadettir, başın kapatılması ayrı bir emirdir. Birinin yapılmaması, diğerinin yapılmamasını gerektirmediği gibi, şartlarına riayet edilerek yapılan bir vazife, diğerinin kabulüne mani olmaz. Kaldı ki hac, İslâm'ın beş şartındandır. Baş örtme ise, bu beş şart içinde olmayan bir emirdir. O kadın hacca gider, bir şartı yerine getirmiş olur ve büyük ihtimal, bundan sonra da gönülden Allah'a yönelir. Maalesef, bu hususlar yeterince idrak edilemediği için büyük hatalar yapılıyor. Baş örtme emri, Efendimiz'in peygamberliğinin 18 veya 19. yılında ve Medine döneminde gelmiştir. O zamana kadar böyle bir emir yoktu ve Müslüman kadınların başları kapalı değildi. İçki, üç merhaleli olarak yasaklanmıştı. Bedir ve Uhud şehidlerinden belki pek çoğunun kursağında, şehid olduklarında içki vardı. Hattâ, içki yasağı gelince, bazıları bu şehidlerin durumu ne olacak, kursaklarında içki ile gittiler diye endişeye düşünce, "Allah, o önce yaptıklarınızdan dolayı imanınızı, yani o zamanki amellerinizi, kazandıklarınızı zayî edecek değildir" âyetiyle onları rahatlattı. O dönemde, zihinler ve kalbler hazırlana hazırlana tebliğ yapılmış ve ahkâm vaz' edilmişti.

Bu, İslâm'ı anlatmada dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir. İkinci olarak, bazı kaidelerin, bütün içindeki yerini göstermeden, kendine has manâ ve fonksiyonuyla anlatılması, anlatılsa da, inandırılması zor olabilir. İman, ibadet, ahlâk, hattâ toplum ve iktisad esasları ve değerleri üzerine kurulmamış bir yapıda, İslâm'ın, bazılarınca serrişte edilen yanlarıyla işe başlarsanız inandırıcı olamazsınız. Böyle durumlarda, aynen Kur'an'ın yukarıdaki hilâl ve ruhla ilgili sorulara verdiği cevaplarda yaptığı gibi yapmak lâzımdır. O meseleleri, şahıs, zemin ve şartlar planında, o şahıs, zemin ve şartlara en uygun düşecek şekilde cevaplamak gerekir. Yerine göre, "bu hususu şu anda konuşmayalım; konuşsak

da, kalb ve zihin tatmin olamayabilir" demek; yerine göre de, o meselenin o an için anlaşılabilir yanlarını nazara vermek icap eder."

İslâm'ın İstikbaliyle İlgili Müjdede Umûmî Emniyetin Ön Planda Olması

Efendimiz Mekke'de İslâm'ın geleceğiyle ilgili verdiği beşârette, emniyet ön planda görünüyor. "Hire'den çıkan bir kadın Hadramevt'e kadar devesinin üzerinde tek başına seyahat edecek ve Allah'tan, bir de vahşi hayvanlardan başka hiçbir şeyden korkusu olmadan...

O dönemde en önemli husus emniyetti. Mekkeliler senede iki defa ticaret kervanları düzenler, seyahate çıkar, fuarlara katılır, ticaret yapar, mal alır satar ve geriye dönerlerdi. Bazen de yolda bir eşkıya grubu yollarını keser ve bütün mallarını ellerinden alırdı. Bu beşâret, bugünün Türkiye'sine göre, "yolsuzluklar olmayacak, kimse kendisini devletin yerine koymayacak, enflasyon düşecek, işsizlik önlenecek" demek gibi bir şeydi. Efendimiz (sav), Hendek Savaşı'nda da Kisra ülkesinin, yani İran'ın fethedileceği müjdesini vermişlerdir ki, bu, Müslümanların sıkışıp, canlarının boğazlarına geldiği, Medine'nin her tarafından kuşatıldığı ve ölüm-kalım mücadelesi verildiği bir zamanda, şevki artırıp, moralleri yükseltecek bir müjde idi.

Kabir Hayatı ve Bir Âyet

Yasin Sûresi'ndeki "Vah halimize! Bizi yattığımız bu yerden, bu uykumuzdan kim kaldırdı?" (Yasin, 36/52) âyetini nasıl yorumlamak lâzım?

Evet. Demek ki kabir, daha sonraki âlemlere göre bir uyku gibi. Hz. Ali efendimiz, İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar" buyuruyor. Nasıl dünya hayatı kabir hayatına göre bir uykudur; aynen onun gibi, kabir hayatı da, Âhîret âlemlerindeki hayata göre bir uykudur. İnsan uykusunda da belli bir azaba düşer olabilir. Cehennem azabına göre kabir azabı, uyanık insanın gördüğü azaba göre uykudaki insanın rüyasında düşer olduğu azap gibidir.

Orada, Âhîret'te de nasıl muamele göreceğiniz ortaya çıkıyor. Meselâ, bir yere yolculuk yapacaksınız; bunu yaya mı yapacaksınız, bir hayvan sırtında mı yapacaksınız, tren, vapur, uçak veya füzeyle mi yapacaksınız; yolunuz nasıldır, inişleri yokuşları, engebeleri var mıdır, varsa nasıldır; bütün bunların bilinmesi gibi, kabirde gördüğünüz muameleye göre de yolunuzun kalan tarafı ana hususiyetleriyle belirmiş oluyor."

Kasetli İftira Hadisesi ve ABD'de Kalma

Hız. Yusuf (as) zindandan çıkmadan önce, kendisine yapılan iftiranın gerçek mahiyetinin anlaşılması ve güvenilirliğinin tescili için, meselenin kadınlara sorulmasını arzu buyuruyorlar. Geçen yıl zat-ı âlilerinize yapılan iftira ile bunun arasında bir paralellik var mı?

O, bir ifk hâdisesiydi. Fakat, yazılıp söylenenlere, ileri sürülen iddialara halk inanmadı. O sırada bizzat iftira sahiplerin yaptıkları anketlerde, halkın % 80-85'inin topyekün yapılan o kampanyaya itibar etmediği ortaya çıktı. Belki sadece, yeni tanıştığımız, diyalog deyip, münasebete geçtiğimiz bazı insanlarda ve bir kısım entelektüel çevrelerde muvakkat bir sarsıntı yaşandı. Şunun-bunun parası hortumlanıyor" diyemediler. Herhangi bir zaafı bahsedemediler. Hattâ, medyaya da yansıdı; bazı raporlarda, "karakter zaafı olmayan bir insan" itirafında bulundular. Türkiye'yi özlemediğimi söyleyemem. Benim ikamet ettiğim ve bazı hatıralarımın olduğu yere destan yazmış insanım. Arkadaşlar bazen hediye getiriyorlar. Hepsini dağıtıyorum; bazen giymeden, bazen de az giydikten sonra dağıtıyorum. Ancak, gelirken giydiğim kazağımı ve pantolonumu, Türkiye'nin kokusu gitmesin diye yıkamadım bile. Onları öyle tutuyorum. Ben buraya, kendi irademle ve isteyerek gelmedim. Sağlığını düşünen bir dostun, benden habersiz aldığı bir randevu üzerine geldim. Kalmam mukaddermiş, ben de kadere teslim oldum. Önemli olan, samimiyettir, Allah'la irtibatın korunmasıdır. Eğer çektiğim bu hicran ve hasretler, bilerek ya da bilmeyerek yaptığım bazı hatalardan arındırma fonksiyonu görürse, o da benim için bir nimet."

Kesin Bilgiye Dayanma ve Yalan

Zât-ı Ulûhiyet hakkında konuşurken çok dikkatli olmak lâzım. Bu, bizim bilmediğimiz, bilmemizin mümkün olmadığı bir sahadır. Bu gibi meselede yanlış malûmat vererek, insanları yanlış sevk etmekten fevkalâde sakınmalı. Kur'an-ı Kerim, Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin üzerinde durma.

Kulak, göz, kalb, hepsi ondan sorumludur" buyururken, havâss-ı hamsemizle (beş duyu) aldığımız intibaların bile yanlış olabileceğine dikkat çeker. Yazı yazarlar ve hele kitap yazarlar, bilhassa çok dikkatli olmalıdırlar; zira yazılanlar, sonsuza kadar kalır. Hele, bilmemiz mümkün olmayan, bilgi sahamıza girmeyen konularda konuşmak çok tehlikelidir. Bilmeden, kesin bilgiye ulaşmadan söylenecek her söz yalandır. Yalan, küfrün temeli, sıdk ise, imanın esasıdır. Hele fantezi yapmak, faraziyeler üzerinde durmak ve kesin bilgi imiş gibi bunlara sarılıp yanlışlara sapmak, -Allah muhafaza etsin- küfre açılan kapılardır. Bir insan yanlış yapmış, yanlış yazmış ise, doğruyu bulduğunda bunu mutlaka açıklamalı ve "şu, şu hususlarda yanlışmışım; doğrusu bu imiş" diye ilan etmeli ve yanlışını kabullenecek kadar yürekli olmalıdır.

Daha sonra, İşârâtü'l-İ'câz adlı kitaptan, "yalan"la ilgili bir yeri okudular. Burada, (az sadeleştirme ile) şöyle denmektedir:

Münafıkların azaplarının, diğer cinayetleri arasında yalnız yalan ile vasıflandırılması, yalanın ne kadar çirkin olduğuna işarettir. Bu işaret dahi, yalanın ne kadar tesirli bir zehir olduğuna sâdık bir şâhiddir.

Yalan, küfrün esasıdır.

Yalan, nifakın birinci alâmetidir.

Yalan, İlâhî Kudret'e bir iftiradır.

Yalan, Rabbânî hikmete zıttır.

Yüksek ahlâkı tahrip eden, yalandır.

Âlem-i İslâm'ı zehirleyen, ancak yalandır.

Yeryüzünü fesada veren, yalandır.

İnsanlığı kemalâttan geri bırakan, yalandır.

Müseylime-i kezzâb ile benzerlerini âlemde rezil ve rüsvey eden, yalandır.

İşte bu sebeplerden dolayıdır ki, bütün cinayetler içinde lânetlenmeye, tehdide en önce müstahak görülen yalan olmuştur.

Bu âyet, (Yalan söyleyip durmalarından dolayı, onlar için elemli bir azap vardır. 2:10), insanları, bilhassa Müslümanları dikkate davet eder.

...

Hülâsa, yol ikidir:

Ya sükût etmektir; çünkü, söylenilen her sözün doğru olması lâzımdır...

Veya sıdktır; çünkü, İslâmiyet'in esası sıdktır.

İmanın, ana husûsiyeti sıdktır.

Bütün kemalâta ulaştıran esas, sıdktır.

Yüksek ahlâkın hayatı, sıdktır.

Her türlü terakkînin mihveri, sıdktır.

Âlem-i İslâm'ın nizamı, sıdktır.

İnsanlığı, kemalât kâbesine ulaştıran, sıdktır.

Ashâb-ı Kiram'a bütün insanların üzerinde mevki kazandıran, sıdktır.

Muhammed-i Haşimî aleyhissalâtü vesselâm'ı beşerin ulaşabileceği mertebelerin en yükseğine çıkaran, sıdktır."

Keşif ve Keramet Ne Kadar Önemli?

Allah, bir insanın gözünü bir an için veya devamlı olarak açabilir. Bütün bu kabullere rağmen, insanın kendinden bir şeyler vehmetmesi çok tehlikelidir.

İnsan için, en büyük makam kulluk makamıdır. Bu da, tevazu, mahviyet ve hacâlete, yani insanın kendisini hiç görmesine, herkesten daha küçük olduğuna inanmasına dayanır. Düz insan olmak, hiçbir iddia taşımamak çok önemlidir. Geçende bir arkadaş, burada bir zatı gördüğünden bahsetti; daha sonra bir başkası, başka birini gördüğünü söyledi. Yani, bir müşahededen söz ettiler. Bu, olabilir; Allah, bir insanın gözünü bir an için veya devamlı olarak açabilir. Bütün bu kabullere rağmen, insanın kendinde bir şeyler vehmetmesi çok tehlikelidir.

İkinci olarak, bu türden İlâhî mevhibeleri ve Allah ile arasında sır olarak saklanması gereken halleri, bir torbanın bağını çözüp, içindekileri ortaya saçmak şeklinde fâş etmek yanlışdır ve o türden mevhibelerin ebediyen kesilmesine sebebiyet verebilir. Ayrıca insan, hallüsinasyon görüyor olabilir; şuur-altı müktesebatı temessül edebilir veya Cenab-ı Allah, - Allah korusun - istidracı maruz bırakabilir. Bu bakımdan, önemli olan istikamettir; yani, Kur'an ve Sünnet üzere yaşamaktır. Öyle insanlar vardır ki bir ömür boyu, gönül verdiği gayeden hiç sapmamış, hep hizmet etmiş, fakat hiçbir iddia taşımamışlardır. Bunların yarı meczup denebilecek, itimat ettiği bazı insanlar vardır, bir istihare gerekse onlara yaptırır, onlardan dua ister, kendilerinde hiçbir şey vehmetmezler.

Mevzu, meczuplardan açıldı. Edirne'de, Kırklareli'de görev yaparken, böyle dinine de bağlı meczup biri vardı. Zaman zaman bir hale girer, bir şey görmüş gibi davranırdı. Ben de, onun o haline saygı gösterirdim. Bir defasında beraber otururken, yine değişti, gözlerini bir noktaya dikti; ben de toparlandım. Geldiler" dedi. "Kim geldiler?" diye sordum: "Kutup geldi" dedi, ama Kutbun kim olduğunu söylemedi. Sonra, "Bediüzzaman geldi, Süleyman efendi geldi" dedi. "Bunlar böyle geldiğine göre, muhakkak bir mesajları olmalı?" dedim. "Evet" diye cevapladı ve ilâve etti: "Vazifeye devam!" İşte bize düşen, hiçbir beklentiye ve iddiaya girmeden, kulluk yolunda vazifeye devamdır."

Kur'an ve Sünnet'te Geçmeyen Tasavvufî Tabirler

Tasavvuf'ta rastladığımız pek çok terimin, meselâ, Sızıntı'nın son sayısında anlatılan velâyet mertebelerinin, "Nükebâ, Nücebâ, Evtâd, Ğavs, Kutub" gibi tabirlerin Kur'an ve Sünnet'te sarahaten geçmemesine nasıl izah edebiliriz?

Nasıl fıkıh sahasında Cenab-ı Allah Ümmet'in âlimlerine bir saha bırakmış, onlar bu sahayı içtihadlarıyla dolduruyorlar; aynen bunun gibi, maneviyat âleminin âlimlerine de benzer bir sahayı bırakmış ve o âlemin âlimleri de bu sahayı içtihadları denebilecek keşif, müşahede ve mükâşefeleriyle dolduruyorlar. Bu tabirlerin ve onların keşif ve müşahedelerinin aslı Kur'an'da ve Sünnet'te yok demek değildir. Meselâ, velî" kelimesi Allah'ın dostu manâsında, iman eden ve İslâm'ın ahkâmını yerine getiren herkes için umûmî manâda kullanılabilir; fakat onun bir de has manâsı vardır. "Dikkat edin, Allah'ın velileri var ya, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de" (Yunus/10:62) âyetinde, bu husûsî velâyeti aramak daha doğru olur. Bunun gibi, Kur'an-ı Kerim'de mü'minleri senâ eden pek çok âyette; takva, ihsan gibi tabirlerin iç veya ileri tabakalarında, hattâ müşahede veya şehâdet kelimesinde, Tasavvuf'un dayandığı temelleri görmek mümkündür.

Tasavvufla Alâkalı İki Önemli Hata

Bu mevzuda önemli hatalar yapılıyor. Bir grup, Şeriat'ı ihmal ve onu sanki gereksiz bir seremoni gibi görmekle hata ediyor. Yine Tasavvuf grupları içinde, bugün yapılan en büyük hatalardan biri de, menkıbe kahramanı olmak varken, geçmiş büyüklerin menkıbeleriyle avunmaktır. O menkıbeler, insanları aynı ufka şahlandırabildikleri ölçüde faydalıdır; yoksa birer avunma, birer teselli, birer anlatma vasıtası olarak nakledildikleri sürece, fayda değil, zarar getirir. Hata yapan diğer grup ise – bunu bilhassa Vehhabilik'te görüyoruz – Tasavvuf adına her şeyi ya şirk telâkki ediyor, ya da Hind'den, İran'dan, başka dinlerden ve geleneklerden alınmış görüyor. Halbuki, bu dinlerin hepsinde, hak dinden kalmış unsurlar vardır. İkinci olarak, 'dîk-ı elfaz' dediğimiz kelime kıtlığı, uygun tabir bulamamadan dolayı, farklı din veya geleneklerde bazı manâlar için aynı kelimeler kullanılmış olabilir. Ancak, ehl-i tasavvufun o lâfızlara yüklediği manâya ve onların hayatına bakmak lâzım. Böyle yapılmayıp da, lâfızlara takılarak, Tasavvuf'u Hind'e, Çin'e, İran'a bağlamak, bu mevzuda yapılan bir diğer büyük hatadır.. ve bu hatalar küçümsenmemelidir."

Kur'an'da ve Mesnevî Türü Eserlerdeki Tekrarlar

Kur'an'da olduğu gibi, bu zâtın yazdıklarında da tekrarlar var diye tenkidde bulunanlar, acaba bu noktayı kavrayamadıkları için mi bu tenkidi yapıyorlar?

Anlayamıyorlar. Tekrar diye serrişte edilen hususlar tam tekrar değildir. Hakikatlerin, yere, zamana, mevzuya ve muhataba göre bir yanının, bir buudunun takdimidir. Sonra, mesele çok mühimdir. Üzerinde tekrar tekrar durulması gerekir. Tekrar gibi görünen yerleri bile her gün dönüp dönüp okusanız, hiç usanç vermez. Her defasında kalbinizde, zihninizde yeni bir ufuk, yeni bir kapı açar. Çok büyük bir mimar, çok büyük bir beyin yapıcı. Buna rağmen ben, sadece onları okuyun iddiasında hiç bulunmadım. İmam-ı Gazâlî de okunmalı, başkaları da okunmalı. Bir zaman, gözü sadece İmam-ı Gazâlî'yi görürken, daha sonra tavsiyem üzerine Nurları okuyunca, Artık İhya'yı elime almak gelmiyor" diyen biri gibi davranmadım hiç. Belki içinde bulunduğu şartlar gereği cebr-i mutavassıt içinde görünen İmam-ı Gazâlî'yi yer yer kalbimden tenkid ettiğim, "Ey koca İmam, böyle denir mi?" dediğim olmuştur. Mevlânâ'nın çok sözlerini hazmedemediğim olmuştur. Benim gibi akideye çok önem veren birinin, Muhyiddin-i Arabî'yi hazmetmesi de zordur. Fakat, burada, Efendimiz'i bütün peygamberlerin önüne koyarken, nasıl Hz. Musa'yı, Hz. İsa'yı görmezlikten gelme hata ise, aynı şekilde, İmam-ı Gazâlî'yi de, Mevlânâ'yı da, Muhyiddin-i Arabî ve emsallerini de görmezlikten gelmek de öyle bir hatadır. O zat, İmam-ı Rabbanî için "üstadım" diyor; Mevlânâ'yı husûsî üstadlarından sayıyor; Sahâbe'ye denk olabilecek insanlar aradığında, Muhyiddin-i Arabî'yi zikrediyor ve "Neden, Muhyiddin-i Arabî gibi insanlar, Sahabe seviyesine çıkamıyor? diye kendime sordum" diyor. Bir trafik memuru gibi bizi yönlendiriyor. Fakat onu anlamak ve ondan istifade etmek için, ona çok güvenmek, çok itimad etmek lâzım. Bu takdirde sizi kabûllenir, kucaklar ve vereceğini verir."

Kur'an-ı Kerim'i Anlama ve O'na Manâ Verme

Kelimelerin, hattâ bazen harflerin, kelimelerin sıralanışının âyete kattığı çok fazla anlam katmanları ve nükteler oluyor. Bu durumda, onları nasıl ifade edeceğiz?

Kur'an-ı Kerim'i anlamada ve ona manâ vermede, meal yazmada, lâfzın önemi inkâr edilemez. Ancak ondan daha önemli olan bir şey varsa o da, meal ve izahları, Kur'an-ı Kerim'in tamamını bilmeye bağlamaktır. Bir âyeti anlamaya ve ona manâ vermeye çalışırken, icabında Kur'an'ın tamamını göz önünde bulundurmak gerekir. Yoksa, her zaman için yanlışlık yapmak mümkündür. İkinci olarak, her âyeti, hem siyak ve sibakıyla, hem de kendi bütünlüğü içinde kavrayabilmek de çok önemlidir. Bunlardan daha önemlisi ise, vicdanın o âyeti, onun manâsını duyması ve onunla bütünleşmesidir. İşte tefsir ve meallerde eksik, fakat başarılması da zor olan budur. Bu da, rûhen, vicdanen, kalben Kur'an'la bütünleşme ve onu kendi derinlikleriyle duymakla aşılabilir. Buna muvaffak olunabildiği takdirde, lâfza motamot bağlı kalmak gerekmez. Âyetin bütünündeki manâyı, muhtevayı vermek daha güzel olur. Bu manâ ve muhteva kavrandığı zaman, onu, kendi dilimizde en güzel şekilde nasıl ve hangi kelimelerle ifade etmek mümkünse, o kelimeler, o ifadeler kullanılmalıdır.

Kelimelerin, hattâ bazen harflerin, kelimelerin sıralanışının âyete kattığı çok fazla anlam katmanları ve nükteler oluyor. Bu durumda, onları nasıl ifade edeceğiz?

Tefsir olmadıktan sonra, zaten bir mealde bu manâ katmanlarının ve nüktelerin hepsini vermek mümkün değildir. Âyetin bütün ruhunu, manâ ve muhtevasını, siyak ve sibakına, içinde bulunduğu metne ve Kur'an'ın bütünlüğüne uygunluk içinde verdiğimizde, en azından, bu tabakalardan ve nüktelerden birisini vermiş oluruz; verdiğimiz bu şey, hem herkesin istifade edebileceği, hem de herkes için gerekli olan manâ tabakası olur. Diğer nükteler, belki herkesi aynı derecede ilgilendirmede için, mealden ziyade tefsire havale edilir.

Mesut Gelecek Adına Sembol Kavram: Emniyet

Efendimiz'in bir hadis-i şeriflerinde, İslâm'ın gelecek hakimiyetinden bahis buyurulurken, emniyet ön plana çıkarılıyor. Ne dersiniz?

Kureyş Sûresi'nde, Kureyş'e en büyük iki nimet olarak, açlıklarının giderildikleri ve korkudan emniyete erdirildikleri ifade buyuruluyor. Efendimiz'in bir hadis-i şeriflerinde ise, İslâm'ın gelecek hakimiyetinden bahis buyurulurken, emniyet ön plana çıkarılıyor.

Hadis'in şeref-südur olduğu şartlara bakmak lâzım. Bahis mevzuu hadisi Adiy b. Hatim rivayet eder. İhtimal, onun için ve o dönemde emniyet daha çok ön planda idi ki, Efendimiz (sav), emniyeti zikretmiştir. Ayrıca, açlığın giderilmesi yolunda Kureyş'in geçim kaynağı ticaretti ve bilindiği gibi, kışın Yemen tarafına, yazın Suriye tarafına ticaret kervanları sevk ederlerdi. Ticaret kervanları için de yolların emniyet altında olması gerekiyordu. İlgili hadislerinde Efendimiz (sav) bu hususa dikkat çekmiştir.

Mevcut Sistemin Devamında Kaderî Bir Sır?

Dünyada ABD'nin bırakacağı boşluğu dolduracak, mutlak güzellik ve adalet-i mahza adına devir-teslim hazır bir durum var mı? Ülke olarak, dünyada bizim yerimiz neresi?

Allah, ister günümüz, isterse gelecek açısından olsun, dengelerin korunması için bazı milletleri ve bazı güçleri kullanır. Ortada mutlak güzellik yoksa, izafî iyilik ve güzellikler öne çıkar. İslâm tarihinin ilk dönemine bile baktığımızda aynı gerçeği görürüz. Efendimiz (sav) ve ardından, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer dönemlerinde, Hz. Osman'ın ise ilk döneminde mutlak güzellikler hâkimdir. Hz. Osman'ın ikinci döneminde karışıklıklar başlamış, Hz. Ali döneminde bu karışıklıklar zirveye ulaşmıştır. Hz. Osman'ın bu ikinci döneminde izafî güzellikler hâkimdir. Hz. Ali dönemi çok güzeldir, ancak bazılarının çıkardığı fitnelerle toplum her yanıya sarsılmıştır. Emevîler'de 2.5 yıllık Ömer ibn Abdülaziz ve Abbasîler'de Mehdî dönemleri mutlak güzellikler adına yeni birer hâkimiyet dönemleri olarak görülebilir. Fakat bunların dışında kalan bütün dönemlerde, buna Selçuklu ve onun bağrında yetişmiş bulunan Osmanlı dönemleri de dahildir, yine izafî güzellikler hâkimdir. Amerika'da da şu anda bazı izafî güzellikler var. Her ne maksada matuf olursa olsun, inanca saygı var; ferd ve inanç planında dinin yaşanmasına müsaade var; ferdî haklar ve hürriyetlere hürmet var. Hür teşebbüs ve düşünceyi kabûl var. Sistem bunlar üzerine oturduğu gibi, devamı adına da bunlara muhtaç. Bu bakımdan, şu anda dünya dengesi için, dünyanın batmaması için Allah, bu sistemi koruyor olabilir. Bu, gelecekte başka tekevvünler olmaz demek değildir. Her zaman dünya muvazenesinde bir millet ve bir güç mutlaka bulunacak. Bu güç, şu anda siz olmadığınıza göre Amerika olmazsa, bir başkası olacak. Kader noktasında buna Amerika demek daha çok istihkak sahibi ki, milletler muvazenesinde o hâkim konumda bulunuyor. Bunu demek, Amerikancılık yapmak değildir; benim inancım bellidir. Dünya gelse, karşılığında dünya sultanlığı verilse, bundan zerrece taviz vermem. Fakat, realiteler var, Şeriat-ı tekvinîyenin kaideleri var, Kader'in hükmü var. Bu bakımdan, körü körüne bir Amerika düşmanlığı yapmanın da hiçbir manâsı yok.

Osmanlı'nın çöküşü ile, Amerika'nın dünya sahnesine çıkışı aynı dönemlere rastlar. Almanlar, iki defa dünya hakimiyetine oynamış. İngilizler, 2. Dünya Savaşı'nda Almanya karşısında sığınaklar yapmak ve oralara sığınmak

mecburiyeti duymuşlar. Japonlar, 20. asrın başında Ruslar'ı yenince, herkesi yenebilecekleri gibi bir hisse kapılmış ve 2. Dünya Savaşı'nda Pearl Arthur'da sâkin duran Amerika donanmasına saldırmışlar. Japonlar, daha sonra bunun tarihî bir hata olduğunu anlamış ve Uyuyan aslanı uyardık" itirafında bulunmuşlardır. İşlenen bir takım şerleri ve zulümleri ön plana alırsanız, o zaman meseleye bu zâviyeden, "Allah, zâlimi zâlîme musallat eder, sonra da döner, o zâlimden intikam alır" sözü çerçevesinde de yaklaşabilirsiniz.

Dünyada ABD'nin bırakacağı boşluğu dolduracak, mutlak güzellik ve adalet-i mahza adına devir-teslime hazır bir durum var mı? Ülke olarak, dünyada bizim yerimiz neresi? Bütün bunları nazara almadan, ne söylenecek sözün, ne yapılacak bir işin müspet bir değeri olmaz."

Mukarrebûn ve Ebrâr

Bu, bir had bilmedir, fakat, "mukarrebûnla" diye dua etmekte de bir beis olmasa gerek. Madem bu kapı açıktır, öyleyse böyle de dua edilebilir. Bunun gibi, her gün farzdan sonra okuduğumuz duada da, "bizi aksa'l-ğâyâta ulaştır" ifadesi geçer. "Aksa'l-ğâyât", gayelerin en yükseği, en ötesi, kendinden öte gaye bulunmayan gaye demektir. Bu bakımdan, Üstad bir zaman "ahseni'l-ğâyât" demeyi tercih etmiş; biz de böyle bir tercihte bulunabiliriz. Diğer, bizden çok öte bir gayeyi talep olur.

Ehl-i Cennet'in bir kısmı, mukarrebûndur; yani Allah'a en yakın olanlar. Vâkıa Sûre-i celilesinde, Es-sâbikûne's-sâbikûn, ülâike'l-mukarrebûn; sülletün mine'l-evvelîn, ve kalîlün mine'l-âhirîn" (Sâbikûn olanlar, onlar Mukarreb olanlardır; onların çoğu öncekilerden, azı sonrakilerdendir) buyrulur. Bu mevzuda da iki görüş serdedilmiştir. Birinci görüşe göre, ilk dönem ümmetleri içinde mukarreb olanlar daha çoktu. Ama bu görüş, bana çok doğru görünmüyor. Çünkü Ümmet-i Muhammed en son gelmiştir, ama bütün ümmetlere şâhid olarak gelmiştir ve hepsinden daha faziletli, ayrıca, bir hadis-i şerifte ifade buyurulduğu gibi, sayıca da diğer ümmetlerden çok fazladır. İkinci görüşe göre ise, her yeni dirilişte sâbikûn, yani daha başta o dirilişe omuz vererek, öne geçenler bulunur. Bir de, bu kervana daha sonra katılan, fakat hizmet ve faziletleriyle öne geçenler olur. Bu her iki grup da sâbikûndur, ancak dirilişe ilk omuz vererek sâbikûn sınıfına girenler, sonra dâhil olanlardan her zaman daha fazladır. Ancak sâbikûndur ki, işte onlar mukarreb olanlardır. Arada "hâülâi" ism-i işaret var ki, "işte onlar" demektir. Bu işaret ismi böyle araya girdiğinde, işaret ettiği kişilerin şeref ve mertebelerinin yüksekliğini gösterir. Yani onlar, parmakla gösterilen kişilerdir.

Biz, dualarımızda daha çok, "Bizi ebrarla beraber vefat ettir" deriz. Kur'an-ı Kerim'de de böyle bir dua vardır, Üstad da dualarında bunu zikretmiştir. Bu, bir had bilmedir, fakat, "mukarrebûnla" diye dua etmekte de bir beis olmasa gerek. Madem bu kapı açıktır, öyleyse böyle de dua edilebilir. Bunun gibi, her gün farzdan sonra okuduğumuz duada da, "bizi aksa'l-ğâyâta ulaştır" ifadesi geçer. "Aksa'l-ğâyât", gayelerin en yükseği, en ötesi, kendinden öte gaye bulunmayan gaye demektir. Bu bakımdan, Üstad bir zaman "ahseni'l-ğâyât" demeyi tercih etmiş; biz de böyle bir tercihte bulunabiliriz. Diğer, bizden çok öte bir gayeyi talep olur."

Musibetlerin Sebebi ve Efendimiz'in Maruz Kaldığı Musibetler

Musibete maruz kalan Efendimiz (sav) de olsa, O'nun pak zevceleri Hz. Âişe (ra) da olsa, yine birer insan olarak terakkî etme mevkiindedirler. Efendimiz (sav), Risalet'in ağırlaşmasına, genişlemesine paralel olarak üzerine daha bir yük bindiğinden, mânen ve rûhen sürekli terakkisi söz konusudur.

Risalet'in sahasının genişlemesi ve hadiselerin gelişmesine paralel olarak bu terakki devam eder veya terakkiye paralel olarak hadiseler gelişir. Bir de, evet Efendimiz'de günahın izi yoktur; günah O'nun rüyalarına bile girmez. Ancak, bazen vazife ve sorumlulukları yerine getirmedeki tedbirlerinde en iyi yerine iyiyi tercih edebilir. Belânın en büyüğüne peygamberler, sonra da derecesine göre başkaları maruz kalır" hadisinde de ifade buyurulduğu gibi, makam ne kadar büyükse ve Allah'a kurbiyet ne ölçüde ise, gelen musibet ve belâlar da o ölçüde gelir. Meselâ biz, bir günah işleriz, makamımız çok büyük olmadığı için küçük bir musibete maruz kalırız; fakat enbiya, asfiya, hele Efendimiz (sav) gibi, en zirvedeki bir nebî, aklına deyip geçen, makamıyla te'lif edilemeyecek en küçük bir düşünce veya davranış karşılığında, vazife ve sorumluluğunu yerine getirmede en iyinin yerine daha iyiyi yapma gibi, yani şöyle yürürken hafif bir salınmada bile ikaz görür ve bir musibete maruz kalabilir. Bu da, meselenin diğer yanıdır.

Bir diğer husus, bazı meseleler vardır ki, "Melikin atıyelerini, ancak matıyyeleri çeker" sözünde de ifade edildiği gibi, onları kim kaldırıyorsa ona yüklenir. Cenab-ı Allah (cc), bu şekilde çok önemli bir teşride bulunur. Meselâ, İfk Hadisesinde belânın merkezi olarak Peygamber evi ve hedefi olarak da, Efendimiz başta olmak üzere, Hz. Âişe ve en yakın arkadaşı Hz. Ebu Bekir'le birlikte ailesi seçilmiştir. Bununla, Kur'an-ı Kerim'de, "Siz onu hakkınızda şer saymayın; belki o, hakkınızda hayırlıdır" şeklinde ifade buyurulduğu gibi, bütün ümmet adına çok önemli bir hayır kastedilmiştir. Fakat, bu hayrı devreye koymak, ümmete mal etmek ve kabûl ettirmek için çok önemli bir hadise olmalıdır. Önce, bu hadisyle münafıklar hakkında bir uyarıda daha bulunulmuş, onların fitne ve şerlerine bir defa daha dikkat çekilerek, belki de ümmet içinde açacakları çok daha büyük bir yara önlenmiştir. İkinci olarak, bu hadisenin neticesinde ümmetin Peygamber'le ve hanımlarıyla münasebetlerinin nasıl

olması gerektiği, zina ve eşlerin birbirine zina isnadı karşısında nasıl davranılacağı, ümmet içinde meydana gelebilecek bu türden hadiselerin nasıl karşılanmasının ve ümmet ferdlerinin böyle durumlarda birbirlerine nasıl davranmalarının icap ettiği gibi hususlarda çok önemli kaideler vaz' edilmiştir. Bu kaidelerin önemine ve onları uygulamada gösterilmesi gereken titizliğe binaen, öncesinde bu türden bir hâdisе olmuştur.

Ayrıca, arz olunduğu gibi, böyle bir hâdiseye bir başka ev tahammül edemeyebilirdi. Buna ancak Efendimiz (sav), Hz. Ebu Bekir ve zevceleri içinde de Hz. Âişe tahammül edebilirdi. Onların büyüklüğünü, Allah katındaki derecelerini ve tahammül kapasitelerini göstermek için de bu hâdisе ayrı bir fonksiyon görmüştür.

Hz. Âişe validemizin, diğer validelerimiz içinde ayrı bir yeri vardı. Gözünü açmış Efendimiz'i görmüş, hemen şuurunun açılıp, aklının ermeye başladığı ilk ergenlik çağında Efendimiz'in hane-i saadetlerine dâhil olmuş ve vahyin gelişlerine şahid olmuştu. Öyle ki, Efendimiz (sav), "Vahiy, zevcelerim içinde bana sadece bunun evinde iken geliyor" buyurmuştu. İleride hadis ve bilhassa fıkıh sahasında oynayacağı çok önemli bir rol, göreceği çok önemli bir fonksiyon vardı. Hikmet eli, onu böyle bir fonksiyonu edaya hazırlıyordu. Bundan ayrı olarak, yukarıda arz olunduğu gibi, Hz. Âişe validemizden de, onca büyüklüğüne rağmen, kametiyle telifi biraz zor – ancak bu kadar diyebiliyorum – bazı şeyler sadır olmuyor değildi. Meselâ, Tahrim Sûresi'nde ifade buyurulduğu gibi, bir defasında Hz. Hafsa vâlidemizle birlikte Efendimiz'i üzmüşlerdi. Bu türden, aslında küçük, fakat Hâne-i Saâdet'in bu en mümtaz ferdleri için büyük sürçmeler de, böylesi tecziyelere sebep olabilirdi. Ama, onlar öyle büyüktü ki, başlarına gelen belâlar, ümmet için büyüklükleri nisbetinde çok önemli hayırlara vesile oluyordu.

Belâlar, insanı pişirir, olgunlaştırır; müsbet ibadetlerle ulaşılamayacak noktalara ulaştırır. Önemli olan, onlar geldiğinde, bilhassa ilk şok anlarında, ne kadar ağır olursa olsun sabr-ı cemil göstermektir. Bakmaz mısınız, İki Cihan'ın Efendisi'ne! Taif hadisesi ne ciğersûz bir hadisedir! Dönüşünde konakladığı bağda ellerini açar ve yalvarır: "Yâ Erhamerrahimîn! Ey ezilmişlerin Rabbi ve benim Rabbim! Beni kime bırakıyorsun? Şu, bana şüpheyile bakan ve yüz ekşiten yabancıya mı, yoksa bana eziyetine müsaade buyurduğun düşmana mı? Ama, eğer gadabın bana karşı değilse, bunların hiç ehemmiyeti yok; bununla birlikte, lûtf ve rahmetin elbette benim için daha sevimlidir!" Her gelen belâyı böyle karşılamak lâzım. Mevlânâ, belâlar için bir teşbihte bulunur ve der ki: "Belâ,

zerine yırtık-pırtık elbiseler giymiş, bu dış görünüşü itibariyle sevimsiz, fakat o elbiselerin içinde en güzel bir endamı taşıyan dünya güzeli gibidir. Onun o sevimsiz dış yüzüne, yırtık-pırtık elbiselerine bakarak aldanma. O elbiselerin altını gr ve o cihan güzeliyle beraber ol!" İnsanların günaha kapalı olduğu o dönemde bu türden teşbihler, sâfî zihinleri idlâl edecek karakterde görülmediğinden mahzursuz addedilmiştir. Fakat, Mevlânâ'nın bu sözü, belâyı tavsifte de çok yerindedir. O bakımdan, belâları belki gülerek karşılamalı, stad'ın hastalık mevzuunda söylediği gibi, belâlar geldiği zaman insan, şükür içinde sabretmeyi bilmelidir."

Müslümanlığın Japonya'da Şansı

Japonya'yı nasıl buluyorsunuz? Müslümanlığın Japonya'da şansını nasıl görüyorsunuz?

Japonya, tıpkı karınca toplumu gibi bir iş ve çalışma toplumu. İş, eğlenme, evle meşguliyet, kamp hayatı, seyahat.. evet, işte bunca meşguliyet içinde bir yol bulup İslâm'ı anlatmak zor olsa gerek. Zira, müslüman olmak da bazı mükellefiyetler getiriyor. Buna göre müslüman Japonlar, hayat standardında az bir değişiklik yapabilir; mesela günde 5 vakit namaz var ve bu bir zaman ister. Ancak İslâm'ı, onun ruhundaki kolaylık ve yaşanabilirliği öne çıkararak sunabilirsek ve yine İslâm'ın iş ahlâkını, ilim ahlâkını iyi anlatabilir ve iyi temsil edebilirsek, belli ölçüde de olsa bir muvaffakiyet elde edilebilir.

Ne var ki, bütün mesele dönüp-dolaşıp gelip temsile ve örnek müslüman olmaya dayanacaktır. Müsamahası, iç enginliği, insanlara bakışı, davranışları ve samimiyetiyle iyi örnek bir müslüman olmaya...

Nefse Prim Vermeme, Onun Boynunu Kırma

Hataya düşmemek, nefse prim vermemek, Şeytan'ın sağdan gelmesi karşısında mağlûp olmamak için İslâmî kıstasları bilmek çok önemlidir. Bunlar, herkese göre değişen meseleler değildir; Kur'an ve Sünnet'in hükümleridir. Bunlar dışında kalan hususlarda, nefse prim vermemeye, onun boynunu kırma adına ne gerekiyorsa yapılabilir.

Meselâ, nafîle ibadette bulunma; evvâbin kılma, teheccüd kılma, Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutma.. nefse zor gele gele bunlar eda edilmelidir. Yine meselâ, bir yerde dînî, millî bir mesele anlatılacak. İçinizden ben anlatayım" duygusu geçiyorsa, hemen bırakıp başkasına anlattırma.. orada bu meseleyi daha iyi anlatıp, ruhlara daha iyi girecek biri varsa, yine onu tercih etme.. aynı şekilde, konuşurken, nefsin "ne güzel konuşuyorsun!" diye fısıldadığı anda, hemen bir kenara çekilme; çok güzel bir mektup, belîğ bir yazı veya şiir yazdınız, içinizden beğenme geldi, hemen onu yırtıp atma; başkalarının hidayetine vesile olan bir hizmet veriyor, konuşmalar yapıyorsunuz, ama içinize "ucub" geldi, baktınız, çalımlarınıza takılıp gidiyorsunuz, muvakkaten de olsa o hizmete ara verme... İşte, Kur'an ve Sünnet'in, ruhsat sınıfına da girse, bir hükmüne kimsenin müdahale hakkı olmamasına mukabil, nefsi terbiye adına bunlar yapılabilir ve yapılmalıdır."

Nefsi Terbiye İle Nefsin Hakkını Verme Arasındaki Denge

Nefsi terbiye, aynı zamanda hakkını da vermek için elimizdeki ölçü ne olmalıdır?

Nefse hiç açık kapı bırakılmamalı; o, daima baskı altında tutulmalı. Zaten hayatımızı sürdürmek için yiyip içiyoruz; o, bunların hepsinden faydalaniyor. Fakat o, kendi haline bırakıldığı takdirde bunlara kanaat etmez; daha fazlasını, daha fazlasını ister. Onun her istediğini yerine getiren insan da, onun altında kalır ezilir. Nefsin gıdalanması için, ona ne ölçüde bir saha tanınacağı Din'de bellidir. Ona bunun ötesinde bir saha tanımak, onun altında kalıp ezilmeye yol açar.

Nefsin ruh gibi, kendine has bir mevcûdiyeti vardır. İmam-ı Birgivi'nin Tarikat-ı Muhammediye adlı eserine Berika adlı şerh yazmış olan İmam-ı Hadimî, ya kendi veya başkasının başından geçen misalî bir mahkeme hadisesini anlatır. Her kimse onu, hakkında şikâyet var" diye mahkemeye çıkarırlar. Mahkemeye vardığında, köşede büzülmüş tanımadığı biri durmaktadır. Şikâyetçi olan bu kişi, "Bu zat, benim hakkımı vermiyor; yemiyor, içmiyor, yatmıyor" diye şikâyetlerini sıralamaya başlayınca, maznun, onun nefsi olduğunu anlar. Sonra da kendini şöyle müdafaa eder: "Budur beni sürekli olarak Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışan; budur beni günahlara çağıran; budur benim helâkimi hazırlayan..." Neticede mahkemeyi kazanır.

Nefis şikâyet eder; kim bilir, Allah yolunda hizmet edenlerden, az yiyip az uyuyanlardan, meselâ, Ramazan'ın dışında Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutanlardan ne şikâyetler etmektedir! Fakat, onun şikâyete hakkı yoktur; onun şikâyetlerine hiç mi hiç kulak vermemek lâzımdır."

Neyin Nasıl Yapılacağını Bilebilme

Allah yolunda hizmet ediyoruz diyoruz. Fakat neyi tam olarak yapmamız gerekiyor, neyi tam olarak yapmamamız gerekiyor, acaba bunu her zaman bilebiliyor muyuz veya nasıl bilebiliriz?

Bu hususta çok şey söylendi, yazıldı, konuşuldu. Fakat önemli olan, acaba gerçekten hizmet ediyor muyuz? Hizmetimizde maksadımız sadece Allah'ın rızası mıdır, yoksa niyetimize başka şeyler de karışıyor mu? Ne ölçüde hizmet ediyoruz; hizmete ne kadar, dünya işlerimize, kendimize, ailemize ne kadar zaman ayırıyoruz? Bütün bu hususlarda en önemli mesele, kendimizi hizmete adanma ve hizmette de, hiçbir dünyevî karşılık beklemeden, Allah'ın rızasına talip olmasıdır.

Peygamberimizi Değerlendirme

Bir eserde, "Peygamberimizin şahsının, peygamberliğine en büyük delil olduğu" zikrediliyor; aynı zamanda, O'na Siyer'de anlatıldığı şekilde şahsı açısından değil de, kendisinden çıkan ve etraf-ı âlemi kuşatan İslâm ağacı, İslâm medeniyeti nokta-i nazarından bakılması gerektiği söyleniyor. Ne dersiniz?

O'nun şahsı da çok parlaktır. O, peygamberlik için gerekli bütün sıfatları bihakkın ve en kâmil manâda hâizdir: İmanı, Allah'a itimad ve tevekkülü, kendi misyonuna inancı, insanların nihayette inanacaklarına emniyeti, her bakımdan emin olması, âdeta tebliğ sevdalısı olup, her fırsatı tebliğ adına değerlendirmesi, ümidi, fetâneti ve şekli şemaliyle, en zirvede ve en mükemmeldir. Buna rağmen, bazılarının gözünü, yumurta değil de, kabuğunu kırıp ondan çıkmış tavus kuşu kamaştırır. Bazıları da, Siyer'de gördüklerini tam kavrayamaz ve ihâta edemezler. Bu bakımdan, O'nun âleme neşrettiği nur ve bu nurun ışık saçtığı dünya, kurduğu medeniyet, o zat hakkında Siyer'de verilen malûmat karşısında, yumurtaya mukabil tavus gibidir. Öyle ise, O'nu tam tanımak için daha çok tavusa bakmak lâzım.

Problem Çıkarılan Değil, Çözen İnsan Olma ve Sahâbe

Her insan, işine ölesiye sahip çıkmalı. Allah'ım, eğer Sen'in yolunda ve rızan istikametinde yapacağım bir iş varsa, beni yaşat; yoksa yaşamamın manâsı yok; beni alabilirsin" demeli. Kimse, kimsenin kusurlarını görmemeli, görse de örtmeli ve herkesi kucaklamalıdır.

Efendimiz (sav), problemleri çok rahat çözüyorlar; daha doğrusu, onları hiçbir zaman kördüğüm haline getirmiyorlardı. Huneyn Savaşı'ndan sonra çıkan problemi nasıl kolayca ve bir daha iz bırakmayacak şekilde çözmüşlerse; Mustalik Oğulları gazâsı dönüşünde baş gösteren problemi de, aynı şekilde hemen kaynağında boğmuşlardı.

İfk hâdisesindeki tavırları da başlı başına bir fetânet örneğidir: Pek çok kimsenin aldatılıp fitneye sürükleneceği böyle bir hadisede, yara almadan işin içinden sıyrılmak ve bütün nifak cephesinin planlarını boşa çıkarmak, gerçekten emsâli gösterilemeyen bir firâset örneğidir.

İfk hâdisesinde münafıkların yaydığı dedikodulara, Bedir ehlinden olduğu ve Hz. Ebû Bekir efendimizin yardımlarına mazhar bulunduğu halde, Hz. Mıstah b. Usâse de karışmıştı. Hâdisenin sadece bir iftiradan ibaret bulunduğu âyetle de tescil olunca, Hz. Ebu Bekir efendimiz, Hz. Mıstah'a yaptığı yardımı kesti. Hemen nâzil olan âyet, "Sizden fazl sahibi olanlar, yardımı kesmesin" diye ikazda bulununca, Hz. Ebu Bekir, hiçbir şey olmamış gibi yardımına devam etti. Leyl sûresinin son âyetleri onun hakkında geldiği rivayet edilir. O, sadece ve sadece "Yüce Rabbini hoşnut etmek isteyendi." Bu sûreden sonraki Duhâ sûresi, Efendimiz hakkındadır. İkisi arasındaki iktiran burada da dikkati çekmektedir. "Sıdkla gelen ve O'nu tasdik eden" âyetindeki, "sıdkla gelen," Efendimiz (sav), "O'nu tasdik eden" de Hz. Ebû Bekir'dir. Efendimiz, bir rüyasına dayanarak, onun halifeliği için "zayıf" tabirini kullanmışsa da, bu zayıflık, Hz. Ebu Bekir'in şahsı ve idareciliği için değildir. Hilâfeti yüklendiğinde, irtidad hadiseleriyle toplumdaki sarsıntılardan ötürüdür. O, bütün bunları önledikten sonra, Hz. Ömer zamanında yerli yerine oturacak olan sistemin temellerini atmıştı ki, Hz. Ömer, onun attığı bu temeller üzerinde yürüdü.

Aslında, Sahâbe'nin her biri bir kibrit-i ahmer gibidir. Halid, iki devlete karşı mücadele verir ve galip gelir. Ama, bir nefer olarak vefat eder. Said b. Zeyd, onun için, "Övülen biri olarak yaşadı ve İslâm'ın bir yitiği olarak gitti" der. Hz.

Ebû Ubeyde ibn Cerrah'ın bir komutan olduğu bilinmezdi. Hz. Omer, onu öne çıkarmış ve Yermuk'ta Hz. Halid'in yerine kumandan tayin etmişti ve Yermuk, Hz. Halid'le başlamış, Hz. Ebû Ubeyde ile tamamlanmıştı. Sa'd ibn Ebî Vakkas'ın iyi ok attığı bilinirdi de, komutanlığı yine bilinmezdi. Hz. Ömer, onu da keşfetmiş ve İran'la savaşan orduların başına getirmişti. Hz. Sa'd, burada nasıl bir kumandan olduğunu ortaya koyarak, tarihe "İran fâtihi" olarak geçti.

Çocuklara Sahâbe gibi olma duygusunu ta baştan aşılama lâzım. Onlar: "Ben Hâlid gibi olacağım; Sa'd gibi olacağım; Hubeyb gibi olacağım..." duygu ve kararlılığı içinde yetişmeli; yetiştirilmeli."

Riya, Riyayı Tanıma ve Ondan Kurtulma

Başlangıçta herkesin riyaya düşebileceği, kulluk kapısından riya ile girileceği söylenir. Fakat kulluk, riya ile devam etmez; kul, ihlas yolunda mesafe kat' ettikçe riyayı bırakır ve tam ihlâsa erdiğinde, artık onda riyanın eseri kalmaz.

Başlangıçta herkesin riyaya düşebileceği, kulluk kapısından riya ile girileceği söylenir. Fakat kulluk, riya ile devam etmez; kul, ihlas yolunda mesafe kat' ettikçe riyayı bırakır ve tam ihlâsa erdiğinde, artık onda riyanın eseri kalmaz.

Bir diğer zâviyeden, riyayı tanımadan, riyanın ne demek olduğunu anlamadan insanın içine ihlâsı elde etme cehdi doğmaz. Riya yapıyor da hiç farkında değilse, o zaman ihlâsa hiç ulaşamaz. Halbuki, riya ile ilgili yazılan ve söylenenlere baktığımızda, çoğu davranışlarımıza riyanın nasıl da sindiğini, ama biz farkına varamadığımızı anlarız. İnsan, ihlâsa ulaşmak için uğraşırken riyayı tanır. Nasıl nefsin bilinmesi Allah marifetine ve Allah'ı tanımaya açılan bir kapıdır; Sokrates'in kendini tanı" tenbihi, ehl-i tasavvufun, "Men arefe nefsehu fe-kad arafe Rabbehû (Nefsini bilen, Rabbini bilir)" şeklinde hadis diye rivayet ettikleri söz bu gerçeği ifade etmektedir; bunun gibi, insan da, ihlâsı yakalamaya çalışırken riyayı tanır, o kapıdan girer ve adım adım, kademe kademe ihlâsa ulaşır. İnsan, yaptığı şeyleri belki de başta sun'i olarak yapar; manâsını, muhtevasını ve derinliğini kavramadan, sırf emrin gereği olduğu için yapar. Hattâ bu hususta emr-i Nebevî bile vardır. Meselâ, Efendimiz (sav), "Kur'an okurken ağlayın; ağlayamazsanız, kendinizi ağlamaya zorlayın." buyurmaktadır. Çünkü bu ağlama, zamanla tabiat haline gelir ve artık o kimse, duyulup duygulanılması gerekli hususlar karşısında artık hissiz, duygusuz, alâkasız kalamaz. Demek oluyor ki, başlangıçta riya diye yorumlayabileceğimiz bazı tavırlar tabîî görülebilir, görülmelidir de. Fakat insan, bilâhare, ister Cenab-ı Hakk'ın (cc) Zât, sıfât ve esmâsı adına belli bir ma'rifet ufkuna ulaştığından olsun, isterse başka sebep ve mülâhazalarla olsun, artık kendini kontrol altına alır ve kapıda vize ibrazında bulunma sayılabilecek davranışları bütün bütün bırakır ve halisane tavırlara girer; girer ve artık o, bir ihlâs yolcusudur; hep arar, bulduğunu az görür yine arar; daha daha arar.. bu şekilde hayatının sonuna kadar belki 50 ihlâs mertebesinde geçer ama, yine de "ihlâs" der, kıvranır. Zaman olur, o hale gelir ki, artık onun bütün duası ihlâstır; "Allah'ım, ne olur ihlâs" der; "ihlâs" der yatar, "ihlâs" der kalkar.. öyle ki, daha başka çok önemli şeyler ister; ama arada yine ihlâs demezse, döner, yine "ihlâs" der. Nasıl

gökkuşağının altından geçeyim diye yürüdükçe, koştukça o sizden uzaklaşır, aynen onun gibi, ihlâslı kulluk da işte böyle vasfına erilmez bir sevdadır, insanı arkasından koşturur durur. Allah, bizi bu koşudan geri bırakmasın.

Riyanın pek çok çeşidi olduğu gibi, riyaya sebep olan faktörler de çoktur: gurur gibi, kendini beğenme gibi, kibir gibi hususlar bunlardandır. İnsan vardır, kibirinden dolayı mürâîdir; insan vardır, kendini iç beğenmeye kaptırmış, kendi düşüncelerinin, kendi büyüklük psikozlarının altında ezilmiştir; bu sebeple de riyaya düşmüştür. Bazısı kalemiyle, bazısı düşüncesiyle, bazısı çok kitap karıştırmasıyla, bazısı bibliyografyadan haberdar olmasıyla, bazısı çok kişi tanımakla.. herkes, bir sebeple riyaya girebilir. Tehlikenin büyüklüğü ise, şahıstan şahısa değişir. Bir insanda çok ciddî mal hırsı, kazanma hırsı vardır; onunla ve sebep olduğu riyakârlıkla tehlikeye düşer. Bazılarında ise, böyle bir hırs yoktur; bunlar, "dünya nedir ki!" derler; ancak bakarsınız böylelerinde karşı cinse karşı bir za'f vardır. Kimisi korkaktır; o da korktuğunu göstermemek için riya yapar.. ve karanlıkta türkü söyler.

Riyanı fark etmede bazı emarelerden söz edilebilir. Meselâ, bir insan vardır: diliyle, irfanıyla, konuşmasıyla, tavrıyla mütevazî görünür, fakat kendinden dün olan kimselerin yanında, bir de bakarsınız, hemen çalımaya geçer. Demek ki o, gerçekten mütevazî değildir; kendinden yüksek birinin yanında yerlere kadar eğilmektedir. İşte bu da, ayrı bir firavunluktur. İhlâsın emaresi ise, müteğallibenin, zorbanın karşısında izzetli olmak, tabiri caizse, mağrur olmak; müminlere karşı da yüzü yerde bulunmak ve tevazu kanatlarını yerlere kadar indirmektir. İhlâs, süklüm-püklüm durmak demek değildir; ihlâs, kalbin Allah ile irtibatıdır; bu da, kendini ancak gayb hali ile şehadet hali arasındaki muvafakatla gösterir. Gece, hattâ yatakta bile ne ölçüde Allah ile birlikte iseniz; yatakta iken bile aklınıza geldiğinde ayaklarınızı toplayabiliyorsanız; yani gündüzünüz ve geceniz aynı ise, ihlâslı sayılabilirsiniz.

Evet, insan, kendi içinde sürekli bir mücadele yaşamalıdır ki, canlı kalabilsin. Bu mücadele bittiği anda insan da bitmiştir. Şayet içinizde, nefsinizle şu veya bu şekilde olan mücadeleniz devam ediyorsa, bu, bir hayat emaresidir. Evet, tıpkı vücudun, hastalık yapan bakteri veya virüslere karşı hararetinin yükselmesi gibi bir şeydir bu. Hararet varsa, vücutta hareket ve dolayısıyla hayat var demektir.

Günümüzde riya çok yaygın ve zannediyorum, dünya yaratıldığı günden bu yana, çağımızda görüldüğü ölçüde mürâîlik olmamıştır. Çünkü, günümüzde riyaya sevk eden faktörler pek çok: ödüller, plaketler, alkışlar, övgüler, yarışlar,

maratonlar.. millî gururlar, şahsî gururlar, cemaat gururları... O kadar ki, Allah'ı hiç hesaba katan yok gibi; her muvaffakiyet insana veriliyor ve insan, kendine ait olmayan bir sürü "mağsup (gasbedilmiş)" zaferle gurur duyuyor. İyi yazma, iyi konuşma, iyi söyleme, iyi anlatma... Aslında, her riyakâr fiil, her riyakâr söz bir yalandır. Hele bazı meslekler, bazı kesimler var ki, bunların her biri mücessem birer riya, mücessem birer yalan sayılabilir. İlâhî ihsanlar bile şahsî kabiliyetlerin bir buudu, bir uzantısı, bir lâzımı gibi takdim ediliyor. Allah, ihsan yağdırıyor; onlar ise, Allah'ın ihsanlarını Allah'a ulaşma adına kullanacaklarına, onları Allah ile aralarında perde yapıyorlar. Bir başka sahada, ikramlar, kerametler, keşifler, intak-ı bilhaklar, hiss-i kablel-vukular.. daha neler neler.. bunların hepsi Allah'tan. Fakat gel gör ki, nankör ve bencil insan, bütün bunları Allah'ı unutmaya vesile yapıyor. Oysa insan, en küçük bir nimette bile, başı dönmüş Mevlevî gibi cezbeye kapılıp dönmeli, "Allah'ım Sen'den, Allah'ım Sen'den" demelidir."

Salih Amel

Salih amel denilince, mutlaka dînî kaidelere uygun amelleri mi anlamak lâzım, yoksa tekvînî şeriata uygun ameller de salih amel kapsamına girer mi?

Salih kelimesinin kendinden türediği fiil, hem sa-lü-ha/yas-lü-hu" şeklinde telâffuz edildiği gibi, "sa-la-ha/yas-lü-hu" şeklinde de telâffuz edilir; yani o, sülâsîlerin (üç harfli fiiller) hem birinci, hem üçüncü bâbından gelir. Fesadın, yani bozgunculuğun zıddıdır. Yapılan her işin sağlam, yerinde ve ıslah gayesiyle yapılması demektir. Bu da, hem dînin kaidelerine, hem de Şeriat-ı tekvîniyeye, yani Allah'ın kâinat ve hayat için koymuş olduğu kanunlara uygun davranmakla mümkün olur. "

Sebeplere Riayet ve İlâhî İrade'ye Muhalefetten Kaçınma

Allah'ın Meşietine vabeste hususlarda sabırsızlık göstermemek lâzım. İrade, insanın en önemli yanı, onu insan yapan gerçek husûsiyetidir ama, onun için bazen de bir dezavantaj olur. İrademizi Allah'ın iradesine teslim etsek, O'nun kâinat için, hayat için koyduğu kuralları çok iyi bilip, onlara hakkıyla riayet etsek, karışıp karıştırmamak, her şey çok daha iyi yürür.

Eko sistem, insan eli değmeden nasıl aslî dengesi içinde yürüyor ve insanın yersiz müdahaleleriyle bozuluyorsa, içtimaî sistem de aynen öyle yürür. Helâl yolda kullanıldığında tenâsül adına hayırlı bir fonksiyon yüklenen şehvet, suiistimal edildiğinde nasıl insanı insanlıktan çıkarıyor ve en büyük günahlara meşcerelik yapıyorsa, bunun gibi, irade de, yerinde kullanılmadığı, yanlış yerde kullanıldığı, İlâhî İrade'ye muhalefet ettiği zaman, insanın başına belâlar açar.

İrade ve sebepler, Allah'ın fiillerimizi yaratmasında, çok küçük ve çok ince de olsa, bir esastır. Bunu yerli yerine kullandığımızda, İlâhî İrade'ye, Allah'ın rızasına râm olduğumuzda, O bize farkında olmadığımız öyle kapılar açar ki, biraz tefahhus ve tecessüs içinde olur, hayatımızı duyarak yaşarsak, bunun farkına varırız. Çokları insanın ledünniyatıyla meşgul olmuş, onun iç dünyasını araştırmıştır. Fakat biri var ki, bu sahaya çok daha iyi girmiş, çok derinlere inmiş. İnsanın diğer duyularına ilâveten, keşfettiği sâika ve şâika adlı iki histen daha bahsetmektedir. Ortada hiç sebep yokken içinizden bir şey yapmaya sevk duyar, bir yola, bir yöne sevk edildiğinizi hissedersiniz. İşte bu, O'na teslimiyetinize O'nun bir ihsanıdır. Size öyle ihsanlarda bulunur, sizi öyle işlere sevk eder ki, yaptıklarınızı yapmaya dâhîler muvaffak olamaz. Fakat burada bir diğer önemli şart daha var ki, her yaptığınızı Allah'ın ahkâmına uygunluk içinde yapacak, en doğru bildiğiniz kararlarınızı ve uygulamalarınızı bile günde birkaç defa test edecek, bu konuda büyükler ne demiş, vicdanınız ne diyor, onları dinleyecek ve talebinizde ciddî olacaksınız. O zaman, men talebe ve cedde, vecede - Talep edip, talebinin gereğini ciddiyetle yerine getiren, talep ettiğine ulaşır " sırrınca, ummadığınız, düşünemediğiniz ufuk ve hedeflere sevk edildiğinizi görürsünüz."

Selçukluların İlk Döneminde Düşünce Hayatı ve Bazı Tarikatlar

Bilhassa Selçuklular'ın ilk döneminde düşünce hayatının çok karışık ve özellikle sapık tarikatlarda büyük bir yayılma olduğu görülüyor?

İslâm dininin ilk yayıldığı bölge, ilk çağlardan beri her türlü inanç ve düşünceye zemin teşkil etmiş bir bölgedir. Bir yanda Yahudilik ve Hıristiyanlık bölgede yaygın; öte yanda, Zerdüştlük gibi, Manihaizm, Mitraizm gibi eski dinler var. Harran, bir zaman Sabîlîğin merkezi; daha sonra Neo-Platonizm ve Gnostisizm gibi batınî akımlara da kucak açmış. Mısır'da Neo-Platonizm'den başka Hermetizm var. Bütün bunların yanı sıra, İslâm'ı içten ve dıştan çökertmek için, hem bölgede hakim siyasî güçler, hem de rakip dinler, inanç sistemleri baştan beri hiç boş durmamış. Abdullah bin Sebe' -böyle bir şahıs yaşamış mıdır yaşamamış mıdır ayrı konu ama- bir gerçek var ki, İbn Sebe' tipi şahıslar hiçbir zaman eksik olmamışlardır. Haricîler'i öyle iddia edildiği gibi, Necidli bedevîlere münhasır görmek yanlış olur. Hz. Ali döneminde Sıffin'de birden ortaya çıkmaları ve hemen bir grup teşkil etmeleri de gösteriyor ki, böyle bir fırkayı oluşturacak bir hareket baştan beri varmış. Ehl-i Sünnet ulemâsının gayretleri her zaman şâyân-ı şükrandır. Onlar bütün bu gâile ve tehlikeli inanç akımlarının içinde İslâm'ı hakkıyla müdafaa etmiş ve onun ana düsturlarını çok güzel ortaya koymuşlardır.

Selçuklular dönemi itibariyle Nizamü'l-Mülk'ün de bu husustaki çalışma ve gayretleri takdire şâyândır. O, Nizamiye'yi kurmuş. O dönemde Nizamiye'de hoca olmak çok zordu. Bunun için çok iyi bir fıkıh metodolojisi, tefsir, hadis, kelâm, felsefe, mantık bilmek gerekiyordu. Nizamü'l-Mülk bu işin başına önce Gazalî'nin hocası Ebu'l-Maâlî'yi, daha sonra da Gazalî'yi getirmiş. Bu dönemde en büyük problem Hasan Sabbah problemidir. Hasan Sabbah'ın çok karizmatik bir şahsiyeti olduğu, felsefeyi, hermetik ve gnostik düşünceleri çok iyi bildiği anlaşıyor. O, müridlerini bir şekilde efsunluyor, onlara haşhaş (afyon) veriyor, yalancı bir cennet gösteriyor; sonra da müridleri ne savaşa girip ölmekten, ne de bağırllarına bir hançer saplayıp, kendilerini öldürmekten çekiniyorlardı. Zamanla, Hasan Sabbah'ın düşünceleri, Mısır'da Fatımîler adıyla devlet oluyor, oradan da Kuzey Afrika'ya yayılıyordu. Bugün ise o cereyanın uzantıları, Nusayrîlik'le ve bilhassa İsmailîlik'le devam ediyor.

Bu iş, bundan sonra da devam edecektir ve siz, şimdiki dönemi arayacaksınız. Bu itibarla da bize, hiçbir beklentiye girmeden hizmet etmek düşüyor. Burada ise burada, daha başka bir yerde ise orada; dünyevî hiçbir beklentiye girmeden hizmet etmek... Ders okuyan arkadaşlara her zaman, Dünyaya dağılın. Burs, maaş beklemeyin. Taş kırın, temizlikçi, bulaşıkçı olun, geçiminizi çıkarın ve dininize, milletinize hizmet edin" diyorum. Kabiliyetiniz varsa yazı yazın, kitap telif edin; hatta çöpçülük yapın, fakat yaptıklarınız karşılığında hiçbir maddî beklentiye girmeyin. Yoksa ileride bugünleri arayacaksınız. Zira ileride çok farklı cereyanlar zuhur edecek. Bu cereyanlara karşı, evet dünkü, bugünkü ve gelecekte doğacak bu cereyanlar karşısında İslâm'ın prensiplerini yeniden tesbit edip, yeniden ifadelendirmek icab edecek. Hem Zahirîliğe, hem de katı akılcılığa karşı İslâm'ın rûhî hayatını ortaya koymak ve anlatmak gerekecek. Ben inanıyorum ki, ileride rûhî sahada eskinin A. Geylânîleri, Şâh-ı Nakşibendleri, Muhyiddin-i Arabîleri yeniden yetişecek ve geçmişte olduğu gibi, bu sahada yanlıslara, dalâlet yollarına düşmemek için, İslâm'ın rûhî hayatının da her yönüyle anlatılmasına ihtiyaç duyulacak ve yine inanıyorum ki, bugünkü nesiller tam anlamasa da, çeyrek asır sonra gelecek nesiller Kalbin Zümrüt Tepeleri'ni çok daha iyi anlayacak ve yaşayacaklardır.

Bütün bu değişik sahalardaki yazdıklarımızda esas aldığımız ve Kur'an düsturlarının bir defa daha tesbit ve takdimi adına yazılan 'sözler' ve 'mektuplar' çok önemli hizmet göreceklerdir. Bu konuda kaynağımız ve istinat noktamız bunlardır. Allah bana ömür verse ve 60 sene daha yazsam, yine beslendiğim ve ölçü kabul ettiğim kurallar, Kitap ve Sünnet menşe'li bu kaynaklar olacaktır. Çünkü orada verilmesi gerekli her şey, bazen icmalî bazen tafsilî olarak komprimeler halinde verilmiştir. Ömer Neseî'nin Akaidine şerh yazmış bir Hayalî vardır. Bu zat için,

"Hayalî'nin hayaline hayal bulmaz muhayyiller
Riyazeti bin yıl olsa, hayal eyler hayâliler."

beyti söylenmiştir. Bunun gibi, hayallerimiz ne kadar geniş ve derin olursa olsun, Kur'an'ın envarı, hepsini dolduracak kapasitededir. Önemli olan, onları çok iyi bilmek ve özümsemektir."

Sırat-ı Müstakîm Üzere Kalabilme

Sırat-ı Müstakîm üzere kalabilmek için devamlı Allah'a sığınmak ve hep dua etmek lâzım. Kalbler, O'nun elindedir.

Sırat-ı Müstakîm üzere kalabilmek için devamlı Allah'a sığınmak ve hep dua etmek lâzım. Kalbler, O'nun elindedir. Kalbe kalb denmesinin bir sebebi de, onun sürekli dönüp durması, bir halden başka bir hale kalbolmasıdır. Hiç birimiz, garantide değiliz. Bugün burada oturan bir arkadaş, başına gelenleri, ailesinin, çocuklarının durumunu anlattı. Allah, ağır imtihan ediyor. Bizi, öyle imtihanlardan muhafaza buyursun.

Geçmiş hayatımıza dönüp baktığımızda, Allah'ın bizi çok tehlikelerden koruduğunu görürüz. Çok mehâlike yaklaşp da tam düşeceğimiz anda Allah tutmuş ve kurtarmıştır. Bu itibarla, Allah'a çok sığınmak ve çok güvenmek lâzımdır.

Sürekli Murakabe ve Muhasebe

İnsan, yaptıklarını sürekli düşünerek, murakabe ve muhasebede bulunarak yapmaz, terk ettiklerini, aynı şekilde düşünerek terk etmezse, her zaman için yanılabilir. O bakımdan, en iyi, belki en kabule şayan gördüğümüz amellerimizde dahi bir bit yeniği olabileceğini nazara almalıyız.

Kimsenin olmadığı, sizi de görmediği bir yerde tek başınıza yaşıyor, her gece kalkıp 100 rekat namaz kılıyor, başınız secdede, Rabbin huzurunda gözyaşı döküyorsunuz; evet bunda bile bir bit yeniği olabilir. Belki de, içinizde, bu yaptığım, geç de olsa bir gün duyulur" mülâhazası; şimdi ben yapayım da, bir gün bundan haberdar olup, bahsedenler çıkar düşüncesi olabilir. Eğer bu derece bir murakabe yoksa, insan her zaman için yanılabilir. Evet, en yanılmayacağınızı zannettiğiniz yerde bile yanılabilirsiniz. Kulluk, bir manâda sürekli iç münakaşa, insanın kendisiyle, nefsiyle olan kavgasıyla gerçek derinliğini bulur. Ubûdiyet, ubûdet, üzerinden sürekli geçilen işlek bir yolu ağır paletlerle bastırma ve düzeltme, sonra gelip yeniden bastırma ve düzeltme, sonra yeniden, sonra yeniden.. hiç durmamacasına bastırma ve düzeltme demektir. Ama herkes bunu kendi nefsi adına yapmalıdır; başkaları hakkında aynı şekilde düşünülür, onların ibadetlerinde nefsin payı olabileceği gibi bir sû-i zanna gidilirse, Allah korusun, bu da öldürücü bir zehir ve korkunç bir yanılma demektir. İhtimal başkaları, sizin yakalamaya, avlamaya çalıştığınızı çoktan yakalayıp, avlamışlardır da, sizin haberiniz yoktur."

Şahitlikte Erkek ve Kadın

Bir yerde, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulması kuralının, sadece ticarî münasebetlerle ilgili olduğunu yazıyor. Bu, gerçekten böyle mi, yoksa her hususta bir erkek yerine mutlaka iki kadın mı aranır?

Bu meseleye kadının ve erkeğin yeri veya değeri nokta-i nazarından değil de, bizzat şâhidlik nokta-i nazarından yaklaşmak lâzım. İş ve ticaret hayatı, hususiyle o dönemde, kadından daha çok erkeğin meşguliyet ve ihtisas sahasıydı. Bu sahayı o, kadından daha iyi bilirdi. Buna karşılık, meselâ, kadın da ev hayatını erkekten daha iyi bilir. Ne, erkeğin ev dışında daha aktif ve daha geniş çalışma sahasının olması, kadına nazaran ona fazladan bir değer kazandırır, ne de kadının ev işlerini erkekten daha iyi bilmesi, ona erkeğin altında bir derece verilmesine vesile sayılır. Hattâ, evde çocukla meşgul olma ve nesillerin ilk terbiyesi, belki insan hayatındaki bütün işlerden daha önemli ve daha kudsîdir. Çünkü bir insan, kendisini hayat boyu tesiri altında tutacak imtisasları, huyları, karakter hususiyetlerini 7, hattâ 5 yaşına kadar kazanır. Bu hususu hiç nazara almayanlar, kadının evdeki vazifesini âdeta küçümsüyor ve ona dışarıda iş bulmakla değer verdiklerini zannediyorlar.

Her ne ise, hayattaki fitrî veya tabîî işbölümü, cinslerin yaratılıştan sahip bulundukları fizyonomi, psikoloji ve karakterlerinin gereğidir. İster iş veya ticaret hayatı olsun, isterse başka bir mesele olsun, bir yerde erkek daha aktif ise, orada onun şâhidliğinin ön planda olması normaldir. Kadın, ev dışında erkek ölçüsünde meşgul olamıyorsa, o hayata erkek ölçüsünde katılmaz ve dolayısıyla aynı derecede o hayatı ve onunla alâkalı bazı hususları bilmez. Kadının her sahaya müdahil görüldüğü, müdahil olmaya çağrıldığı günümüzde bile, halâ kadınlara adeta kapalı pek çok saha vardır. Dolayısıyla, bir vakıayı, bir doğruyu tesbit ederken, meseleyi kadın-erkek münasebet veya değerine getirmek, yanlış olur. Neyse, ben cidden hastayım, konuşmaya da niyetim ve mecalim yok; ancak siz mevzuyu değişik bir yöne çekince konuşturdunuz.

Şehit ve Hakk'a Şahitlik

Kur'an-ı Kerim'in değişik âyetlerinde şahitlerden bahsedilir. Burada söz konusu âyetteki şehadet, bu cinsten bir şehadet midir? Yoksa onu şehitler şeklinde mi anlamak lazım?

Âhiret'te Efendimiz (sav) bütün ümmetler için şahidlik yapacak. Bir hadis-i şerifte de buyurulduğu gibi, Âhiret'te Hz. Nuh aleyhisselâm gerekli tebliği yaptığına Ümmet-i Muhammed'i şahid gösterecek. Onların kitabında, gerekli tebliği yaptığımı yazılı" diyecek. Evet, Ümmet-i Muhammed, bu yönüyle bütün ümmetler üzerinde şahiddir. Ayrıca, şahidlik başka gerçekler için de yapılır. Hakk'a şahidlik bunlardan biridir. Allah'ın birliğine bizzat Allah, melekler ve ilim sahipleri şahidlik eder. Doğrunun şahidleri, adaleti yerine getiren şahidler... bütün bunlar, Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen şahidliklerdir. Şehîd de, uğrunda canını, malını feda ettiği ve kanını akıttığı davanın hakkaniyetine şahiddir. Bu bakımdan, onunki de bir çeşit şehadettir. Hz. Hamza ve emsalinin şehadetlerini düşününüz...

Fazlurrahman gibi bazıları, Kur'an'ın tarihselliğinen bahsediyorlar. Bunu, onların anladığından farklı anlamak da mümkün. Yani, Kur'an âyetlerini anlama, âyetin indiği şartları, konjonktörü iyi bilmekle olur ki, bu, zor da olsa önemlidir. Şayet konjonktür bilinmezse, âyetleri gerektiği şekilde anlamak zorlaşır."

Şiir Değerlendirmesi

Şiir için objektif kriterler var mıdır? Şiir değerlendirmesinde bu objektif kriterler mi nazara alınmalı, yoksa her şair, kendi poetikasına göre mi değerlendirilmeli?

Mehmet Kaplan, biraz bu ikinci yolu takip etmiş. Ama bu, zor bir yol. Bir kere, şairi çok iyi tanıyacaksınız; onun karakterini, ruh hâletini bileceksiniz, hattâ, şiiri yazdığı andaki durumuna, kendisini çevreleyen şartlara, o andaki hâlet-i rûhiyesine muttalî olacaksınız ve buna göre şiirini değerlendireceksiniz. Meselâ, geçen yılki kaset hadisesi sırasında yazdığım herhangi bir yazıya veya şiire, ne kadar dikkat de etsem, bana düşmanlık yapanlar hakkında bile şefkatten ayrılmamaya çalışsam, yine de, o andaki ruh hâletimin karışmadığı söylenemez. Sonra, bazen şairler, mutlak objektif gerçekleri dile getirmezler. Meselâ, Nedim gibi bir Osmanlı şairinde fanteziler ağır basar.

Ferazdak, Emevîler döneminin çok önemli şairlerindendir. Çok makbûl biri gibi görünmese de, Hz. İmam Ali Zeynel-âbidîn'e çok bağlıdır. Onun hakkında yazdığı bir şiiri vardır ki, nefâsetiyle herkesi büyüler. Bir şiirinde, ne manâda kullanmışsa, çok mühürler açtığını söyler. Bunun üzerine devrin halifesi Abdülmelik, Sen, burada zina yaptığını itiraf ediyorsun. Seni buna göre cezalandırabilirim" deyince, "Hayır" der, "beni cezalandıramayacağına dair Kur'an'dan delilim var." Abdülmelik, "nedir?" diye sorunca, şu cevabı verir:

"Kur'an'da, 'Şairler ki, onlara ancak azgınlara uyar. Görmez misin, onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşır durur ve yine onlar, yapmadıkları şeyleri söylerler' demiyor mu? Ben de bir şâir olduğuma göre, yapmadığım bir şeyi söylemiş olabilirim."

Şimdi, şiirle meşgul olmayan şiirden bahsetmemeli. O da, kendi işine bakmalı. Bugün bazı insanların dünyanın dört bir yanında yaptığı gibi, kuşlar da, gagalarında ümid ışıkları taşıyıp, bunları toprağa çimlensin diye bırakabilirler."

Tâlî Prensip veya Vasıtaların Aslî Prensipler Haline Gelmemesi İçin

Bilindiği gibi, fıkıhta da, Kur'an ve Sünnet gibi ana ve bağlayıcı kaynaklar vardır. Bir de, bunların yanısıra, bu temel esaslara bağlı tâlî şer'î deliller diyebileceğimiz İstishab, İstihsan, Mesalih-i Mürsele ve Sedd-i Zeraî gibi düsturlar var. Bu ikinci düsturların nerede, hangi şartlarda geçerli olması ve ne ölçüde kullanılması gerektiği çok iyi bilinmelidir.

Aksi halde, bugün çokça karşılaştığımız gibi, bir kısım inhıraflara düşülebilir. Kur'an'ın ve Sünnet'in ana düsturları tarihin bir dilimine has gösterilip, ikinciler, onların yerine geçirilebilir. Bu konuda müteyakkız bulunmanın, hem fıkıh adına, hem de Müslümanlığımızı koruma adına çok önemli olduğu kanaatindeyim.

Her hareketimizde Allah'ın rızasını kazanma, a'zamî takva, a'zamî zühd, a'zamî ihlâs ve a'zamî velâyet hedef olursa, bu anlayışa bağlı olarak sürdürülen faaliyetlerde, inşa-Allah şaşma olmaz. Evet, eğer kalb balansı iyi ayarlanır, kalb ibresi hep bunları gösterirse, inşa-Allah bahsi edilen vartalara düşülmez. Aksi halde, sapma ihtimali her zaman için söz konusu olabilir.. kalbler hemen kayıverir; onun içindir ki, günde, sünnet namazlar dahil 40 defa, Allah'tan hidayet dileğinde bulunuyoruz. Farkına varmadan bir takım ruhsatlar hayat tarzımız, fer'i düsturlar ana düsturlar haline gelmiş olabilir; olabilir de, biz yine kendimizi hiçbir şey olmamış gibi, Sırat-ı Müstakîm üzerinde görebiliriz. Bu konu, sürekli murakabe, sürekli muhasebe ve çok dikkat isteyen bir husustur. Zaten, sık sık ifade edildiği gibi, Efendimiz'in (sav), Büyük Cihad" adını verdiği bu çabada muvaffak olamayan, diğer hususta da muvaffak olamaz. Dinin, ırzın, malın, neslin, aklın korunması adına, mukaddeslerimiz adına mücadele vermek bir cihadsa, hem bu cihad, hem de emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker, İslâm'ın korunmasında iki önemli müeyyidedir; iki surdur bunlar; fakat yine de 'küçük cihad'ın şumulüne girer. O bakımdan, nefsimizle, arzularımızla, kendi düşüncelerimizle, yani kendimizle mücadelemizde istikamet kaybına uğramamamız gerekir."

Talût'un Ordusunun Nehirle İmtihanı ve İptilâlar

Talût'un ordusu, nehirle imtihan oluyor. Kur'an-ı Kerim, emre rağmen oradan bir avuçtan fazla su içenlerin devam edemediğini buyuruyor. Bu dökülme, sadece o andaki emri yerine getirmemeden dolayı mıdır, yoksa Uhud'da münafıkların seçilmesi gibi, bir seçme söz konusu mudur?

Bir seçme yaşanıyor. Münafıkların ve yola devam edemeyeceklerin, hususiyle de kalblerinde maraz olanların ayrılıp, sağlamların kalması için bir seçme oluyor. Evet, böyle bir seçme olmalıydı ki, daha sonra ordu bozanlık yapacaklar, daha ciddî ve zor anlarda birliği terk edip gidecekler ayrılsın; ileride kuvve-i maneviyeyi kırmaya vesile olmasınlar.

Söz konusu âyette tercih edilen kelime iptilâ"dır; bir imtihan, bir deneme ve test etmedir. İslâm'ı tercih bir imtihandır. İnsan, Müslüman olur, İslâm içinde daha has yerlere gelir. Bir yandan bunlara seviniriz; bazen de has bir daireye, varlıklı bir insan girdiği zaman endişe ederiz. İşi bozulabilir, servetini kaybedebilir ve geri dönebilir diye korkarız. Allah, kabiliyetsizlere, münafıklara, şahsî çıkar peşinde koşanlara yer olmasın diye, insanı değişik imtihanlara tâbî tutar. Bu tür imtihanın olmadığı zaman yok gibidir. Ne var ki, imtihanın şekli her zaman değişik olur. Âdet-i Sübhâniye böyledir ve böyle işler.

İbtılâdan başka, Kur'an'da bir de "fitne" kelimesi geçer. Bir yazıda fitnenin 17 manâsı olduğu ifade ediliyordu: imtihana maruz kalma, mazeret, çeşitli belâlara uğratılma, iç savaş, anarşi vb fitne mefhumunun içine dâhildir."

Tartışma ve Tebliğ

Bugün, tartışma çok önde. İslâmî meseleleri böyle tartışma içinde mi anlatmak lâzım, yoksa doğrularımızı, değerlerimizi doğrudan tebliğ etmek mi lâzım?

Tartışmada çok defa insaf elden gider ve enaniyetler tahrik olur. Kimse yenilgiyi kabûl etmez. Hattâ karşınızdakini ilzam edebilirsiniz; fakat o gider, okur, araştırır, sorar ve yine bir itirazla sizin karşınıza çıkar. Tartışmada insaf, galip geldiği zaman değil, mağlûp olduğu zaman sevinmektir. Çünkü, galip geldiği zaman o kimse bir şey kazanmıyor, aksine mağlûp olduğu zaman, bir yanlışını düzeltmiş oluyor. Ne var ki, bu ölçüde insaf, çok az insanda olur. Öyle ise, tartışma kapısını açmadan, değerlerimizi temsil ve sonra temsili anlatmakla tamamlamak, en isabetli bir yol olsa gerek.

Tenasüh ve Farklı Âlemler

İnsanın bu âlemdeki hayatının başka âlemlerde de yansıdığını, hattâ, dünyaya gelmeden önce bu hayatını keyfiyetini bilmediğimiz şekilde ruhlar âleminde veya daha başka bir âlemde yaşamış olabileceğini ifade etmiştiniz. Tenasühü bizzat tecrübe ettiklerini söyleyenler var. Ne dersiniz?

Tenasüh, nesh kökünden geliyor. Batılılar'ın reenkarnasyon dediği ise, nesh'ten ziyade mesh'tir. Yani, insanın ceza olarak bir alt varlık seviyesine inmesi, hayvan veya bitki olmasıdır. İki kelime arasında böyle bir fark olsa da, biz kavram olarak ikisini aynı manâda kullanıyoruz.

Buradaki hayatımız, âlem-i misâldeki levhalara kaydediliyor. Uhrevî âlemlerdeki yerimizi, makamımızı teşkil edecek şekilde, bir başka yaratılışa menşe' oluyor. Ayrıca, aynen diğer âlemlere de aksediyor. Dört duvarı camdan bir odada nasıl sûretler nâmütenâhî denecek şekilde iç içe akseder, aynen onun gibi, buradaki hayatımız, şeffaf olan diğer âlemlere, her bir âlemin keyfiyetine göre aksetmektedir. İnkişaf etmiş, nûrâniyet kazanmış bazı ruhlar, bu aksedişin farkında olabilirler. Meselâ, böyle bir ruh, Kurban bayramında burada iken, aynı anda hacda da olabilir. Fakat bu, onun iradesi ile olur mu; insan, kendi iradesi ile dublesini başka yerlere gönderebilir mi, -buna bir şey diyemeyeceğim- ama, bu da bir aksediştir.

Meselenin bir diğer yanı daha var. Zayıf da olsa bazı hadis-i şeriflerde, Sizin Âdeminiz gibi Âdemler, Nûhunuz gibi Nuhlar var" buyrulur. Bununla, biraz önce arz edilen aksediş kastedilmiş olabileceği gibi, daha başka rivayetlerde ifade edilen, Hz. Âdem'den önce daha pek çok Âdemlerin bulunduğu rivayetleriyle ele alındığında, bizden önce de insan nesillerinin yaşadığı neticesine varılabilir. Yunus, neye dayanarak demiştir bilmiyorum;

"Dünya bununla yedi kez doldu
Âhiri bizden de kalan dünyasın"

der.. evet bizden önce de başka insan nesilleri yaşamış olabilir. Ancak, bütün bunlar, şu anda ispatlanmış olmadığı gibi, ilmin kriterleri açısından da ispatı zor görünen şeyler. Ama, herşeye rağmen iddia edildiği şekilde bir reenkarnasyonun ve nev'lerin birbirlerinden türemesi manâsında evolüsyonun olmadığı açık; bu söylediklerimin de reenkarnasyonla bir alâkası yok. Ama her

zaman karıştırmalar, iltibaslar olmaktadır ve bu iltibaslar, insanları yanıltabilmektedir."

Tevbe İle Günah Öncesi Manevî Hâli Aşma

Hz. Yunus (as), kavmini Allah'tan izin almadan terketti. Peygamberler, kavimlerini terketmek gerektiğinde de, yine izin alırlar. Meselâ, melekler Hz. Lût'a, bizzat onun kavmini terketmesi emrini getirmişlerdir. Allah (cc), Hz. Nuh'a gemiye binip, mü'min olanları da yanına almasını ve kavmini öyle terketmesini emretmiştir.

Aynı şekilde, Peygamberimiz'e (sav), Hz. İbrahim (as)'a ve daha başka bazı peygamberlere de hicret emri verilmiştir. Fakat Hz. Yunus (as), Allah'ın emrini almadan kavmini terkettiği için, malûm mihnete maruz kalmıştır. Şu kadar ki, bir peygamberin böyle kavmini terkedip gitmesi, kavmi üzerinde önemli bir tesir bırakmış ve o kavim, azap alâmetleri de belirince, hemen tevbe ve istiğfara yönelmiştir.

Kur'an-ı Kerim, bunu benzeri olmayan bir hâdisе olarak zikreder: Bir belde halkının, zamanında inanmaları gerekmez miydi ki, imanları kendilerine fayda versin (ve onları muhakkak bir azaptan kurtarsın. Fakat inanmaları gereken zamanda, azabı görmeden inanmadılar.) Fakat Yunus'un kavmi hariç." (Yunus: 98) Yunus (as)'ın terk edip gitmesi ve arkasından onun kavmini tehdit ettiği azabın işaretlerinin görülmesi, o kavmi birden tebaha getirdi, uyandırdı ve hemen tevbeye koştular. Tabî bu sonuçta, Yunus (as)'ın o zellesi neticesinde maruz kaldığı mihnetin de tesiri olmuştur. Mü'minlerin başlarına gelen musibetlerin, bir hemen verilen, bir de daha sonra verilen iki mükâfatı vardır. Sonra, Yunus (as), balığın karnında sürekli tesbihte bulunmuştur. Zaten, hep tesbih eden bir insandı. Neticede hem kendisi o mihnetten kurtulmuş, hem de 100 binden fazla insan birden ona iman etmiştir.

Gerçi, bir günah işleyeyim, tevbe edeyim ve daha büyük bir mükâfata nail olayım denmez ve denmemeli. Ancak, insanın kendisini günahsız, suçsuz görmesindense, bata çıka gidip, kendisini hiç görmesi, bir günahkâr bilmesi ve devamlı tevbe etmesi çok daha hayırlıdır. İnsan, hiçbir şeydir; aslında şümullü manâya sahip bu üç kelime bile, insan için çoktur. Sıfırdır insan; ve o, kendisini böyle bilmelidir. Sıfır ne güzeldir; hele o nokta gibi olan sıfır, bir atom mudur, bir partikül müdür; işte insan, kendisini hep öyle bilmeli, böyle olduğuna kendisini inandırmalıdır. Hattâ yan yana pek çok sıfır olarak bilirse, başına gelecek bir rakamla, sonsuz değere ulaşma kapısını açmış olur. Kendisini

tamamen sıfır gördüğü, bütün bütün şeffaflaştığı zaman, kendisinde Allah'ın tecellisi için pak bir ayna vasfı kazanmış olur. Allah'ın o biricik Habibi, o en büyük insan için, önce 'Abdühû (O'nun kulu)' demiyor muyuz? Evet, kulluktan daha üstün bir makam yoktur. En büyük kul, en büyük insandır. Çünkü onda, Allah mütecellidir dâim."

Toptan Helâkta 'Muamelâttaki' Zulmün Yeri

Kur'an-ı Kerim'de kıssaları anlatılan helâk edilmiş kavimlere baktığımızda, helâk sebebi olarak, Lût kavmiyle ilgili bir ahlâksızlığın dışında, muamelâttaki haksızlıklar, zulümler sanki ön planda görünüyor... Ne dersiniz?

Kur'an-ı Kerim'de kıssaları anlatılan helâk edilmiş kavimlere baktığımızda, helâk sebebi olarak, Lût kavmiyle ilgili bir ahlâksızlığın dışında, muamelâttaki haksızlıklar, zulümler sanki ön planda görünüyor: ölçüde tartıda hile yapma, fesad çıkarma, yol kesme, genel düzeni bozma gibi...

İnsan için muamelât, davranışlar mühimdir. Cenab-ı Allah, davranışlarımızı geleceğimiz adına belirleyici kılar. Önemli olan, mücerred aksiyon değildir, mukayyed aksiyondur. Yeni bir kavram oldu bu. Yani, salih aksiyon; yerinde yapılan ve yapılması gereken aksiyon. Bunun dışına çıkınca ve iş önü alınamaz hale gelince helâk da geliyor. Lût kavmindeki ahlâksızlık bugün de var. Fakat, o kavimde olduğu gibi, âdeta bir hayat tarzı haline gelmemiş. O kavimde bu, artık bir hayat tarzı idi. Kur'an-ı Kerim, Kadınları bırakıp..." tâbirini kullanıyor. Bu ahlâksızlık bir takım bulaşıcı hastalıklara da yol açmıştı. Bu sebeple Cenab-ı Allah, onların yaşadığı şehirleri yerin dibine geçirmekle beraber, hastalıklar daha sonraki nesillere geçmesin diye, orasını aynı zamanda sterilize de etti.

Evet, Hz. Hud'un kavminde refah ve gelir dengesizliğiyle birlikte, zulüm ve zorbalık söz konusu idi. Bugün, nasıl gelişmiş ülkeler, dünya nüfusunun %20'sini teşkil ettikleri halde, dünyadaki servetlerin %80'ini kullanıyorlar -ki, Necip Fazıl, bu durum için,

"Bir kişiye tam dokuz, dokuz kişiye bir pul
Bu taksimi kurt yapmaz, kuzulara şah olsa."

der- bunun gibi, Hz. Hûd'un kavminde de böyle bir dengesizlik vardı. Hz. Salih'in kavminde, terf, yani dünya hayatını gâye edinip, keyfince yaşamamanın yanı sıra, iman esaslarına, metafiziğe karşı çıkma da vardı. Hz. Salih'in mûcizesinin kayadan çıkan bir deve olmasından da anlıyoruz ki, bu kavim de maddeci ve manâyı inkâr eden bir kavimdi. Hz. Şuayb'ın kavminde ölçüyü tartıyı tam yapmama önde idi. Bu kavimde -ki, Kur'an-ı Kerim'de Eyke olarak geçer; bulunduğu yer, Kur'an'daki koordinatlardan anladığımız kadarıyla yukarı Nil havzası ve Sina'ya, Kızıl Deniz'in kuzey doğu ucuna yakın bir mahal olabilir-

ölçüde tartıda hile ve muamelelerde aldatma ön planda idi. Bütün bunlar, inançsızlıkla birlikte hayat tarzı haline gelince ve peygamberlere karşı da temerrüdle birleşince, helâk da kendiliğinden geliyordu..."

Türk Dünyası ve İslam Dünyası

Bediüzzaman'ın "Osmanlı Avrupa'ya, Avrupa da Osmanlı'ya, yani İslâm'a hamile. Her ikisi de, vakti geldiğinde hamlini vaz'edecek." sözü nasıl anlaşılmalıdır?

Bediüzzaman, ilk döneminde Türkistan diyor, Hindistan diyor, San'an tepesine yöneliyor; sanki yönü daha çok Doğu'ya doğru gibi. Sonraki döneminde ise, sanki güneye, İslâm dünyasına daha çok atf-ı nazar ediyor...

Bazı haberlerinde tashihte bulunmuş. Meselâ, "Ben bir nur bekliyor ve bunu geniş bir sahada, siyaset sahasında Ümit ediyordum. Fakat hadiseler beni bil-fiil tekzip etti ve beklediğim nur, iman dairesinde çıktı" diyor. Bir de, meselâ tohumu görür, ağacı haber verirsiniz. Eğer bunu anlamaz ve tohumu ağaç olarak tasvir ederseniz yanılır ve yanıltırsınız. İşte bazı haberlere böyle bakmak lâzım...

İstanbul'a ilk gelişinde Şeyh Bahit'e "Osmanlı Avrupa'ya, Avrupa da Osmanlı'ya, yani İslâm'a hamile. Her ikisi de, vakti geldiğinde hamlini vaz'edecek (yani, hamile olduğu şeyi doğuracak)" diyor. Bu, çok önemli bir söz. Bu haberin birinci şıkkı büyük ölçüde gerçekleşmiş. Bu, gerçekleşme için gerekli şartlar teşekkül etmiş ve Osmanlı neye hamile ise, onu doğurmuş. Haberin ikinci şıkkı için de gerekli şartlar teşekkül edecek ki, gerçekleşebilsin. İleride Batı büyük bir bunalıma girebilir. Hadiseleri tahlilde, çözüm yolları aramada ve bu türlü düşünce ve değerlendirmelerde Batı aydını Doğu aydınından daha önde. İşte böyle bir bunalım döneminde Batı aydınları arayışa geçebilir. İslâm, faziletli insanlarla temsil edilebilse ona yönelebilirler. Ama, karşılarında daha başka dinleri, inanç sistemlerini görürlerse, bu defa da ona yönelirler, İslâm'ın şimdiki temsiliyle İslâm'a yönelme çok zor görünüyor.

Uhud, Hz. Hamza ve Ruh Dokusu Uyumu

Uhud, onun gibi bir kurban istiyordu. Yaşça, Efendimiz'den büyüktü. Müslüman olduğunda şöhretinin ve şerefının zirvesindeydi ve Haşim Oğulları'nın şerefi kabûl edilirdi. O, çölde arslan avlardı. İçki de içerdi.

Geldi, yeğeni ve kardeşinin yetiminin önünde diz çöktü ve Müslüman oldu. Bu, çok önemli bir hadiseydi. Uhud'da da, öyle bir günde, demek ki, O'nun şehid olması gerekiyordu. Ve, hiç tereddüt etmeden başını uzattı. Böyle çetin bir günde Rasûlüllah'ın uğrunda kurban olabilmek için ruh dokusunun tutması lâzımdı. Demek ki, onun ruh dokusu, yeğeni, yani Efendimiz'in ruh dokusuyla uyuşuyordu. Herhalde Üstad'la da Hafız Ali abininki tutuyordu ve aynı doku uyumu Hasan Feyzi'de de vardı.! Bir muallim, mükemmel bir edebiyatçı, çok güzel şiir yazıyor ve tasavvufta da irşad mertebesine gelmiş. Bütün bunları bir yana itip, geliyor ve bir ruh mimarına teslim oluyor. Tahirî Mutlu'da, Sabri ağabeyde de aynı uyumdan söz edilebilir.

Ulemâ, Şiir ve Osmanlı Döneminin Fıkhî Eserleri

İmam Şafiî', şiir ulemaya yakışsaydı, Lebid'den daha büyük şairdim" der. Osmanlılarda Bakî ulemadan olup, ömür boyu şeyhülislamlık beklemiştir. Ulema, şiirle iştigali hafif bulmuş ve okuyup, öğrendikleri her şeyi yüksek İslâm telakkisine uygun olarak kullanmıştır. Osmanlı uleması, tasavvufa karşı da kısmen soğuktur. Osmanlılarda bir eksiklik aranacaksa, bunlar gibi şeyler olduğu söylenebilir.

Osmanlılar döneminde yazılmış fıkhî eserler, daha çok ilmihal tarzındadır. Bu cümleden olarak, İbrahim Halebî'nin Mültekâ'sı meşhurdur ve üzerine çok şerh yazılmıştır. Fatih devri ulemasından Molla Hüsrev'in Gurur ve Dürer'i Mültekâ kadar tutulmamıştır. Mültekâ üzerine yazılmış şerhlerden birisi, "Damat Şerhi" diye bilinen Mecmau'l-Enhür'dür.

Asıl adı Muhammed ibn Süleyman olan bu zat, talebelik yıllarında bir gün gece yarısına kadar ders çalıştığı esnada bir aralık kapısı çalınır. Gelen bir kızdır. Yolunu kaybettiğini ve yanan başka bir ışık görmediği için, onun kapısını çaldığını beyan eder. Genç talebe, kızı içeri alır. Sabaha kadar dersine çalışmaya da devam eder; ancak bu arada kızın dikkatini çeken bir şey de yapmaktadır: Arada bir parmağını önünde yanan mumun alevine tutmakta ve çekmektedir. Sabah olur, kız evine gider. Bu ev, bir vezir sarayıdır. Kızın anne-babası, geceyi nerede geçirdiğini, başına bir şey gelip gelmediğini sorarlar. Kız, olup biteni anlatır ve bunun üzerine genç talebeyi saraya davet edip, o gece parmağını arada bir neden yanan mumun alevine tutup çektiğini sorarlar. Gencin cevabı ders yüklüdür: "Bir yandan çalışırken, bir yandan da nefsim beni iğvaya yeltendiğinde, parmağımı aleve tutarak, kendisine Cehennem azabını hatırlatıyor ve onu frenliyordum." Gençten çok hoşlanan vezir, kızını bu gençle evlendirir ve neticede kazanan iffet olur. İşte, Damat Efendi diye meşhur olan bu genç, daha sonra Mültekâ'ya, Damat Şerhi diye tanınan Mecmau'l-Enhür adlı şerhi yazacaktır.

Osmanlı devrinde İmam Birgivî Hazretlerinin de ayrı bir yeri vardır. Zamanının zâhitlerindendir ve Tarikat-ı Muhammediye adlı eserine İmam Hâdimî tarafından Berîka adlı bir şerh yazılmıştır.

Osmanlı medreselerinde Arapça, bir ilim dili olarak bütün gramer incelikleriyle çok iyi okutulurdu; fakat aynı derecede pratiği yoktu. Arapça'yı bu

şekilde, harflerin özelliklerine varıncaya kadar öğrenmenin bilhassa tefsir açısından önemi inkâr edilemez."

Vahdet-i Vücut, Allah'ın Zâtı ve Sıfatları

Muhyiddin Arabî'ye ve aynı düşüncede olanlara göre varlığın esası vücuddur. Bunlar, Vücudu, diğer Zatî sıfatlar gibi bir sıfat olmaktan çok, Zât'ın kendisi gibi telakki etmektedirler. Böyle olunca da vücut öne çıkmaktadır. Kendileri istiğrak insanları olduklarından, her şeyi Cenab-ı Allah'ta fânî ve Cenab-ı Allah'ı da gerçek var olarak görmüşlerdir.

Yazdıklarını da, istiğrak halindeki müşahedelerine dayamışlardır. Onların fikirlerinin hareket sahası âlem-i misal ve melekûttur. O âlemin hususiyetleri bu âlemden çok farklıdır. Daha önce, bu konulardan anlayan birisi, neden istiğrak halinde yazdıklarını bu âleme dönünce tashih gereği duymamışlar?" diye sormuştu. Ben de: "Bilemeyiz; belki de onlar için bu âlem gerçek âlem değil, bir görüntüler âlemi ve bir gölgedir. Asıl âlemi, içinde cevelan ettikleri âlem olarak biliyorlarsa, yazdıklarını niye tashih etme gereği duysunlar ki?!" demiştim.

Muhyiddin Arabî ve emsalinin vahdet-i vücudunu bir müşahede, bir istiğrak hâli algılaması olarak düşünmezsek, felsefî vahdet-i vücudculuğa gireriz. Bundan da panteizm ve monizm doğar. Vahdet-i vücut ile panteizm veya monizm arasında tam bir zıtlık vardır. Vahdet-i vücut, Allah hesabına kâinatı inkâr eder. Panteizm ve monizm ise vahdet-i mevcud eksenlidirler; kâinat hesabına Allah'ı inkâr ederler.

İmam Rabbânî Hazretleri, varlığın aslının vücut değil ilim olduğunu söyler. Bu konuda Üstad'ın ne düşündüğünü arkadaşlara sormuştum. Herhalde Üstad'ın yazdıklarına bu zâviyeden bakmadıkları için cevap verememişlerdi. Üstad da, İmam Rabbânî gibi düşünür. İlmî vücudlardan bahseder ve bu ilmî vücudların yaratılmasını, ilim üzerinde İrade ve Kudret'in tecellisi, bu tecelliye de içinde her şey bir ölçü dahilinde, ama görünmez bir şekilde bulunan bir kâğıda bir ecza sürölüp, kağıttaki görünmezin görünür hale gelmesi misali ile izah eder.

Ehl-i Sünnet, vücudu Zâtî sıfatlardan biri kabul etmiş ve Zât'ın Kendisi olarak görmemiştir. Bu nokta, çok hassas bir noktadır ve üzerinde ceffelkalem konuşulmayacak kadar da nazik bir konudur. Bu sebeple, Vücut, İlim gibi Zatî sıfatlara, "Zatın ne ayrıdır ne de gayrıdır" şeklinde açıklama getirmeye çalışmışlardır. Tabî bu tür açıklamalar, aslında herhangi bir tehlikeye düşmeden riske girmeme gayesi de taşımaktadır ki, Efendimiz'in (sav) bu

hususdaki, "Allah'ın Zâtı üzerinde değil, eserleri üzerinde düşünün"
buyurmasının esprisi de bunda yatmaktadır."

Vech ve Âhiret'te Allah'ı Görme

Kur'an'da Vech kelimesinin bu şekilde kullanılması, Âhiret'te Cenab-ı Allah'ın görüleceğine bir işaret de olabilir mi?

Allah, Zâtıyla idrak edilmez; O, müdriktir. Kur'an-ı Kerim'in, Gözler O'nu idrak edemez; O, gözleri idrak eder" buyurması, dünya için de, Âhiret için de geçerlidir. Hattâ, Hz. Urve, Hz. Aîşe vâlidemizin yanında, mü'minlerin Cennet'te Cenab-ı Allah'ı göreceğinden bahsedince, vâlidemiz, "Yeğenim, o ne söz? Hiç Allah görülür mü?" der ve bu âyeti okur. İhtimal, vâlidemiz, onca hadis rivayet etmiş olmasına rağmen, ya bu konuda şeref-südur olan hadis-i şerifi duymamıştır; ya da, bir takım felsefî cereyanların, İslâm'ın içine girmeye başlamış olmasından, monist, gnostik, hermetik düşünceler Müslümanlar arasında yayılma istidadı göstermesinden dolayı bunlara kapı açmamak ve Zât-ı Ulûhiyet hakkında yanlış inançların önünü almak için böyle söylemişti.

Hz. Âîşe validemiz, zekâsı, firaseti ve idrakiyle, gelmiş-geçmiş kadınların en zekîsi, müçtehidlerin de en büyüklerindendi. Hattâ Efendimiz'in (sav) onunla izdivacına da bu noktadan bakmak lâzım. Aksi halde, bilhassa kadınlık halleriyle ilgili ahkâm sonraki nesillere nasıl aktarılır ve bize nasıl gelirdi? Hz. Ebû Hüreyre'den sonra en fazla hadisi de, yine bu mübarek vâlidemiz rivayet etmiştir. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 4000'den fazladır.

Hadis-i şerifte; mü'minlerin Cennet'te Cenab-ı Allah'ı kemiyetsiz, keyfiyetsiz ve bulutsuz bir günde dolunayı görür gibi görecekleri buyurulmaktadır. Bu, Ehl-i Sünnet'in inancı olarak, böylece akidemizin içine girmiştir. Aliyyü'l-Karî, Bed'ül-Amâlî'sinde bunu bilhassa zikreder. Fakat, burada, Cenab-ı Allah'ın - hâşâ - bir dolunay gibi görüleceğini anlamamak lâzım. Dolunay benzetmesi, görmenin açık ve net olacağını ifade içindir.

Dolunay denmesi, bu görünmenin aslî değil de, bir tecelli olacağı manâsına da gelir mi?

Ayın ışığı, malûm, kendinden değildir; güneştedir. Bu manâ da melhuz olabilir. Zaten, Zât-ı Ulûhiyet, hiçbir şekilde dünyada da Âhiret'te de idrak edilemez. Bundandır ki, kelâmcılar, "Zât-ı Ulûhiyet adına kalbinize ne gelirse, Allah, ondan farklıdır" demişlerdir. İmam-ı Rabbânî hazretleri bunu biraz değiştirerek, "Zât-ı Ulûhiyet hakkında kalbinize ne ki gelir; Allah, onun ötesinin,

ötesinin, ötesinin ... ötesindedir" buyurmuştur. Buradaki "ötesinin..." kelimesi, nâmütenâhî devamı ifade eder.

Cennet'te Allah'ı müşahede, biraz da herkesin mir'ât-ı rûhuna göre olacaktır. Bazısı buğulu, perdeli, sisli, dumanlı diyebileceğimiz şekilde olacaktır.. evet Allah Rasûlü'nün (sav) müşahadesiyle bizim müşahedemiz elbette ki aynı olmaz..."

Vech'in Manâsı

Kur'an-ı Kerim'de, meselâ, "Sabah, akşam, O'nun vechini dileyerek O'na dua ederler" âyeti gibi âyetlerde geçen Vech kelimesi rıza kelimesiyle aynı mıdır?

Vech, yüz demek. Zât-ı Ulûhiyet hakkında kullanılan Vech (Yüz), Yed (El) gibi müteşâbihat konusunda şöyle bir anlayışım var: Bunlar insan için ne ifade ediyorsa; birer sıfat mesabesinde, Kendi Zâtına, Şânına, Münezzehiyet ve Mukaddesiyetine uygun olarak, Cenab-ı Allah (cc) hakkında da aynı şeyi ifade ederler. El, bir bakıma güç ve kuvvetin sembolü, tezahür vasıtasıdır. Yüz ise, hemen bütün husûsiyetleriyle insanın kendisini gösterir. Kıyafet ilminde, yüzün ifade ettiği manâ daima başta gelir. Bu sebeple, Zât-ı Ulûhiyet için Vech deyince, O'nun Zâtını, bütün isim ve sıfatlarının nokta-i mihrakiyesini, Yed deyince de Kudretini anlamak, en doğru bir anlayış şekli olsa gerektir.

Tasavvuf'ta sübühât-ı vech tabiri vardır. Bu, Mertebe-i Ehadiyet'te Hz. Zât'tan gelen şualar, salık için bütün mâsivâyı yakıp kül eden tecelli demektir.

Yaratılış Mucizesi Karşısında

Böylesine muhteşem bir dünya karşısında Allah'ı inkâra gidenler, biraz da, bütün bu ihtişamın bir zâtın eseri olabileceğini akıllarına sığdıramadıklarından mı inkâra gidiyorlar?

Kâinat sonlu mu, sonsuz mu, bu bir tartışma mevzuu. Sonsuz olsa, insan aklı sonsuzu kavrayamaz. Sonlu olsa, ötesinde mekân arayıp, yine şaşkınlığa düşer. Bu, bize acziyetimizi ve sınırlılığımızı ihtar ediyor. Fakat bu sınırlılığımız içinde Sonsuz ve Sınırsız olan Zât'ı tartmaya çalışıyoruz. Sonra, yalnız makro planda kâinat değil, mikro seviyede atomları da bilmiyoruz. Bu âlem, kâinata göre daha da sanatlı, çünkü şekil, kütle küçüldükçe san'at büyüyor. Büyük bir şeklin içine sığdırdığınızı daha küçük bir şeklin içine sığdırmak istediğinizde, daha sanatlı çalışmanız gerekiyor.

Atomlar ve onun daha küçük parçacıkları, elektronlar ve protonlar arasında, kendi büyüklük seviyelerine göre öyle büyük mesafeler var ki, o küçücük dünyada birinden diğerine at koşturabilirsiniz. Sonra, bugün elektronlar diyoruz, protonlar diyoruz, quantumlardan bahsediyoruz; yarın belki esirin de ispatıyla, müşâhede sahamıza girmeyecek, âdeta anti-madde sınırında var-yok parçacıklardan söz edeceğiz.

İnsan, çok defa Yaratan'ı kendine kıyasla, şu makro ve mikro seviyedeki âlemleri tek bir Yaratıcı'ya veremeyip ve tek bir Yaratıcı ve İdare Edici'yi kabûl edemeyince, bu defa ya kâinatın içinde sârî bir ilâh inancına (monizm) saplanıyor, ya, varlığın bütününe birden ulûhiyet atfetme cihetine gidiyor (panteizm), veya cansız, şuursuz, iradesiz, düşüncesiz maddeye ulûhiyet vererek, şu her zerresi yerli yerinde muhteşem kâinatı kaosa ve tesadüflerin, tesadüfî mecburiyetlerin oynacağı haline getiriyor. Tabiat gibi, tabiat kuvvetleri gibi, ruhsuz, şuursuz, ilimsiz, iradesiz bir takım tâbirleri ilâh seviyesine çıkarıyor. Kalpte bir musaddık olmayınca, kâinattan edindiği her malûmât, sadece birer cehalet ve inkâr malzemesine dönüşüyor.

Yaratılış ve Nefislerin Yaratılışına Şahit Olmama

"Göklerin ve yerin yaratılışına ve nefislerinin de yaratılışına onları şahit tutmadık" âyetinde, "nefislerin" de zikredilmesi, acaba hayatın bir sır oluşuna mı bakıyor?

Yaratılış mevzuu, insanın kesin hüküm verebilme sahasının dışında kalıyor. Şâhit tutmadık" demek, bu konu çıplak gözle görülecek ve laboratuvarda incelenebilecek bir mevzu değildir manâsına gelir. Yapılan çalışmalar ve elde edilen mu'talar (veriler) bir şey ifade etse bile, bu konuda kesin söz söyleyebilmek, insan için çok zor. Küre-i arzın ve kâinatın hangi merhalelerden, hangi safhalardan geçtiğini bilemiyoruz. Bu konuda ortaya pek çok nazariyeler atılsa da, bunların hiç biri hakkında kesin-doğru hükmü verilemez; zaten kimse de bu konuda kesin konuşmıyor.

"Nefislerinin yaratılışına da" deniyor. Bugün, ceninin anne karnında geçirdiği safhalar biliniyor.

Âyetler, sadece bugünün insanına hitap etmez. Ceninin anne karnında geçirdiği safhalar, bugün bilinse bile, 14 asır boyu bilinmiyordu. Sonra, bu safhalar Kur'an'da da açıkça zikrediliyor. Demek ki, "nefislerinin yaratılışına da" ifadesinde başka manâlar var. Yaratılıştaki, can vermede, ruh üfleme söz konusu. Ruhun mâhiyetini bilemiyoruz. O, şuurlu bir kanun-u emrî; ama, mahiyeti nedir, nasıldır, nasıl üfleniyor, onun bedenle münasebeti konusunda bir şey denebilir mi? Bunların hemen hepsi bilgi alanımızın dışında. Meselâ, rahmetin mahiyetini de bilmiyoruz. Yağmura rahmet deriz; bu, yağmurun rahmete vesile olmasından, yani faydalarından dolayıdır. Şefkat ve merhamet de rahmetin bir buududur. Efendimiz (sav), Allah'ın, rahmetini 100 parçaya ayırdığını ve bunun 99'unu Âhiret'e bırakıp, ancak 1'ini yeryüzüne indirdiğini buyurur. "Hayvanın, yavrusu rahat emsin diye bacaklarını açması da, işte bu 100'de 1'lik rahmetinin tezahürüdür" der. Vahidî tecellî içinde geniş dairede bir rahmet tecellisi var. Bunun dışında, ehadî tecelli içinde de rahmetin tezahürü var; merhamet ve şefkat şeklinde tezahürü var. Meselâ çocuğa şefkat verilmiş. Çocuk, hayvanlar gibi, Şeriat-ı garra ile mükellef değilse de, Şeriat-ı tekvinînin kanunları karşısında min vechin (bir zaviyeden) mükelleftir."

Yolda Dosdoğru Gitme ve Bunun Neticesi

Bir âyet-i kerimede, "Eğer o yol üzerinde dosdoğru gitmiş olsalardı, onları tükenmez bir suyla beslerdik" (Cinn: 16) buyuruluyor. Yol'da dosdoğru gitme, teşriî emirlerden çok, tekvinî emirlere bakıyor diyebilir miyiz?

Bu konuda başka âyetler de var. Meselâ, Eğer o beldelerin halkı inanmış ve takva sahibi olmuş olsalardı, üzerlerine göklerin ve yerin bereketini açardık" (A'raf: 96) âyeti bunlardan biridir. Yine, "Eğer Kitap Ehli, iman edip, takva sahibi olmuş olsalardı, günahlarını örter ve onları Naîm cennetlerine koyardık. Eğer onlar, (vaktinde Tevrat'ı, İncil'i) hakkıyla tatbik etmiş olsalardı, şimdi de (Rabbilerinden kendilerine indirilmekte olan) Kur'an'ı aynı şekilde tatbik etseler, hiç şüphesiz, başlarının üzerinden ve ayaklarının altından (akan nimetleri bol bol) yerler" (Mâide: 65-66) âyetleri de aynı hakikate parmak basmaktadır.

İman ve takvanın şümulü içinde ve Allah'ın Kitabı'nı tatbikin getireceği nimetler olarak, insanlar için hem dünyada hem Âhiret'te hasene vardır. Tevrat olsun, İncil olsun, Kur'an olsun, Allah'ın Kitabı, her iki âlemin saadet prensiplerini getirmiştir. Teşriî emirlere uymanın mükâfatı ekseriya Âhiret'te verilecek olmakla birlikte, şüphesiz dünyada da onun bir kısım faydaları bahis mevzuudur. Tekvînî emirlere uyup uymamanın karşılığı ise, gâliben dünyada görülmekle beraber, onun da Âhiret'e müteallik yönleri vardır.

Meselenin bir diğer vechesi daha var. Bir başka âyet-i kerimede, "Ne zaman ki kendilerine hatırlatılan gerçekleri, verilen öğütleri unuttular, o zaman üzerlerine her şeyin kapısını açtık. Kendilerine verilenlerle sevinip şımardıkları anda da, onları ansızın yakalayışverdik; yakalayışverdik de, öylece ümitsiz kalakaldılar" (En'am: 44) buyrulur.

Aynı manâya parmak basan başka bir âyet de şöyledir: "Bir beldeyi helâk etmek dilediğimiz, (yani, bir belde helâki hak etme noktasına yaklaştığı) zaman, orada mütreflere, yani dünya hayatını gaye edinmiş olanlara, yiyip-içip eğlenmekten başka bir şey düşünmeyenlere emrederiz de, onlar orada bütün bütün yoldan çıkarlar. (Yani, hayat için koyduğumuz kanunlar istikametinde, ortaya bir sürü mütref çıkar ve onlar, şımarıkça bir hayat sürerler.) Bu şekilde, aleyhlerinde hüküm hak olur ve orasının altını üstüne getiririz." (İsrâ: 16)

Bugün olduğu gibi, hayat kanunlarını keşifle, mü'min-Müslüman olmayan

milletler de dünyada refaha ulaşabilir. Fakat bu refahla şımarmaları, yoldan çıkmaları, zulme, istismara, yolsuzluğa sapmaları onların da sonunu getirir.

Dünyada refah ve fakirliğin, gelişmişlik veya geri kalmışlığın yolu, Allah'ın tekvînî hükümlerine uyup uymamaktan geçer. Bunlara uyarak refaha ulaştıktan sonra şımarmama, yoldan çıkmama ise, tamamen teşriî hükümlere ittibaya bağlıdır. Hem tekvinî hem teşriî hükümlere uyma, her iki dünyada saadet vesilesidir.

Bugün Türkiye'de halkta, Allah'a dönük bir takım musibetleri önlemeye yetecek bir tevecühün olduğunu söylemek zor. Daha çok, hiç bir değer ifade etmeyen taklit var. Bunun dışında, din adına biraz seviye kat' edenler de, idare düşünüyor, başkalarına mukabele düşünüyor, her şeyin kendi anlayışlarına göre olmasını düşünüyor; üstüne üstlük birbirleriyle cedelleşiyorlar. Bugün olduğu gibi, daha önce de düşünülmesi gerekli olan şeyler düşünülmemiş ve mevcut duruma gelinmiştir."